

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ В 2023-2024 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Суми-2023

*Комунальний заклад
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти*

***ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ
В 2023-2024 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ***

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

*Рекомендовано до друку та практичного використання
вченою радою комунального закладу
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 8 від 03.10.2023)*

Рецензенти:

С.М. Луценко, декан факультету підвищення кваліфікації та перепідготовки комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, кандидат наук з державного управління, доцент

О.М. Деменко, директор Комунальної установи Сумська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 7 імені Максима Савченка Сумської міської ради

Редактор:

І.В. Удовиченко, проректор з науково-педагогічної та методичної роботи комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, доктор педагогічних наук, професор

Укладачі:

Методисти навчально-методичного відділу координації освітньої діяльності та професійного розвитку комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (Кісільова М.В., Коренева І.В., Курган О.В., Левенець Н.В., Метейко А.В., Міщенко Л.Б., Перлик В.В., Попов В.Д., Светлова Т.В., Сердюк О.П., Третякова О.В.)

Організація освітньої діяльності в закладах освіти Сумської області в 2023-2024 навчальному році : методичні рекомендації / за заг. ред. І.В. Удовиченко. Суми : НВВ КЗ СОІППО, 2023. 224 с.

У збірнику містяться методичні рекомендації, що допоможуть педагогічним працівникам спланувати та організувати освітній процес у закладах освіти Сумської області в 2023-2024 навчальному році. Зокрема: структуровано розділ для дошкільної та початкової освіти, з огляду на їх наступність в організації освітнього процесу; приділено увагу дев'ятьом освітнім галузям, що визначені Державним стандартом базової середньої освіти (2020 року) та реалізуються за Концепцією «Нова українська школа»; наголошено на сучасній та актуальній інформації щодо вивчення навчальних предметів у 7-11 класах, відповідно до Державного стандарту базової загальної середньої освіти (2011 року); акцентовано увагу на пріоритетних питаннях щодо виховання сучасного підростаючого покоління.

Видання рекомендовано для педагогічних працівників закладів освіти Сумської області.

ЗМІСТ

ВСТУП (Удовиченко І.В.).....	...6
РОЗДІЛ І. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У 2023-2024 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ9
1.1. Методичні рекомендації з організації діяльності закладів дошкільної освіти у 2023-2024 н.р. (Міщенко Л.Б.)11
1.2. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в початковій школі у 2023-2024 н.р. (Курган О.В.)16
РОЗДІЛ ІІ. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО НАВЧАННЯ ЗМІСТУ ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ В 5-6 КЛАСАХ НУШ У 2023-2024 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ29
2.1. Методичні рекомендації щодо навчання змісту мовно-літературної освітньої галузі в 5 -6 класах у 2023-2024 н.р. (Левенець Н.В.)31
2.1.1. Українська мова34
2.1.2. Українська література38
2.1.3. Зарубіжна література42
2.1.4. Іноземні мови44
2.2. Методичні рекомендації щодо навчання змісту математичної освітньої галузі в 5-6 класах у 2023-2024 н.р. (Светлова Т.В.)47
2.3. Методичні рекомендації щодо навчання змісту природничої освітньої галузі в 5-6 класах у 2023-2024 н.р. (Метейко А.В.)54
2.4. Методичні рекомендації щодо навчання змісту географії в 6-х класах у 2023-2024 н.р. (Попов В.Д.)62
2.5. Методичні рекомендації щодо навчання змісту технологічної освітньої галузі в 5-6 класах у 2023-2024 н.р. (Коренева І.В.)67
2.6. Методичні рекомендації щодо навчання змісту інформатичної освітньої галузі в 5-6 класах у 2023-2024 н.р. (Светлова Т.В.)70
2.7. Методичні рекомендації щодо навчання змісту соціальної і здоров'язберезувальної освітньої галузі в 5-6 класах у 2023-2024 н.р. (Кісільова М.В.)77
2.8. Методичні рекомендації щодо навчання змісту громадянської та історичної освітньої галузі в 5-6 класах у 2023-2024 н.р. (Третякова О.В.)82
2.9. Методичні рекомендації щодо навчання змісту мистецької освітньої галузі у 5-6 класах у 2023-2024 н.р. (Сердюк О.П.)90

2.10. Методичні рекомендації щодо навчання змісту освітньої галузі «Фізична культура» у 5-6 класах у 2023-2024 н.р. (Кісільова М.В.)97
РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ У 7-11 КЛАСАХ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У 2023-2024 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ103
3.1. Методичні рекомендації керівникам закладів загальної середньої освіти щодо організованого початку 2023-2024 н.р. (Перлик В.В.)105
3.2. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчальних предметів «Українська мова», «Українська література», «Зарубіжна література», «Іноземна мова» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (Левенець Н.В.)115
3.2.1. Українська мова117
3.2.2. Українська література121
3.2.3. Зарубіжна література124
3.2.4. Іноземні мови127
3.3. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчального предмета «Математика» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (Светлова Т.В.)130
3.4. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчальних предметів «Історія України», «Всесвітня історія», «Основи правознавства», «Громадянська освіта» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (Третякова О.В.)136
3.4.1. Історія139
3.4.2. Основи правознавства146
3.4.3. Громадянська освіта149
3.5. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчального предмета «Інформатика» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (Светлова Т.В.)153
3.6. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчального предмета «Хімія» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (Метейко А.В.)158
3.7. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчального предмета «Географія» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (Попов В.Д.)164
3.8. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту	

навчальних предметів «Біологія» та «Біологія і екологія» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (Кісільова М.В.)170
3.9. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчального предмета «Основи здоров'я» у 7-9 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (Кісільова М.В.)174
3.10. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчального предмета «Фізична культура» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (Кісільова М.В.)178
3.11. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчальних предметів «Трудове навчання», «Технології» та «Креслення» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (Коренева І.В.)183
3.12. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту предметів «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», інтегрованого курсу «Мистецтво» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (Сердюк О.П.)191
РОЗДІЛ IV. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У 2023-2024 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ197
4.1. Методичні рекомендації щодо організації виховного процесу у закладах загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (Третьякова О.В.)199

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку освіти одним із визначальних його пріоритетів є освіта як важливий складник становлення громадянина в сьогоденному мобілізованому та мультикультурному світовому просторі. Актуальним завданням теперішньої вітчизняної школи є формування компетентних випускників закладів освіти, здатних не лише застосовувати набуті знання та вміння на практиці, а й, критично їх оцінюючи, робити висновки та узагальнення, виконувати нові завдання, що постають перед ними у процесі розвитку глобалізованого світу. У контексті євроінтеграційних та геоінформаційних процесів, виконання цього завдання зумовлює необхідність пошуку нових теоретико-методичних, організаційно-прагматичних підходів до інформування сучасного педагога, в умовах реформування системи освіти в Україні, що постійно супроводжується оновленням вимог до сучасного вчителя (вихователя), його соціальних та професійних компетентностей, що, безпосередньо, мають відобразитися в якісно організованому ним освітньому процесі.

Сучасний педагог – це модератор, фасилітатор, коуч, тьютор, що, у свою чергу, потребує від педагогів мобільності та здатності швидко орієнтуватися у нормативно-правовому просторі, бажанні та можливості екстраполювати організаційні та технологічні новації на педагогічне підґрунтя в освітньому середовищі.

З огляду на те, що пріоритетними напрямками розвитку освіти в Новій українській школі (далі – НУШ) є зміщення акцентів із репродукування інформації на оволодіння учнями системою практичних дій та використання отриманої інформації на практиці, вироблення ціннісних орієнтирів і формування умінь, навиків, ключових, загальнопредметних, предметних компетентностей здобувачів освіти, починаючи з дошкільної ланки та закінчуючи випускними класами закладів загальної середньої освіти. Це, у свою чергу, спонукає до пошуку ефективних шляхів підвищення якості дошкільної освіти, початкової освіти, базової та повної загальної середньої освіти; оновлення змісту, форм, методів організації освітнього процесу; осучаснення навчально-методичного забезпечення; використання інноваційних та інформаційних технологій, відповідно до тенденцій євроінтеграційних процесів та на основі концептуальних вимог НУШ.

З метою надання педагогам Сумщини допомоги у підготовці до початку навчального року, з огляду на тенденційні зміни та цьогорічні виклики, Сумським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти розроблено щорічні методичні рекомендації, що містять структурований матеріал за чотирма розділами, зокрема:

- методичні рекомендації щодо організації діяльності закладів

- дошкільної освіти та початкової школи у 2023-2024 навчальному році;
- методичні рекомендації щодо навчання змісту освітніх галузей в 5-6 класах НУШ у 2023-2024 навчальному році;
 - методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчальних предметів у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 навчальному році;
 - методичні рекомендації щодо організації виховного процесу у закладах загальної середньої освіти у 2023-2024 навчальному році.

Спільними, для всіх перелічених методичних рекомендацій, є вектори цілепокладання (завдання галузі «Освіта» Сумської області) на 2023-2024 н.р. З огляду на небезпекову ситуацію в Україні, векторами організації освітнього процесу 2023-2024 н.р. у Сумській області є: «Безпека – раціональність – якість», із відповідним цілепокладанням.

Безпека:

- створення безпечних умов для навчання здобувачів освіти (ремонт і реконструкція протирадіаційних і найпростіших укриттів; будівництво швидкоспоруджувальних захисних укриттів);
- дотримання учасниками освітнього процесу алгоритму дій під час різного типу небезпек;
- виховання інформаційної культури в учасників освітнього процесу, дотримання правил безпеки поведінки в інтернеті;
- надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу;
- дотримання етики міжособистісного спілкування (учителі – батьки – діти), із огляду на психологічне напруження у суспільстві, психологічне виснаження педагогів та психологічну емоційність учнів.

Раціональність:

- оптимізація мережі закладів освіти;
- приведення у відповідність, згідно з типологією НУШ, закладів освіти;
- раціональне використання бюджетних коштів;
- створення комфортних умов для навчання дітей, учнівської та студентської молоді, у т.ч. із особливими освітніми потребами (організація харчування й процедури підвезення учнів; матеріально-технічне забезпечення (у т.ч. паливно-мастильними матеріалами), інформаційно-технічне та комп'ютерне забезпечення; ресурсно-інклюзивний супровід тощо);
- раціональне обрання форм організації освітнього процесу, навчальних занять, процесів корекції та контролю;
- компенсація освітніх втрат засобами добору доцільних форм організації навчальної та позанавчальної діяльності;
- актуалізація виховного потенціалу освіти, зокрема, національно-патріотичного спрямування;

– підтримка волонтерських ініціатив задля спільного наближення Перемоги.

Якість:

- надання якісних освітніх послуг;
- організація освітнього процесу, відповідно до вимог НУШ, та з дотриманням нормативно-правових актів у частині українського законодавства;
- переавантаження НУШ у сучасних умовах;
- компетентнісна реалізація змісту освіти;
- наскрізна цифровізація;
- посилення STEM-освіти;
- україноцентричність і глобальний контекст освіти;
- підтримка розвитку обдарованої учнівської молоді у галузях техніки та технології, робототехніки та інженерії, прикладної математики, природничих наук, галузях мистецтва та спорту;
- популяризація позашкільної освіти взагалі та участі здобувачів освіти у МАН зокрема;
- підтримка профорієнтаційної роботи серед учнівської молоді, зокрема щодо здобуття робітничих, інженерно-технічних професій;
- євроінтеграційний поступ вищої школи до міжнародного наукового простору;
- компенсація методологічних втрат засобами післядипломної педагогічної освіти;
- професійний розвиток і підтримка вчителя.

Головне завдання сучасної української школи – створити безпечні, психологічно комфортні умови для розвитку кожної особистості, раціонально дібравши ресурси задля якісної освіти здобувачів освіти у НУШ.

Консолідоване вирішення окреслених завдань, організація освітнього процесу з дотриманням пропонованих методичних рекомендацій дасть можливість, як досвідченим педагогам, так і молодим фахівцям розставити акценти у власній педагогічній діяльності щодо ефективної організації освітнього процесу, раціональної побудови процесу опанування теорією і практикою навчальних предметів та створити оптимальні умови у закладах освіти для виховання молодого покоління, як протягом навчального року, так із пролонгацією в просторі та часі.

Удовиченко І.В.,

проректор з науково-педагогічної та методичної роботи Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, доктор педагогічних наук, професор

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ТА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
У 2023-2024 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ**

«Справу дошкільного виховання ми розглядаємо в найближчому зв'язку з усіма умовами життя не тільки родини дитини, а і того народу, до якого вона належить, якому самою долею призначено дитині служити, чиї національні риси відбиваються на здібностях дитини, її нахилах, її вдачі»

Софія Русова

«Початкова школа насамперед повинна навчити вчитися. Про це писали видатні педагоги – Ян Амос Коменський, Костянтин Ушинський, Адольф Дістервег. Це підтверджується і практикою, досвідом учителів. Найважливіше завдання початкової школи – дати учням певне коло міцних знань і вмінь»

Василь Сухомлинський

1.1. Методичні рекомендації з організації діяльності закладів дошкільної освіти у 2023-2024 н.р.

В умовах продовження дії воєнного стану в Україні дошкільна освіта залишається невід'ємною складовою та важливою самоцінною ланкою в системі освіти України – стартовою платформою особистісного цілісного розвитку дитини.

В Україні дошкільна освіта є обов'язковою частиною у системі безперервного навчання [2]. Пріоритетом дошкільної педагогічної спільнот в організації освітньої діяльності є забезпечення максимально можливої безпеки кожного учасника освітнього процесу: дітей, працівників системи освіти, батьків.

У стані війни діти дошкільного віку належать до найвразливішої категорії населення. Перебуваючи в небезпеці, у тривалому стресовому стані, дитина позбавлена нормальних умов для розвитку та освіти. Через відчуття тривоги, напруги, страху, невизначеності ускладнюється процес повноцінної соціалізації дитини. Тому, важливо, щоби, незважаючи на складнощі, уже з раннього віку освіта для української малечі була комфортною, корисною та цікавою.

Звертаємо увагу на основних позиціях, які варто враховувати в організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти під час воєнного стану: створення безпечного середовища для всіх учасників освітнього процесу й підвищення якості освітньої діяльності закладів дошкільної освіти, які залишаються пріоритетними і в 2023-2024 навчальному році.

Окрім того, особливу увагу необхідно приділяти взаємодії з батьками й використанню тісної комунікації між усіма учасниками освітнього процесу та формуванню соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку.

Організація освітнього процесу в закладах дошкільної освіти всіх типів та форм власності здійснюється відповідно до законодавчої та нормативно-правової база дошкільної освіти. Це, зокрема:

- Конституція України;
- Конвенція про права дитини (редакція від 20.11.2014);
- Закони України:
 - «Про освіту» (редакція від 16.01.2020);
 - «Про дошкільну освіту» (редакція від 16.07.2019);
 - «Про охорону дитинства» (редакція від 09.08.2019);
 - «Про місцеве самоврядування в Україні» (редакція від 01.03.2020);
- Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.2021 № 86 «Положення про заклад дошкільної освіти»;
- наказ Міністерства охорони здоров'я України від 24.03.2016 № 234 «Про затвердження Санітарного регламенту для дошкільних навчальних закладів»;

– наказ Міністерства економіки України від 28.09.2021 № 620-21 «Про затвердження професійного стандарту «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти»;

– наказ Міністерства економіки України від 19.10.2021 № 755-21 «Про затвердження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти»;

– наказ Міністерства освіти і науки України від 09.09.2022 № 805, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 21.12.2022 за № 1649/38985 «Положення про атестацію педагогічних працівників»;

– наказ Міністерства освіти і науки України від 29.11.2022 № 1062 «Про затвердження Типової програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників щодо впровадження професійного стандарту «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти»;

– наказ Міністерства освіти і науки України від 29.11.2022 № 1067 «Про затвердження Типової програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників щодо впровадження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 14.08.2020 № 1/9-436 «Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження і протидії булінгу (цькуванню)»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 07.07.2021 № 1/9-344 «Планування роботи закладу дошкільної освіти на рік»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 03.06.2022 № 1/6015-22 «Про методичні рекомендації впровадження професійного стандарту керівника (директора) закладу дошкільної освіти»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 20.12.2022 № 1/15511-22 «Про методичні рекомендації щодо впровадження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 15.06.2022 № 1/6435-22 «Щодо забезпечення освіти осіб з особливими освітніми потребами»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 31.05.2023 № 4/1798-23 «Про організацію діяльності закладів дошкільної освіти в літній період в умовах воєнного стану».

Питання організаційних аспектів діяльності закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану в Україні регулюються нормативно-правовою базою в умовах воєнного стану:

– лист Міністерства освіти і науки України від 17.03.2022 № 1/3475-22 «Про зарахування до закладів дошкільної освіти дітей із числа внутрішньо переміщених осіб»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 22.03.2022 № 1/6887-22 «Щодо збереження мережі закладів дошкільної освіти та захисту прав їх працівників»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 29.03.2022 № 1/3737-22 «Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 02.04.2022 № 1/3845-22 «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 25.04.2022 № 1/4428-22 «Методичні рекомендації щодо проведення просвітницької роботи з учасниками освітнього процесу в закладах дошкільної освіти з питань уникнення враження мінами, вибухонебезпечними предметами та ознайомлення з правилами поведінки в надзвичайних ситуаціях».

Звертаємо увагу, що організувати освітній процес у закладах дошкільної освіти у 2023-2024 н.р. слід відповідно до Базового компонента дошкільної освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33 «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція»), урахувати під час взаємодії з дітьми «Методичні рекомендації до оновленого Базового компонента дошкільної освіти».

В умовах воєнного стану зазнала змін організація роботи закладів дошкільної освіти. Наголошуємо, що особливості організації освітнього процесу залежить від безпекової ситуації у кожному населеному пункті, ураховуючи зазначене, рекомендуємо керуватися наступними нормативно-правовими актами:

– Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 № 301-р «Про схвалення концепції безпеки закладів освіти»;

– лист Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 14.06.2022 № 03-1870/162-2 «Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 20.06.2023 № 1/8820-23 «Про організацію безпечного освітнього простору в закладах дошкільної освіти та обладнання укриттів».

Рішення про відновлення діяльності, обрання форми надання освітніх послуг та режим роботи закладів дошкільної освіти ухвалюють місцеві органи влади та військові адміністрації, які призначають комісії з обстеження закладів освіти на предмет готовності до організації освітнього процесу у новому навчальному році та створення безпечних умов для всіх учасників освітнього процесу.

На територіях, де ведуться активні бойові дії та існує пряма загроза життю і здоров'ю учасників освітнього процесу, недостатня кількість місць в укриттях або взагалі вони відсутні, запроваджуються дистанційна чи змішана форми надання освітніх послуг.

Заклади дошкільної освіти мають право організувати освітній процес в очному режимі, лише за умови наявності облаштованих укриттів

або бомбосховищ та дозволу Постійної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій місцевих органів виконавчої влади.

Звертаємо увагу, що показниками готовності закладу дошкільної освіти до нового 2023-2024 навчального року в умовах воєнного стану, з позиції безпеки учасників освітнього процесу, є наступні: обов'язкова наявність у закладі укриття, яке відповідає вимогам ДСНС; систематизований порядок оповіщення учасників освітнього процесу про небезпеку; чіткі інструкції для персоналу щодо реагування на небезпечні ситуації, загрози, план евакуації; апробована система навчання та тренування персоналу щодо дій в екстремальних ситуаціях, надання домедичної допомоги всім учасникам освітнього процесу; безпечна територія та система профілактичних заходів щодо мінної безпеки; оздоровча спрямованість освітнього процесу.

Актуальними напрямами організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти в 2023-2024 н.р. також залишаються наступні: створення безпечних умов в організації освітнього процесу; забезпечення психологічного супроводу всіх учасників освітнього процесу; налагодження партнерської комунікації із суб'єктами освітнього процесу (особлива увага приділяється взаємодії з батьками); партнерська взаємодія між закладом освіти та місцевими органами управління освітою й органами виконавчої влади.

Якісна та доступна дошкільна освіта – один із головних пріоритетів дошкільної галузі, у який продовжується впровадження системних змін.

Сучасна дошкільна освіта базується на принципах якості, доступності та наступності, що є цілісною системою розвитку дітей раннього та дошкільного віку.

Система дошкільної освіти має спрямовуватися на розвиток дитини. Ця важлива умова врахована в оновленому Базовому компоненті дошкільної освіти – державному освітньому стандарті [1].

Радимо враховувати, щовиконання вимог державного стандарту дошкільної освіти забезпечується з урахуванням задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних психічних і фізичних можливостей дитини у найбільш оптимальній для неї формі [4].

Відповідно до Закону України «Про освіту», усі заклади освіти мають право на автономію у виборі основних пріоритетних напрямів та завдань в організації освітнього процесу, орієнтуючись на детальний та конструктивний аналіз результатів освітньої діяльності в 2022-2023 навчальному році. Освітня діяльність закладів дошкільної освіти здійснюється на основі розробленого плану роботи на навчальний рік і літній період, що схвалюється педагогічною радою закладу та затверджується його керівником.

План роботи закладу дошкільної освіти є одним із основних

документів, який регламентує його діяльність упродовж навчального року та літнього періоду. У процесі планування роботи на новий 2023-2024 навчальний рік радимо керуватися листом Міністерства освіти і науки України від 07.07.2021 № 1/9-344 «Планування роботи закладу дошкільної освіти на рік» [3].

Забезпечення реалізації змісту дошкільної освіти здійснюється відповідно до Базового компонента дошкільної освіти, освітніх програм розвитку дітей та навчально-методичних посібників, затверджених в установленому порядку Міністерством освіти і науки України. Ознайомитися з чинними освітніми програмами та інформаційно-методичними матеріалами можна в переліку, рекомендованому Міністерством освіти і науки України для використання у закладах освіти у 2023-2024 навчальному році.

Наголошуємо, що заклади дошкільної освіти різних типів і форм власності можуть використовувати комплексні та парціальні освітні програми, рекомендовані або схвалені Міністерством освіти і науки України. Педагогічні колективи мають право обирати для використання в роботі чинні освітні програми, перелік, особливості реалізації яких обговорює та схвалює педагогічна рада закладів дошкільної освіти. Заклад дошкільної освіти може використовувати кілька комплексних і парціальних програм, відповідно до яких педагоги планують освітню діяльність. Окрім того, заклади дошкільної освіти можуть розробити і власні освітні програми.

В умовах сьогодення необхідно, щоб організація освітнього процесу відбувалася з урахуванням безпекової ситуації. Під час організації освітнього процесу з дітьми дошкільного віку використовуються такі форми освіти: інституційна (очна, дистанційна, змішана); індивідуальна (сімейна (домашня), педагогічний патронаж).

У процесі організації освітньої діяльності в дистанційному форматі слід звернути особливу увагу на такі аспекти:

- організація навчання педагогічних працівників щодо дистанційної роботи з дітьми та надання їм методичної підтримки;
- забезпечення педагогів необхідним обладнанням та інтернетом;
- організація психолого-педагогічної підтримки та супровід всіх учасників освітнього процесу [2].

Бажано використовувати синхронне й асинхронне навчання.

Синхронне навчання – процес, коли відбувається онлайн-заняття, а асинхронне – коли вихователь записує відеозаняття або записує наприклад, мотиваційне відео для дітей і передає його батькам для самостійного опрацювання з дітьми. Якщо дитина не може самостійно опрацювати його, то батьки разом із дитиною опрацюють наданий матеріал.

Під час запровадження дистанційної форми організації освітнього

процесу батьки мають стати партнерами педагогічних працівників. Тобто, перша робота має відбутися саме з ними, а вже далі – з їхніми дітьми.

Наголошуємо, що особливу увагу потрібно звернути на організацію дистанційної освіти дітей з особливими освітніми потребами.

Звертаємо особливу увагу, що одним із провідних напрямів діяльності закладів дошкільної освіти у 2023-2024 навчальному році є формування соціально-громадянської компетентності у дітей дошкільного віку. Важливо консолідувати зусилля педагогів і батьків на зміцнення національної ідентичності дітей як основи справжнього патріотизму, що сприяє формуванню у дітей позитивного образу своєї країни, утвердженню активної позиції громадянина держави, вихованню ціннісного ставлення до своєї родини як частини свого народу, його історії, традицій, культури.

Зміст сучасного патріотичного виховання старших дошкільників має бути збагачений категоріями особистісної та національної гідності, реальності сприйняття соціального сучасного життя – входження в яке є неодмінною умовою соціалізації дитини, життєвого досвіду, що стає надбанням особистості та актуалізує стан постійної готовності до безпеки, милосердя та практики підтримки життя, що, у цілому, характеризує гуманістично орієнтовану поведінку дитини.

Використані та основоположні джерела

1. Базовий компонент дошкільної освіти України / Під наук. керівн. Піроженко Т.О., авт. кол-в: Байер О.М., Безсонова О.К., Брежнєва О.Г., Гавриш Н.В., Загородня Л.П. та ін. 2021. 37 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2020/21.12/bazov>.

2. Лист Міністерство освіти і науки України від 02.04.2022 № 1/3845-22 «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні». URL: <https://cutt.ly/jFyQUep>.

3. Лист Міністерства освіти і науки України від 07.07.2021 № 1/9-344 «Планування роботи закладу дошкільної освіти на рік».

4. Методичні рекомендації до оновленого Базового компонента дошкільної освіти / сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://cutt.ly/uFymmrc>.

1.2. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в початковій школі у 2023-2024 н.р.

Організація освітнього процесу у 1-4 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 навчальному році здійснюється відповідно до: Закону України «Про освіту» [1]; Закону України «Про повну загальну середню освіту» [2]; Постанови Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час дії воєнного стану в

Україні» [14]; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» [16]; наказу Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» [8]; Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 25.09.2020 № 2205, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 10.11.2020 за №1111/35394 [10] та спрямовано на реалізацію Державного стандарту початкової освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87 [12], із урахуванням досягнень та викликів за результатами впровадження реформи загальної середньої освіти відповідно до Концепції «Нова українська школа», ухваленої рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 27.10.2016 № 10/6-19 «Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи» [15].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час дії воєнного стану в Україні», організація освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти може реалізуватися залежно від конкретної безпекової ситуації у кожному населеному пункті (в очному, дистанційному, змішаному) форматі, але з обов'язковим гарантуванням безпечних умов навчання для всіх учасників, у разі наявності безпосередньої небезпеки, зокрема, продовження воєнних (бойових) дій, можливих артилерійських обстрілів, загрози ракетно-бомбових ударів та визначена тривалість навчального року – із 1 вересня 2023 року до 28 червня 2024 року [14].

Акцентуємо увагу, що необхідною умовою організації навчання в початкових класах в умовах воєнного стану є дотримання дій під час сигналів оповіщення, зокрема, «Повітряна тривога», «Загроза артобстрілів». Учасники освітнього процесу під час навчання в очному форматі, у разі включення сигналу оповіщення, повинні організовано прослідувати з учителем до споруд цивільного захисту та перебувати в них до скасування сигналу; у разі відбою сигналу, – повернутись до приміщення закладу освіти та продовжити заняття відповідно до розкладу занять, з урахуванням необхідного корегування. Якщо учні навчаються дистанційно в синхронному режимі змішаного навчання, – мають негайно направитися в найближчі укриття (обговорені та визначені батьками заздалегідь), підтримуючи зв'язок із ними в телефонному режимі, та перебувати там до сигналу «Відбій повітряної тривоги!». Після чого, – продовжити навчання. Якщо повітряна тривога довготривала – навчання для цих дітей продовжується в асинхронному

режимі за матеріалами, попередньо розміщеними вчителем на платформі, де працює клас (заклад освіти).

Для організації навчання у початкових класах, із посиленням заходів безпеки життєдіяльності та цивільного захисту всіх учасників освітнього процесу, рекомендуємо вчителям:

- розробити інструктивні пам'ятки послідовності безпекових дій учнів під час сигналів «Повітряна тривога», «Загроза артобстрілів», ознайомити з ними дітей і батьків, розмістити на платформі, де працює клас;

- відпрацювати з дітьми алгоритм дій під час сигналів «Повітряна тривога», «Загроза артобстрілів»;

- попередньо розміщувати на платформі, де працює клас (заклад освіти) матеріали для самостійного опрацювання учнями.

Організацію освітнього процесу у початкових класах доцільно здійснювати відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 25.09.2020 № 2205 «Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#n281>) [10]; із дотриманням вимог санітарних правил і норм (щодо використання комп'ютерної техніки для різних вікових груп учнів, формування розкладу навчальних занять; рухової активності (фізкультхвилинок, руханок), вправ для очей; тривалості виконання завдань для самопідготовки у позанавчальний час).

Тривалість уроків у закладах освіти становить: у перших класах – 35 хвилин, у других – четвертих класах – 40 хвилин. Заклад освіти може обрати інші, окрім уроку, форми організації освітнього процесу. Вибір має зумовлюватися дидактичною доцільністю, матеріально-технічною базою закладу, підготовкою вчителя та враховувати індивідуальні особливості учнів. Задля реалізації інтегративного підходу у змістовому забезпеченні освітнього процесу, заклад загальної середньої освіти може по-різному комбінувати навчальний час у межах загальної кількості навчальних годин, визначених освітньою програмою.

В умовах воєнного стану безперервна тривалість навчальних занять під час організації дистанційного навчання у синхронному форматі не повинна перевищувати для учнів:

- 1-2 класів – 2 навчальних занять по 30 хвилин або 3 – по 20 хвилин;

- 3-4 класів – 2 навчальних занять по 45 хвилин або 3 – по 30 хвилин, або 4 – по 20 хвилин.

Під час використання технічних засобів навчання, безперервна тривалість навчальної діяльності упродовж уроку має бути: для учнів 1 класів – не більше 10 хвилин; для учнів 2-4 класів – не більше 15 хвилин, із постійним чергуванням видів діяльності.

Відповідно до Закону України «Про освіту» щодо прав і обов'язків

педагогічних працівників в організації освітнього процесу, учителі, які здійснюють навчальну діяльність у початковій школі, реалізують право на академічну свободу, у тому числі, свободу навчання, свободу від втручання в педагогічну діяльність; право на вільний вибір форм, методів і засобів навчання, відповідно до освітньої програми закладу освіти.

Освітня програма закладу освіти може бути розроблена на основі, затверджених Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743 «Про затвердження типових освітніх та навчальних програм для 1-2 та 3-4 класів закладів загальної середньої освіти та визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Міністерства освіти і науки України» [11], лист Міністерства освіти і науки України від 07.04.2021 № 1/9-188 «Щодо освітніх програм» [4]):

- типової освітньої програми для учнів 1-2 класів закладів загальної середньої освіти, розробленої під керівництвом Савченко О.;
- типової освітньої програми для учнів 1-2 класів закладів загальної середньої освіти, розробленої під керівництвом Шияна Р.;
- типової освітньої програми для учнів 3-4 класів закладів загальної середньої освіти, розробленої під керівництвом Савченко О.;
- типової освітньої програми для учнів 3-4 класів закладів загальної середньої освіти, розробленої під керівництвом Шияна Р.;
- освітньої програми початкової освіти за вальдорфською педагогікою, розробленої авторами Косенко Д., Мезенцевою О.;
- освітньої програми «Світ чекає крилатих», розробленої під керівництвом Цимбалару А.;
- освітньої програми за педагогічною технологією «Росток», розробленої під керівництвом Пушкарьової Т.;
- освітньої програми «Інтелект України», розробленої під керівництвом Гавриш І.;
- освітньої програми за системою розвивального навчання Ельконіна Д., Давидова В. та ін., розробленої авторами Старагіною І., Захаровою Г. та ін.;
- освітньої програми I циклу (1-2 класи) та II циклу (3-4 класи) закладів загальної середньої освіти, які працюють за системою розвивального навчання, розробленої Центром психології і методики розвивального навчання.

В основних положеннях Державного стандарту початкової освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87 [12] визначено Базовий навчальний план початкової освіти для класів із українською мовою навчання (<http://surl.li/tctb>).

Звертаємо увагу, що, за наявності відповідних умов, педагогічних кадрів та навчальних програм, які мають гриф Міністерства освіти і науки України, частину навчального навантаження з фізичної культури (до 1 години на тиждень) у початковій школі можна використовувати на

вивчення окремих навчальних предметів, що забезпечують рухову активність учнів (хореографія, ритміка, плавання тощо).

Слід зазначити, що календарно-тематичне та поурочне планування здійснюється вчителем у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел тощо. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя.

Під час розроблення календарно-тематичного та поурочного планування вчитель має самостійно вибудовувати послідовність формування очікуваних результатів навчання учнів, ураховуючи при цьому послідовність розгортання змісту в підручниках, змінюючи послідовність тем уроків, відповідно до того, як учні засвоїли навчальний матеріал, визначати кількість годин на вивчення окремих тем, у межах загального обсягу годин на вивчення навчального предмета.

Акцентуємо увагу на тому, що фактичне виконання навчальної програми фіксується у класному журналі відповідно до методичних рекомендацій щодо заповнення класного журналу учнів початкових класів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 07.12.2018 № 1362 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо заповнення Класного журналу учнів початкових класів Нової української школи» [7], зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 02.09.2020 № 1096 «Про внесення змін до методичних рекомендацій щодо заповнення класного журналу учнів початкових класів Нової української школи» [6].

Запропоновані рекомендації стосуються структурування класного журналу (розподілу сторінок між навчальними предметами та інтегрованими курсами), фіксації змісту та форм фактично проведених уроків. Фіксацію результатів оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюють відповідно до методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти, що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 13.07.2021 № 813 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти», та роз'яснень до них, викладених у цьому документі в окремому розділі [9].

Наголошуємо, що необхідно дотримуватись вимог статті 17 Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо права учнів на справедливе, неупереджене, об'єктивне, незалежне, недискримінаційне та добросовісне оцінювання результатів його навчання [2].

Реалізація типових освітніх програм для 1-2, 3-4 класів закладів загальної середньої освіти здійснюється за допомогою підручників з грифом «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Окрім користування паперовими підручниками, рекомендуємо

використовувати їх електронні версії, завантаживши заздалегідь, або надавши посилання учням на електронні варіанти, на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/elektronni-versiyi-pidruchnikiv/>), які розміщені на українському сервері Mozaweb (<https://ua.mozaweb.com/>), сайті комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти у розділі «Куферок корисних застосунків (НУШ)» (<http://surl.li/hzfoc>).

Використання навчальних посібників, зошитів з друкованою основою, що доповнюють зміст підручників, є обов'язковим і може мати місце в освітньому процесі лише за умови дотримання вимог щодо уникнення перевантаження учнів та добровільної згоди всіх батьків учнів класу (з огляду на фінансові витрати на їх придбання) на їх використання в освітньому процесі.

Підкреслюємо, що в освітньому процесі заклади загальної середньої освіти можуть використовувати лише навчальну літературу, що має грифи Міністерства освіти і науки України «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Перелік грифованої навчальної літератури доступний на офіційних сайтах: Міністерства освіти і науки України (<http://surl.li/dcfgr>), Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>), комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (<http://surl.li/hzfoc>).

Акцентуємо увагу, що під час вибору завдань для самопідготовки учнів у позанавчальний час, під час визначення його обсягу, необхідно враховувати часові затрати дитини на виконання завдань для самопідготовки з різних навчальних предметів, – у співвіднесенні з вимогами Санітарного регламенту, якими визначено, що «тривалість виконання завдань для самопідготовки учнів у позанавчальний час не рекомендується більше ніж 1 година у 3 – 4 класах. Учням 1–2 класів не рекомендуються обов'язкові завдання для самопідготовки у позанавчальний час» [10]. Водночас, за потреби, із урахуванням індивідуальних навчальних можливостей, учням 2-х класів радимо задавати індивідуальні завдання за вибором. При цьому, вони мають бути дозованими, аргументовано значущими для дитини, із чіткою знайомою інструкцією, щодо відтворення, застосування відомих способів дій. Сумарні витрати часу на виконання завдань для самопідготовки учнями 2 класів не повинні перевищувати 45 хв. на добу.

Обов'язково, потрібно уточнювати дітям термін виконання завдання для самопідготовки (до наступного уроку; через тиждень/два тижні), який для кожного може бути гнучким. Ураховуючи вікові особливості учнів, максимальним терміном виконання завдання для самопідготовки може бути два тижні. Як правило, такий термін надається

для підготовки до позакласного читання, представлення групового навчального проекту тощо.

Учителі початкових класів, під час організації дистанційного, змішаного навчання, мають виважено обирати електронні освітні ресурси, урахувавши їх дидактичну доцільність, фактологічну коректність змісту, відповідність навчальній програмі. Вибір цифрової платформи, для використання в освітньому процесі та створенні комунікативного простору з учнями, педагог здійснює самостійно, із урахуванням рекомендацій адміністрації закладу загальної середньої освіти та технічних можливостей школярів. Організуючи дистанційне навчання, пропонуємо скористатися методичними рекомендаціями, схваленими листом Міністерства освіти та науки України від 18.06.2020 № 22.1/12-Г-372 «Організація дистанційного навчання в школі» (<http://surl.li/gmphh>) [3].

Наголошуємо: за умов використання дистанційної, змішаної форм навчання, посилюється значущість безпеки в інтернеті. Рекомендуємо знайомити учнів із порядком реагування на інциденти, що створюють ситуації небезпеки під час роботи онлайн. Доцільно обговорити з батьками можливості використання контент-фільтрів (систем батьківського контролю), щоби пошук, перегляд інформації в інтернеті був безпечним, її зміст – відповідав віковим можливостям його сприйняття та опрацювання.

Доцільно скористатися навчальними матеріалами щодо безпечного використання учнями мережі Інтернет, такими як:

– рекомендації Ради Європи щодо поваги, захисту та здійснення прав дитини в цифровому середовищі «Дізнайся про свої права в цифровому середовищі»: <http://surl.li/ehyad>;

– онлайн-посібник «Діти в Інтернеті: як навчити безпеці у віртуальному світі»: <http://surl.li/ktnr>;

– онлайн-брошура «Онлайн-злочини за участі дітей під час війни»: <http://surl.li/jyhpw>;

– інформаційний буклет для батьків і вчителів «Онлайн-злочини за участі дітей під час війни» <https://stop-sexting.in.ua/online-crimes-during-war/>;

– тематичні матеріали на порталі «Дія»: <https://osvita.dia.gov.ua/courses/serial-dlya-batkiv-onlayn-bezpeka-ditey>;

– освітній серіал про кібербулінг для учнів, розроблений Міністерством цифрової трансформації у партнерстві з ЮНІСЕФ: <https://osvita.dia.gov.ua/courses/cyberbullying>.

– анімації-історії про протидію учнів кібербулінгу: <http://surl.li/ehzau>;

– урок для учнів 1-2 класів «Моя супер-сила – безпека в Інтернеті»: <https://stop-sexting.in.ua/urok-dlya-1-2-klasu/>;

– урок для учнів 3-4 класів «Ми – герої безпеки в Інтернеті»: <https://stop-sexting.in.ua/urok-dlya-3-4-klasu/>.

Радимо формувати в учнів мережевий етикет, спонукати дотримуватись правил спілкування та взаємодії в інтернеті, нести відповідальність за власні дії в мережевому просторі.

Для практичної реалізації дистанційного та змішаного навчання у початковій школі вчителям доцільно:

– використовувати протягом тривалого часу одну платформу (наприклад: Microsoft Teams (<https://teams.microsoft.com/start>), Google Classroom (<https://classroom.google.com/>), Class Dojo (<https://www.classdojo.com/>), GIOS (<https://gioschool.com/>), МійКлас (<https://miyklas.com.ua/info/uciteliam>), Edmodo (<https://new.edmodo.com>) тощо) для освітньої діяльності з учнями в режимі онлайн, не змінюючи її;

– не використовувати декілька однотипних онлайн-ресурсів для навчання в одному й тому ж класі (наприклад: сервіси для проведення онлайн-зустрічей і відеоконференцій із функцією чатів та онлайн взаємодії – Google Meet (<https://www.meet.google.com/>), Zoom (<https://zoom.us/download>), Skype (<https://education.skype.com/>); віртуальні дошки – Padlet (<https://padlet.com/>), Jamboard (<https://jamboard.google.com/>), Trello (<https://trello.com/uk>), MindMeister (<https://www.mindmeister.com/>), Mindomo (<https://www.mindomo.com/>) тощо);

– надавати чіткі інструкції та пам'ятки з алгоритмом виконання завдань;

– скорочувати обсяг завдань, які діти мають виконати самостійно без допомоги дорослих;

– попередньо розміщувати на платформі, де працює клас (заклад освіти) матеріали для самостійного опрацювання учнями, повідомлення або відеозапис із оголошенням теми уроку, згідно з календарно-тематичним плануванням; настанови щодо самостійного опрацювання навчального матеріалу з указаними сторінками підручника; презентацію(-ї) до уроку; вправи, завдання (із поясненням їх виконання); відеоматеріали (із фрагментами уроку, навчальними матеріалами тощо); посилання на інтерактивні електронні ресурси, домашнє завдання) тощо;

– пропонувати учням, окрім користування паперовими підручниками, використовувати їх електронні варіанти, завантаживши заздалегідь, або надавши посилання на електронні варіанти, які розміщені на українському сервері (<https://ua.mozaweb.com/>) або на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/elektronni-versiyi-pidruchnikiv/>);

– дотримуватися таймінгу під час проведення уроків;

– викладати у відкритий доступ розклад онлайн- та офлайн-уроків (заздалегідь) за допомогою онлайн-сервісів (Google Календар, Google

Таблиці тощо) із метою поінформованості учнів та їхніх батьків про час занять та терміни здачі виконаних завдань;

- добирати та розробляти навчальний цифровий контент, відповідно до вікових та індивідуально-типологічних особливостей учнів;

- ознайомлювати батьків із особливостями змішаної форми навчання та залучати їх до активної взаємодії в трикутнику «учитель-учень-батьки»;

- підвищувати власну професійну кваліфікацію та набувати нових компетентностей у використанні цифрових інструментів у освітньому процесі.

Рекомендуємо вчителям початкових класів, під час підготовки до уроків, скористатися:

- навчально-методичними матеріалами, іграми, вправами, завданнями, тестами, розташованими на освітніх інтернет-платформах: «На урок» (<https://naurok.com.ua/>); «Освіторія» (<https://osvitoria.media/>); Всеукраїнська школа онлайн (<https://lms.e-school.net.ua/>); Всеукраїнські електронні застосунки від Міністерства освіти і науки України (<https://cutt.ly/9N4Um7g>); «Уміти» (<https://umity.in.ua/courses/?search=labor>); Learning (<https://learning.ua/>); НУШ (<http://nus.inf.ua>); «Всеосвіта» (<https://vseosvita.ua>);

- безкоштовним інтерактивним мобільним застосунком «Вивчаю – не чекаю» для вивчення математики у 1-4 класах, який містить освітні відеоуроки, елементи мікронавчання, навчальні інтерактивні міні ігри, що доступний для завантаження на iOS та Android (<https://primary.org.ua>);

- трансляцією відеоуроків для учнів 1-4 класів платформи «Всеукраїнська школа онлайн» на YouTube каналі Міністерства освіти і науки України за списками відтворення: 1 клас (<https://cutt.ly/0MoGg4b>); 2 клас (<https://cutt.ly/qMoGEyO>); 3 клас (<https://cutt.ly/WMoGSEZ>); 4 клас (<https://cutt.ly/SMoGCpg>).

Із метою організації дистанційного, змішаного навчання в початкових класах, пропонуємо вчителям інтернет-ресурси, сервіси, які можуть бути використані на різних етапах підготовки та проведення уроків:

- створення навчального контенту (розміщення навчальних матеріалів учителем; спілкування в чаті та на форумі; проведення онлайн-уроків; спільна робота над одним проектом; доступ до модулів навчання через смартфони та ноутбуки) – WordPress (<https://uk.wordpress.org>), Google Docs (<https://docs.google.com>) WizIQ (<https://www.wiziq.com>) Wiki (<https://www.wikipedia.org>); Moodle (<https://moodle.org>), MSOneDriver (<https://cutt.ly/uEsLgqz>);

- створення, запис відеоуроків – WizIQ (<https://www.wiziq.com>),

YouTube (<https://cutt.ly/ZEZTuOB>), Movie Maker (<https://cutt.ly/EEs7fn0>), WordPress (<https://uk.wordpress.org>);

– створення презентацій із відео та гіперпосиланнями, зі зворотним зв'язком у режимі реального часу – PowerPointGoogle (<https://cutt.ly/0hjk8Az>), SlideShare (<https://www.slideshare>), Prezi (<https://prezi.com>), Emaze (<https://www.emaze.com>), Piktochart (<https://piktochart.com>), Canva (<https://www.canva.com>);

– створення анкет, тестів, опитування (із різними форматами відповідей) – GoogleForms (<https://cutt.ly/dhkidtr>), Classtime (<https://www.classtime.com/uk>), Proprofs (<https://www.proprofs.com>), Kahoot (<https://kahoot.com/>), Classmarker (<https://www.classmarker.com/>), Mentimeter (<https://www.mentimeter.com>), Quizlet (<https://quizlet.com>);

– інструменти спільної візуалізації, віртуальні дошки – Padlet (<https://padlet.com>), Twiddla (<https://www.twiddla.com>), Educreations (<https://www.educreations.com>), Jamboard (<https://cutt.ly/shjcsuo>), Mural (<https://mural.co/>), RealtimeBoard (<https://realtimeboard.com>), MindMaps (<https://mindmup.com>);

– конструктор для розробки інтерактивних вправ – LearningApps (<https://learningapps.org>), Playbuzz (<https://playbuzz.com>).

Акцентуємо увагу, що внаслідок тривалих воєнних дій значна частина учасників освітнього процесу (учні початкових класів є найбільш вразливою категорією) потребує та потребуватиме в майбутньому психологічної підтримки та допомоги. Із метою саморегулювання психоемоційних станів у дітей, запобігання виникнення тривожності та панічних атак у школярів, учителям, під час підготовки до проведення уроків у початкових класах в умовах воєнного стану, рекомендуємо опрацювати та використовувати:

– лист Міністерства освіти і науки України від 04.04.2022 № 1/3872-22 «Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» (<https://cutt.ly/dFpL5j1>);

– лист Міністерства освіти і науки України від 13.05.2022 № 1/5119-22 «Про здійснення превентивних заходів серед дітей та молоді в умовах воєнного стану в Україні» (<http://surl.li/czcze>);

– матеріали, розміщені на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://cutt.ly/UFpACXA>);

– матеріали проекту психологічної підтримки «Поруч» (<https://poruch.me/>);

– poradnik «Ігри для радісних уроків. 5 активностей» (<http://surl.li/gpkdd>);

– poradnik для вчителів «Активності для учнів та учениць у бомбосховищах шкіл» (<http://surl.li/gpkdx>).

Однією з форм створення психологічно комфортної атмосфери в класному колективі, актуалізації в учнів мотивації до навчальної

діяльності є ранкові зустрічі. У 2023-2024 навчальному році доцільно розширити їх змістове наповнення. Пропонуємо, під час ранкових зустрічей, знайомити учнів із правилами дій у період надзвичайних ситуацій, у тому числі, у період воєнного часу. Актуальними у цей час є теми особистої безпеки в умовах загрози та виникнення надзвичайних ситуацій, користування засобами захисту від їх наслідків; вивчення правил пожежної, мінної безпеки та основ цивільного захисту. Для опрацювання зазначених тем можна організовувати ситуаційно-рольові ігри, виконання практичних вправ (тренінги) на засвоєння алгоритмів дій під час небезпеки, у тому числі дій за сигналами оповіщення цивільного захисту.

В умовах воєнної агресії Російської Федерації в Україні, національно-патріотичне виховання учнів початкових класів набуло як ніколи важливого й актуального значення, виникла нагальна необхідність здійснення системних заходів, спрямованих на становлення нових українців, що діють на основі національних та європейських цінностей, формування у них любові до рідного краю, України, історичної пам'яті, духовності, національного характеру.

Звертаємо увагу, що основні стратегічні підходи до національно-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти визначено Указом Президента України від 18.05.2019 № 286/219 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» [18] та Постановою Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 932 «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки» [13].

У «Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України», затвердженій наказом Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527 визначено, що національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів розвитку національної свідомості учнів на основі громадянсько-патріотичного, духовно-морального, військово-патріотичного та екологічного виховання, що відповідають вимогам і викликам сучасності та спираються на ідеї патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання та традицій, гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності за природу як за національне багатство, здорового способу життя, готовності до змін та до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України [5].

Звертаємо увагу, що національно-патріотичне виховання має наскрізно пронизувати весь освітній процес, органічно поєднувати національне, громадянське, моральне, родинно-сімейне, естетичне, правове, екологічне, фізичне, трудове виховання та базуватися на національній історії, реалізовуватися з урахуванням пізнавальних

можливостей та психологічно-вікових особливостей учнів певного класу.

Акцентуємо увагу, на необхідності щодня проводити в закладі освіти, класі загальнонаціональну хвилину мовчання за співвітчизниками, загиблими внаслідок збройної агресії російських окупантів проти України, започаткованою Указом Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії російської федерації проти України» [17]. Після загальнонаціональної хвилини мовчання рекомендуємо проводити короткі бесіди з учнями про причини війни, про те, що означає для України дружня підтримка інших держав, про історичних діячів, які в різні часи боролися за незалежність нашої Батьківщини. Потрібно розповідати дітям, що держава та громадянське суспільство роблять усе можливе для відновлення миру та порядку в країні, відбиття зовнішньої агресії проти України, що лише в національній єдності та національній гідності наша сила й незламність. Обов'язковим елементом таких бесід має бути обговорення поведінки під час повітряних тривог, правил безпеки в умовах війни тощо.

Із більш детальною інформацією з питань організації національно-патріотичного виховання учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти та формування у них національно-патріотичної свідомості пропонуємо ознайомитися на офіційному сайті комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти за посиланням: <http://surl.li/jyhwd>.

Використані та основоположні джерела

1. Закон України «Про освіту». URL : <http://surl.li/ixnq>.
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
3. Лист Міністерства освіти та науки України від 18.06.2020 № 22.1/12-Г-372 «Організація дистанційного навчання в школі». URL : <http://surl.li/gmphh>.
4. Лист Міністерства освіти і науки України від 07.04.2021 № 1/9-188 «Щодо освітніх програм». URL : <http://surl.li/ctpmh>.
5. Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527 «Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України». URL : <http://surl.li/gymlo>.
6. Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.09.2020 № 1096 «Про внесення змін до методичних рекомендацій щодо заповнення класного журналу учнів початкових класів Нової української школи». URL : [file:///D:/Downloads/5f5083b492f90273019122%20\(1\).pdf](file:///D:/Downloads/5f5083b492f90273019122%20(1).pdf).
7. Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.12.2018 № 1362 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо заповнення Класного журналу учнів початкових класів Нової української школи». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1362729-18#Text>.

8. Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні». URL : <http://surl.li/ibzte>.

9. Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2021 № 813 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0813729-21#Text>.

10. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 25.09.2020 № 2205 «Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#n281>.

11. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743 «Про затвердження типових освітніх та навчальних програм для 1-2 та 3-4 класів закладів загальної середньої освіти та визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Міністерства освіти і науки України». URL : <http://surl.li/ddlqj>.

12. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87 «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти». URL : <http://surl.li/tctb>.

13. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 932 «Про затвердження Плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки». URL : <https://cutt.ly/eXcgxaY>.

14. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час дії воєнного стану в Україні». URL : <http://surl.li/jqanc>.

15. Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 27.10.2016 № 10/6-19 «Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи». URL : <http://surl.li/hoha>.

16. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року». URL : <http://surl.li/adyhc>.

17. Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії російської федерації проти України». URL : <https://cutt.ly/aXch4hf>.

18. Указ Президента України від 18.05.2019 № 286/219 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» URL : <https://cutt.ly/WXcgwMM>.

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО НАВЧАННЯ ЗМІСТУ ОСВІТНІХ
ГАЛУЗЕЙ В 5-6 КЛАСАХ НУШ
У 2023-2024 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ**

«Ми рухаємося вперед, відкриваємо нові двері й створюємо нові речі, тому що ми допитливі, і допитливість виводить нас на нові шляхи. Ми завжди досліджуємо та експериментуємо»

Уолт Дісней

*«Ти можеш!» – повинен нагадувати вчитель учневі.
«Він може!» – повинен нагадувати колектив.
«Я можу!» – повинен повірити в себе учень.*

В. Шаталов

«Учні мають дізнаватися про нове не від учителя. Вони мають відкривати це нове самотійно. Основна задача вчителя – допомогти розкритися дітям»

Й. Песталоцці

«Комп'ютери – чарівний інструмент для реалізації нашої мрії, але жодна машина не зможе замінити людську іскру духу, співчуття, любов і розуміння».

Луїс Герстнер

«Пам'ятайте: хочете навчитися плавати, сміливіше входьте у воду. Хочете навчитися математики, беріться за завдання. Кожне розв'язання є своєрідним мистецтвом пошуку»

М. Кравчук

«У будь-якому творі мистецтва, великому чи малому, все до останніх дрібниць залежить від задуму»

Йоганн Вольфганг Гете

«Школа – це майстерня, де формується думка підрастаючого покоління. Треба міцно тримати її в руках, якщо не хочеш випустити з рук майбутнє».

А. Барбюс

2.1. Методичні рекомендації щодо навчання змісту мовно-літературної освітньої галузі в 5 -6 класах у 2023-2024 н.р.

Освітня галузь України, як і всі сфери життя суспільства, зазнала серйозних змін в умовах війни. Питання безпеки закладів освіти та забезпечення рівних і безпечних умов здобуття освіти є особливо актуальним у зв'язку з військовою агресією російських окупантів проти України. Згідно з Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» у країні введено правовий режим воєнного стану [13]. В умовах воєнного стану освіта потребує нових підходів до навчання, швидких та ефективних рішень, інноваційних форм організації освітнього процесу, адаптованих до умов сьогодення. З огляду на існуючу загрозу життю і здоров'ю учасників освітнього процесу, навчання в закладах освіти має бути орієнтованим на гнучкість, індивідуалізацію, персоналізацію та диференціацію в психологічному й педагогічному контекстах.

У 2023-2024 навчальному році освітній процес організовується відповідно до законів України «Про освіту» [3], «Про повну загальну середню освіту» [4], Постанови Кабінету України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні» [12], наказу Міністерства освіти і науки України від 15 травня 2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» [11].

Організація освітнього процесу залежить від безпекової ситуації в кожному населеному пункті. Відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України, структура та тривалість навчального тижня, дня, занять і відпочинку, а також форми організації освітнього процесу визначаються педагогічною радою закладу освіти в межах часу, визначеного освітньою програмою (відповідно до обсягу навчального навантаження та з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного й інтелектуального розвитку здобувачів освіти, особливостей регіону тощо). Освітній процес може відбуватися в очному, дистанційному або змішаному форматі.

Важливо, під час організації освітнього процесу в очному або змішаному режимі, забезпечити безумовне переривання освітнього процесу в разі включення сигналу «Повітряна тривога», «Загроза артобстрілів» або інших сигналів оповіщення та прослідувати до споруд цивільного захисту, перебуваючи в них до скасування сигналу «Тривога». Рекомендуємо ознайомити здобувачів освіти з алгоритмом дій під час сигналів оповіщення завчасно (<http://surl.li/jxrwe>).

Психологічний стан та психічне здоров'я дітей під час військових дій є вкрай важливим. Багато учнів переживають виснаження, спустошення, утому, відчувають тривогу й паніку. Психологи

сформулювали корисні поради, як опанувати себе в критичних умовах, як допомогти підтримувати здоровий психічний стан у критичних умовах, а саме:

- як говорити з дітьми про військову агресію (<http://surl.li/hnwzz>);
- як зберегти ресурс та акумулювати свої сили для підтримки родини (<http://surl.li/bnawt>);
- підтримай дитину: психологічні хвилинки (<http://surl.li/hnwwq>);
- матеріали для використання в роботі під час воєнних дій (<https://cutt.ly/zZYe2BB>);
- освітній серіал «Бути поруч» МОН, ЮНІСЕФ і порталу «Дія. Цифрова освіта» про підтримку психічного здоров'я (<http://surl.li/euiek>);
- інформаційні майданчики, підготовлені психологічною службою Сумського ОППО (<https://cutt.ly/JZYrlgt>).

У межах ініціативи першої леді України Олени Зеленської зі створення Всеукраїнської програми ментального здоров'я, Міністерство освіти і науки України впроваджує пріоритетний проєкт – «Психосоціальна підтримка та психологічна допомога на всіх рівнях освіти» з упровадження навиків психологічної стійкості на всіх рівнях освіти; вправи для заспокоєння та поради для стійкості (<https://www.howareu.com/>).

В умовах воєнного стану важливо забезпечити права дітей, які внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації вимушено опинилися за межами України, дітей з неконтрольованих та деокупованих територій, населених пунктів на лінії зіткнення на безперервне здобуття освіти; надати можливість українським дітям, які наразі перебувають в інших країнах, продовжити навчатись за українською програмою; сприяти тому, щоби українські діти не втрачали зв'язок з Україною й могли продовжити здобуття освіти в Україні [11].

Міністерство освіти і науки України рекомендує забезпечити право на безперервне здобуття освіти різних груп дітей: за кордоном, на тимчасово окупованих територіях, у зоні бойових дій, що перебувають на очному й дистанційному навчанні на підконтрольних Україні територіях (<http://surl.li/hnybv>), зокрема:

- задля забезпечення реалізації індивідуальної освітньої траєкторії учнів, заклад освіти складає графік консультацій, визначає форми, засоби, періодичність оцінювання результатів навчання; у разі потреби – для учня (учениці) розробляється індивідуальний навчальний план;
- оцінювання результатів навчання;
- зарахування до закладу освіти; переведення на наступний рік навчання; зарахування результатів навчання.

Освітній процес здійснюється з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей, їхніх освітніх потреб. У межах академічної свободи, форми організації освітнього процесу визначаються педагогічною радою закладу освіти та відображаються в освітній програмі закладу освіти. Відповідно до Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженого Міністерством освіти і науки України від 10.02.2021 № 160 «Про внесення змін до деяких наказів Міністерства освіти і науки України», за потреби заклад освіти може організувати індивідуальні форми здобуття освіти (зокрема екстернатну, сімейну (домашню), педагогічний патронаж), реалізовувати індивідуальну освітню траєкторію учня (<http://surl.li/hsffg>).

З метою вшанування пам'яті, громадянської відваги та самовідданості, сили духу, стійкості та героїчного подвигу воїнів, полеглих під час виконання бойових завдань із захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України, мирних громадян, які загинули унаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, Президент Володимир Зеленський підписав Указ від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України». Згідно з Указом Президента, загальнонаціональна хвилина мовчання проводиться о 09 годині 00 хвилин у закладах освіти. Рекомендуємо враховувати інформацію цього нормативного документа під час планування уроку (<http://surl.li/hhixb>) [14].

Створення безпечного освітнього середовища – одне з пріоритетних завдань для здобуття загальної середньої освіти. Рекомендуємо концентрувати увагу в роботі з учнями щодо запобігання усім видам онлайн-ризиків безпосередньо в навчальній діяльності (<http://surl.li/hsdtu>).

Війна принесла із собою відтерміновані освітні втрати, що можуть мати серйозний вплив як на майбутню долю самих дітей, так і на подальший розвиток країни в цілому. Їх подолання має стати одним із пріоритетів української системи освіти. Рекомендуємо взяти до уваги рекомендації освітнього омбудсмена України з вимірювання і компенсації освітніх втрат дітей на рівні громади й закладу освіти (<http://surl.li/gdsht>) та документ, створений за результатами обговорення (яке було організоване 7 червня 2023 року за ініціативи Міністерства освіти і науки України), з рекомендаціями, призначеними для громадських організацій та інших стейкхолдерів, що вже впроваджують або планують впроваджувати програми з надолуження освітніх втрат (<http://surl.li/jtmdv>).

Із метою впровадження в освітній процес Державного стандарту базової середньої освіти [1], під час вивчення предметів мовно-

літературної освітньої галузі необхідно звернути особливу увагу на формування ключових компетентностей в учнів і реалізацію компетентнісного підходу, що має органічно поєднуватися з діяльнісним та інтегрованим підходами. Замість запам'ятовування фактів та понять, учні набуватимуть ключових компетентностей.

Рекомендуємо вчителям мовно-літературної освітньої галузі, які навчають здобувачів освіти за новим Державним стандартом базової середньої освіти [1], послуговуватися матеріалом методичного посібника «Мовно-літературна освітня галузь: 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи», у якому розглянуто науково-методичні аспекти реалізації Державного стандарту базової середньої освіти в мовно-літературній освітній галузі, охарактеризовано модельні навчальні програми, висвітлено питання особливостей оцінювання здобувачів освіти в 5-6-х класах, надано рекомендації щодо можливостей професійної самоосвіти та організації уроку, зокрема в дистанційному форматі; наведено приклади практичних завдань та розробку сучасного уроку української мови. Матеріали методичного посібника розміщено в інституційному репозитарії Сумського ОІППО (<http://ir.soippo.edu.ua/handle/123456789/387>) [5].

2.1.1. Українська мова

Освітній процес Нової української школи базується на Державному стандарті [1], Типовій освітній програмі та освітній програмі закладу загальної середньої освіти. У Типовій освітній програмі визначено річний діапазон кількості годин для вивчення предметів мовно-літературної освітньої галузі. Для 5-6-х класів закладів загальної середньої освіти з українською мовою навчання для реалізації мовно-літературної освітньої галузі встановлено обсяг у межах:

- мінімального показника, що становить 350 годин;
- максимального – 455 годин;
- рекомендованого – 385 годин [8].

Згідно з Типовою освітньою програмою, діапазон тижневого навчального навантаження цієї освітньої галузі становить від 10 до 13 годин (рекомендовано – 11 годин). Для класів (груп) з навчанням українською мовою навчальні години розподілені на вивчення таких навчальних предметів:

- українська мова – не менше 4 годин;
- українська література – 2 години;
- зарубіжна література – 1,5 години;
- іноземна мова – 3,5 години [8].

Організація освітнього процесу з української мови для учнів 5-6-х класів у 2023-2024 навчальному році відбуватиметься за Державним стандартом базової середньої освіти та здійснюватиметься за

модельними навчальними програми:

- «Українська мова 5-6 кл.» для закладів загальної середньої освіти (автори Голуб Н.І., Горошкіна О.М.);
- «Українська мова 5-6 кл.» для закладів загальної середньої освіти (автори Заболотний О.В. та ін.);
- «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська зарубіжні літератури) 5-6 кл.» (автори Старагіна І.П. та ін.), рекомендованими наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти».

Модельні навчальні програми для 5-9-х класів Нової української школи розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України (<http://surl.li/abjwi>) [6].

Звертаємо увагу, що заклад загальної середньої освіти, на основі модельної навчальної програми, рекомендованої Міністерством освіти і науки України, розробляє власну навчальну програму, яка конкретизує очікувані результати навчання учнів й чітко їх визначає. Навчальну програму затверджує педагогічна рада закладу загальної середньої освіти.

Навчальні програми спрямовують діяльність учителя на виконання завдань, визначених у Державному стандарті базової середньої освіти [1], реалізацію компетентнісного потенціалу мовно-літературної освітньої галузі, актуалізацію ціннісних орієнтирів, формування предметної та ключових компетентностей.

На основі модельної та затвердженої педагогічною радою навчальної програм, учитель складає календарно-тематичне планування з урахуванням навчальних можливостей учнів класу. Календарно-тематичне та поурочне планування здійснюється вчителем у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел тощо. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя.

До кожної модельної навчальної програми створено підручники. Для роботи необхідно обирати такі, що мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Міністерство освіти і науки України інформує, що переліки навчальної літератури та навчальних програм для 5-6-х класів закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2023-2024 навчальному році, розміщено за посиланнями: <http://surl.li/adbia>.

Педагогічні працівники закладів загальної середньої освіти можуть ознайомитися з електронними версіями оригінал-макетів підручників,

що розміщені в електронній бібліотеці Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»:

– для 5-х класів закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою (<http://surl.li/jxrsv>);

– для 6-х класів закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою (<http://surl.li/hsckt>).

Рекомендуємо використовувати навчальний ресурс Інституту модернізації змісту освіти «Навчально-методична скарбниця. НУШ 5-6 класи» (<http://surl.li/bydta>) [7], де зібрано понад 60 розробок, рекомендацій і сценаріїв уроків з української мови, літератури (<http://surl.li/hsdpq>), де всі навчальні та навчально-методичні матеріали розподілено за освітніми галузями Державного стандарту базової середньої освіти [1] та відповідно до модельних навчальних програм. Увесь запропонований контент пройшов комплексну експертизу та рекомендований для впровадження в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти.

Для формування ключових компетентностей учнів доцільно зосередити зусилля вчителя на формуванні загальнопредметних умінь, розвиткові критичного мислення й емоційного інтелекту вихованців.

Вивчення кожної навчальної теми рекомендуємо починати з визначення мети та завдань уроку, що сприятиме активізації внутрішніх мотиваційних резервів, умотивованості рефлексії, становленню цілеспрямованості в учнів. З огляду на це, доцільно пропонувати завдання й запитання, які учні зможуть застосовувати як орієнтири в пошуках шляхів розв'язання повсякденних життєвих проблем. Разом із тим, необхідно заохочувати й підтримувати самостійність мислення учнів. Ці навички розвивають наскрізні вміння здобувачів освіти, визначені Державним стандартом базової середньої освіти [1].

Згідно із Законом України «Про повну загальну середню освіту» [4], кожен учень має право на справедливе, неупереджене, об'єктивне, незалежне, недискримінаційне та добросовісне оцінювання результатів його навчання незалежно від виду та форми здобуття ним освіти.

Система оцінювання має на меті допомогти вчителю конкретизувати навчальні досягнення учнів і надати необхідні інструменти для впровадження об'єктивного й справедливого оцінювання результатів навчання. Оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6-х класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти, здійснюється згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти» [9].

Основними видами оцінювання результатів навчання учнів, що

проводяться закладом, є формувальне, поточне та підсумкове: тематичне, семестрове, річне. За вибором закладу, оцінювання може здійснюватися за власною шкалою або за системою оцінювання, визначеною законодавством. За умови використання власної шкали, заклад має визначити правила переведення загальної оцінки результатів навчання семестрового та річного оцінювання до системи, визначеної законодавством, для виставлення у Свідоцтві досягнень. Семестрове та підсумкове (річне) оцінювання результатів навчання здійснюють за 12-бальною системою (шкалою), а його результати позначають цифрами від 1 до 12.

Формувальне оцінювання дозволяє отримувати інформацію щодо навчальних досягнень учнів як учителям, так і кожному окремо взятому здобувачу освіти. Ця інформація необхідна учням для усвідомлення власного поступу в навчанні, учителю – для коригування освітнього процесу з урахуванням можливостей і потреб класу.

Основною метою поточного оцінювання є встановлення рівнів опанування здобувачами освіти навчального матеріалу та здійснення корегування щодо планування роботи. Цей вид оцінювання важливо використовувати систематично, звертаючи особливу увагу на завдання для повторення пройденого навчального матеріалу й закріплення вже вивченого.

Формувальне (поточне формувальне) оцінювання, окрім рівневого або бального, може здійснюватися у формі самооцінювання, взаємооцінювання учнів, оцінювання вчителем із використанням окремих інструментів (карток, шкал, щоденника спостереження вчителя, портфолію результатів навчальної діяльності учнів тощо).

Під час здійснення підсумкового оцінювання доцільно використовувати завдання для визначення рівня досягнень за кожною групою результатів: здобувач освіти опрацьовує та використовує інформацію, застосовує її в житті. Такі роботи можуть бути запропоновані зокрема в тестовій формі. Диктанти, аудіювання, декламування, читання мовчки та вголос, усні й письмові перекази та твори, діалогівання – учитель проводить упродовж семестру з метою формувального оцінювання.

Тематичне оцінювання пропонується здійснювати на основі поточного оцінювання із урахуванням проведених діагностичних (контрольних) робіт.

Семестрове оцінювання (контроль) здійснюється на основі контролю груп загальних результатів навчання, зафіксованих у Державному стандарті базової середньої освіти й відображених у Свідоцтві досягнень. Річне оцінювання здійснюється на підставі загальної оцінки результатів навчання за I та II семестри.

2.1.2. Українська література

У 2023-2024 навчальному році вивчення української літератури в 5-6-х класах здійснюватиметься за модельними навчальними програмами:

- «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Яценко Т.О. та ін.);
- «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Архипова В.П. та ін.);
- «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Чумарна М.І., Пастушенко Н.М.);
- «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Яценко Т.О., Тригуб І.А.);
- «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Старагіна І. П. та ін), рекомендованими наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795.

Модельні навчальні програми для 5-9-х класів Нової української школи розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України (<http://surl.li/abjwi>) [6].

Звертаємо увагу, що на основі модельної навчальної програми, рекомендованої Міністерством освіти і науки України, заклад загальної середньої освіти може розробити власну навчальну програму та затвердити її рішенням педагогічної ради.

До кожної модельної навчальної програми створено підручники, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Міністерство освіти і науки України інформує, що переліки навчальної літератури та модельних навчальних програм «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі у 2023-2024 навчальному році, розміщено за посиланнями: (<http://surl.li/adbia>).

Педагогічні працівники закладів загальної середньої освіти можуть ознайомитися з електронними версіями оригінал-макетів підручників, що розміщені в електронній бібліотеці Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»:

- для 5-х класів закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою (<http://surl.li/jxryt>);
- для 6-х класів закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою (<http://surl.li/kding>).

На основі модельної та затвердженої педагогічною радою навчальної програми з української літератури (інтегрованого курсу), учитель складає календарно-тематичне планування з урахуванням

навчальних можливостей учнів класу. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя. Учитель може переносити теми уроків, відповідно до того, як учні засвоїли навчальний матеріал, визначати кількість годин на вивчення окремих тем.

Українська література як шкільний предмет – це не просто читання повчальних історій. Це курс, що тісно пов'язаний із вивченням історії, розвитком логіки та аналізу, творчої інтерпретації прочитаного, умінням читати художні тексти і створювати власні в різних жанрах.

Для того, щоб учні адекватно зрозуміли ціннісний потенціал художнього твору, він має викликати в них зацікавлення, прагнення прочитати. Це можливо за умови застосування сучасних технологій навчання, зокрема орієнтованих на залучення всіх учнів до процесу сприйняття, обговорення й інтерпретації художніх творів, використання компетентнісного й діяльнісного підходів.

Процес опрацювання художніх творів на уроках української літератури в 5-6-х класах має бути орієнтованим на адекватне для цього віку здобувачів освіти сприйняття. Найефективніше формування системи цінностей відбувається під час читання творів, у центрі яких протагоніст – їхній ровесник, зі співзвучними їм почуттями й переживаннями, утіленими в його життєвих мріях, пригодах.

Під час вивчення сучасних художніх творів рекомендуємо дотримуватися триетапної структури уроку засвоєння нових знань: вступна частина, власне робота з текстом і підсумкова (рефлексійна) частина. У вступній частині доцільно застосовувати інтерактивні мотиваційні завдання на основі медіатекстів. В основній частині уроку рекомендуємо використовувати прийоми розвитку критичного й аналітичного мислення на основі текстуальної роботи, практикуючи використання творчих завдань, створення проєктів, складання й розгадування квестів, вікторин, виконання творчих завдань на віртуальних дошках тощо. Формуванню в учнів умінь дослідницької діяльності ефективно сприяє виконання творчих завдань, індивідуальних чи групових читацьких проєктів. На завершальному етапі уроку обов'язковою має бути рефлексія, як елемент формувального оцінювання, і водночас узагальнення й систематизації знань здобувачів освіти.

На початку вивчення кожної нової теми доречно забезпечувати актуалізацію здобутих знань і вмінь учнів, що є підґрунтям для набуття нових читацьких умінь і читацького досвіду.

Рекомендуємо під час проведення уроків позакласного читання вивчати з учнями різножанрові твори класичної й сучасної української літератури. Доцільно добирати художні твори з урахуванням їх художньої вартісності, читацьких інтересів, вікових характеристик та особливостей художнього сприймання молодших підлітків.

Під час вивчення біографічних відомостей, радимо акцентувати увагу учнів на активній громадянській позиції, патріотизмі українських письменників, національних і загальнолюдських ідеалах, утілених у їхніх творах. Водночас, залучення біографічного контексту повинно сприяти розкриттю змісту художнього твору, а не відволікати учнів від сприйняття самодостатнього художнього явища.

На уроках української літератури в 5-6-х класах доречно зосереджувати зусилля на реалізації мистецького контенту: зіставленні творів української літератури з творами інших видів мистецтва – образотворчого, музичного, театрального; з архітектурою, кіно, анімацією тощо.

Цифрові сервіси та онлайн-інструменти урізноманітнюють освітній процес, створюють можливості для розвитку творчої активності учнів, сприятимуть формуванню вмій і навиків добирати навчальну інформацію з різних інформаційних джерел, застосовувати медіаресурси для опрацювання навчального матеріалу. Рекомендуємо використовувати сервіси для створення «хмаринки слів» (WordItOut, Word Cloud Generation, WordArt, Answer Garden тощо), ментальних мап (XMind, FreeMind, iMindMap, MindJetMindmanager, EdrowMindMap, VisualMind тощо), коміксів (Bitstrips, WriteComics, Pixton, StoryboardThat) тощо. Готову ментальну карту можна завантажити в різних форматах (<https://coggle.it/>).

Як в умовах онлайн навчання, так і під час офлайн уроків, розповіді про письменників варто супроводжувати відеоматеріалами, мультимедійними презентаціями, слайди яких повинні містити максимум ілюстрацій і мінімум текстової інформації як необхідного пояснення до візуального матеріалу.

Під час онлайн-уроків учителі української літератури можуть урізноманітнити освітній процес за допомогою виконання завдань зі створення чатів або постерів у додатках Canva (https://www.canva.com/uk_ua/), Jamboard (jamboard.google.com); віртуальних плакатів засобами ThingLink (<https://www.thinglink.com/>), GlogsterEDU (edu.glogster.com). Методично доцільним є здійснення віртуальних мандрівок до літературних музеїв, мистецьких галерей, аналіз фотографій, документів, пізнавальних текстів, розміщених на віртуальних дошках Jamboard (jamboard.google.com), Padlet (<https://padlet.com/>).

Доречним буде використання онлайн сервісу Mentimeter для створення та проведення миттєвих опитувань під час організації освітнього процесу (<https://www.mentimeter.com/>); Socrative – освітоорієнтованого сервісу для створення і проведення опитувань, тестів, голосувань (<https://www.socrative.com/>), Plicker – зручного застосунку для швидкої оцінки знань учнів на уроці

(<https://get.plickers.com/>).

Ресурси платформ GoogleForms, OnlineTestPad (<https://onlinetestpad.com/ua>), Polleverywhere (<https://www.polleverywhere.com/>) дозволять ефективно змоделювати онлайн-опитування, тестування, необхідні для спостереження за індивідуальною освітньою траєкторією учнів.

Для підвищення засвоюваності учнями навчального матеріалу та стимуляції зацікавленості до вивчення навчального предмета доцільно скористатися платформою-конструктором Kahoot!, на якій можна швидко створити навчальну гру за допомогою готових шаблонів та надіслати цю гру учням. Ігрова платформа дозволяє створювати, відтворювати та ділитися навчальними іграми за лічені хвилини (<https://kahoot.com/>). Гейміфікована платформа Quizizz допоможе створити відкриті й закриті запитання, які можна виконувати онлайн як самостійно, так і в командах (<https://quizizz.com/>).

Новим навчальним предметом у закладах загальної середньої освіти є «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної)» для 5-6-х класів.

Інтеграція змісту літературного курсу реалізується на основі тематичної (спорідненість змісту основних тем шкільних курсів української та зарубіжної літератури 5-6-х класів, методичної (спільні методи і прийоми навчання української та зарубіжної літератури) та діяльнісної (спільні види навчальної діяльності в процесі вивчення української та зарубіжної літератури) інтеграції. Разом із тим, під час вивчення творів зарубіжних авторів акцентується увага на необхідності роботи з текстом перекладу та оригіналу; порівняння варіантів перекладу художнього твору тощо.

Програма інтегрованого курсу літератур побудована за тематично-жанровим принципом із дотриманням хронологічної послідовності щодо презентації письменницьких персоналій у межах кожного тематичного розділу.

У програмі виділено дві групи художніх творів: для текстуального вивчення й позакласного читання (твори, пов'язані з відповідними тематичними розділами навчальної програми). Окремі художні тексти, зокрема й напам'ять, можуть вивчатися за вибором учителя та учнів.

Зміст інтегрованого курсу літератур включає твори, що викликають інтерес у сучасних молодших підлітків, а саме твори про пригоди, фантастичні події, твори жанру фентезі, твори різдвяно-новорічної тематики (розділ «Різдвяні дива»).

До кожного тематичного розділу запропоновано види організації навчальної діяльності учнів-підлітків різного рівня складності: репродуктивні, пізнавально-пошукові та творчі. Акцентовано на видах діяльності, орієнтованих на порівняння художніх творів української та

зарубіжної літератури, визначення в них спільних тем, проблем, мотивів.

Основними видами оцінювання результатів навчання здобувачів освіти 5-6-х класів є формувальне, поточне та підсумкове (тематичне, семестрове, річне). Оцінювання учнів здійснюється відповідно до «Рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти», затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти» (<http://surl.li/cddtm>) [9].

Система оцінювання має на меті допомогти вчителю конкретизувати навчальні досягнення учнів і надати необхідні інструменти для впровадження об'єктивного й справедливого оцінювання результатів навчання. В оцінюванні навчальних досягнень учнів важливо розрізнити поточне формувальне оцінювання (оцінювання для навчання) та підсумкове оцінювання (семестрове, річне). Поточне формувальне оцінювання здійснюють з метою допомогти учням усвідомити способи досягнення кращих результатів навчання. Підсумкове оцінювання здійснюють з метою отримання даних про рівень досягнення учнями результатів навчання після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів.

Питання особливостей оцінювання здобувачів освіти 5-6 класів висвітлено в методичному посібнику «Мовно-літературна освітня галузь: 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи» (уклад. О.В. Кононенко; за ред. І.В. Удовиченко) (<http://surl.li/jxrzi>) [5].

Оцінювання навчальних досягнень учнів має бути орієнтованим на визначені Державним стандартом базової середньої освіти [1] ключові компетентності та наскрізні вміння й окреслені в навчальних програмах очікувані результати навчання для відповідного періоду освітнього процесу.

Під час оцінювання навчальних досягнень, важливо враховувати дотримання учнями принципів доброчесності, а саме: вияв поваги до інших осіб, їхніх прав і свобод, дбайливе ставлення до ресурсів і довкілля, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

2.1.3. Зарубіжна література

У 2023-2024 навчальному році вивчення зарубіжної літератури в 5-6-х класах здійснюватиметься за модельними навчальними програмами:

- «Зарубіжна література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Ніколенко О.М. та ін.);
- «Зарубіжна література. 5-9 класи» для закладів загальної

середньої освіти (авт. Ніколенко О.М. та ін.);

– «Зарубіжна література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Волощук Є.В.);

– «Зарубіжна література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Богданець-Білоskalенко Н.І. та ін.), рекомендованими наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти».

Модельні навчальні програми «Зарубіжна література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України (<http://surl.li/abjwi>) [6].

На основі модельної навчальної програми, рекомендованої Міністерством освіти і науки України, заклад загальної середньої освіти розробляє власну навчальну програму та затверджує її рішенням педагогічної ради.

Відповідно до кожної з модельних навчальних програм, авторськими колективами створено підручники. У 5-6-х класах закладів загальної середньої освіти здобувачі освіти працюють за підручниками, що мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» [10]. Електронні версії підручників для вивчення предмету «Зарубіжна література» розміщено в електронній бібліотеці ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<http://surl.li/jgdy>).

У Державному стандарті базової середньої освіти [1] значно розширено зміст поняття «текст», у процесі вивчення зарубіжної літератури необхідно навчати учнів умінням і навикам роботи з різними видами текстів – художніми, навчальними, науковими, науково-популярними, медіатекстами, графічними, гіпертекстами тощо.

Робота з різними видами текстів (зокрема художніми текстами та/або медіатекстами) у процесі вивчення зарубіжної літератури має бути спрямована на досягнення результатів навчальної діяльності учнів відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти.

Особливу роль у реалізації Концепції «Нової української школи» відіграє запровадження інтегрованого підходу в навчанні зарубіжної літератури. Оскільки художній текст є сам по собі інтегральною цілістю, він дозволяє використовувати, для його кращого розуміння учнями, знання з інших освітніх галузей/предметів/інтегрованих курсів.

Оцінювання здобувачів освіти 5-6-х класів здійснюється відповідно до «Рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти», затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних

досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти».

2.1.4. Іноземні мови

У 2023-2024 навчальному році вивчення іноземних мов у 5-6-х класах може здійснюватися за модельними навчальними програмами:

– «Іноземна мова. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Редько В.Г., Шаленко О.П., Сотникова С.І., Коваленко О.Я., Коропецька І.Б., Якоб О.М., Самойлюкевич І.В., Добра О.М., Кіор Т.М.);

– «Іноземна мова. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Зимомря І. М., Мойсюк В.А, Трифан М.С., Унгурян І.К., Яковчук М.В.);

– «Друга іноземна мова. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Редько В.Г., Шаленко О.П., Сотникова С.І., Коваленко О.Я., Коропецька І.Б., Якоб О.М., Самойлюкевич І.В., Добра О.М., Кіор Т.М., Мацькович М.Р., Глинюк Л.М., Браун Є.Л.), рекомендованими наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти».

Із модельними навчальними програми «Іноземна мова. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти можна ознайомитися на сайті Міністерства освіти і науки України (<http://surl.li/abjwi>) [6].

Звертаємо увагу, що на основі модельної навчальної програми, рекомендованої Міністерством освіти і науки України, заклад загальної середньої освіти може розробити власну навчальну програму та затвердити її рішенням педагогічної ради.

Підручники для учнів 5-6-х класів створено відповідно до кожної з модельних навчальних програм. Для роботи важливо обирати підручники, що мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (<http://surl.li/adbia>). Електронні версії цих підручників розміщено в електронній бібліотеці ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<http://surl.li/jgdy>).

На сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» розміщено систематизовану добірку навчально-методичного забезпечення для 5 класу – «Навчально-методична скарбниця НУШ 5-6 класи» у розділі «Нова українська школа» (<http://surl.li/bydta>).

Окрім підручників, як основних засобів навчання, за дидактичних потреб учитель може долучати до своєї роботи іншу навчальну літературу, електронні засоби та ілюстративні матеріали, які сприяють досягненню визначених цілей. Усі засоби доцільно застосовувати в комплексі, забезпечуючи взаємопов'язане і паралельне навчання усім видам мовленнєвої діяльності.

Зміст навчання іноземної мови містить у собі 4 види мовленнєвої

діяльності: аудіювання, говоріння, письмо й читання. Наказом Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти» затверджено критерії оцінювання рівня оволодіння кожним видом діяльності (<https://bit.ly/3pfhbzT>).

Мета компетентнісно орієнтованого навчання іншомовного спілкування учнів 5-6-х класів полягає в спрямуванні освітнього процесу на формування в учнів здатності цілісно поєднувати здобуті знання, сформовані уміння і навички, набутий навчальний досвід, світоглядні цінності, ставлення та переконання, з активною творчою самостійною науково-дослідницькою діяльністю, у межах окреслених навчальною програмою орієнтирів у процесі добору та використання мовного та інформаційного контенту для продукування усних і письмових текстів та для ідентифікації чужомовних висловлень у процесі їх сприймання (читання і слухання).

Методологічними засадами організації компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов, розпочинаючи із 5 класу, можуть слугувати рекомендації Європейського Парламенту та Європейської Ради Європейської довідкової рамки ключових компетентностей для навчання упродовж життя, а також «Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» [2].

Пропонований у навчальних підручниках зміст навчального матеріалу для учнів 5-6-х класів спрямовано на досягнення очікуваних результатів навчання, визначених для кожного класу, і розкриває лексико-граматичний (відповідно до мов) матеріал у межах конкретної теми спілкування.

Навчальні програми, пропоновані Міністерством освіти і науки України є рамковими, а отже, не обмежують діяльність учителів у виборі порядку вивчення та змісту кожної навчальної теми. Лексичний матеріал добирається відповідно до зовнішнього контексту, тематики ситуативного спілкування (зокрема підтеми), рівня володіння мовою, що досягається, в обсязі, достатньому для реалізації комунікативних навичок учнів. «Мовний інвентар» (граматика) є орієнтовним і добирається відповідно до контексту (комунікативної ситуації), потреб учнів та принципу концентричного навчання. Він не є метою навчання, тому й не розглядається як окремі граматичні теми.

Тексти для читання та аудіювання мають бути побудовані на автентичному мовному матеріалі та містити актуальну тематичну інформацію, що слугує підґрунтям для організації іномовного спілкування в усному та писемному мовленні.

Мовно-літературна освітня галузь у цілому спрямована на

всебічний розвиток здобувачів освіти й формування в учнів НУШ однієї із найважливіших компетентностей – комунікативної.

Уміння зв'язно висловлюватися потрібне кожній людині, незалежно від її професії. Володіння словом дає можливість поділитися знаннями, власними думками та враженнями з людьми, відстоювати свої переконання, уникати непорозумінь. У період становлення особистості здобувачів освіти відбувається оволодіння мовою і мовленням, що є засобом пізнання, спілкування, виховання та розвитку, самовираження, утвердження в суспільстві. Отже, необхідно приділяти особливу увагу якійсь організації мовно-літературної освіти учнів в умовах НУШ.

Використані та основоположні джерела

1. Державний стандарт базової середньої освіти.
URL : <http://surl.li/szlx>

2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. URL : <http://surl.li/eakvy>.

3. Закон України «Про освіту».
URL : <https://osvita.ua/legislation/law/2231/>.

4. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

5. Методичний посібник для вчителів закладів загальної середньої освіти. Мовно-літературна освітня галузь : 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи : уклад. О.В. Кононенко; за ред. І.В. Удовиченко. Суми : НВВ КЗ СОППО, 2022. 105 с.

URL : <http://ir.soippo.edu.ua/handle/123456789/387>.

6. Модельні навчальні програми для 5-9 класів нової української школи. URL : <http://surl.li/huche>.

7. Навчально-методична скарбниця. НУШ 5-6 клас. URL : <http://surl.li/bydta>.

8. Наказ Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 № 235 «Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти».

9. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти».

10. Наказ Міністерства освіти і науки України 08.03.2023 № 254 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» підручникам для 5 та 6 класів закладів загальної середньої освіти».

11. Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану України».

12. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні».

13. Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні».

14. Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України».

2.2. Методичні рекомендації щодо навчання змісту математичної освітньої галузі в 5-6 класах у 2023-2024 н.р.

Організація освітнього процесу з математики в 5-6-х класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 навчальному році здійснюється за Державним стандартом базової середньої освіти [1], Типовою освітньою програмою [10], модельними навчальними програмами (математична освітня галузь – <http://surl.li/aacbo>), на засадах компетентнісного, діяльнісного, особистісно орієнтованого підходів, у контексті положень Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [4].

Відповідно до Законів України «Про освіту» [2], «Про повну загальну середню освіту» [3], Постанови Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні» [8], наказу Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні», освітній процес з математики в 5-6-х класах в умовах правового режиму воєнного стану реалізується залежно від безпекової ситуації в кожному населеному пункті в очному, дистанційному або змішаному форматах, із гарантуванням безпечних умов навчання для всіх учасників освітнього процесу.

У разі організації освітнього процесу з математики в 5-6-х класах у дистанційному форматі навчання в умовах воєнного стану, рекомендуємо здійснювати його за допомогою технологій дистанційного та змішаного навчання, відповідно до Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти [6], Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти [9].

Необхідною умовою організації освітнього процесу з математики в умовах воєнного стану є виконання Указу Президента України Володимира Зеленського від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання», дотримання сигналів оповіщення та послідовності безпекових дій.

Зазначаємо, що основний алгоритм дій учителів під час повітряної тривоги розроблено та оприлюднено Міністерством освіти і науки

України (<http://surl.li/coxla>), ключові рекомендації для школярів «Абетка безпеки» надано Департаментом комунікації Міністерства внутрішніх справ України (<http://surl.li/dnmlp>).

З метою надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, рекомендуємо:

- опрацювати методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» (<http://surl.li/hqvsl>);
- використовувати матеріали, розміщені на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<http://surl.li/btoop>);
- опрацювати навчально-методичний посібник «Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу» (<http://surl.li/hquqh>);
- використовувати матеріали каталогу «Спільнотека» платформи «Спільно до навчання» (<https://spilnoteka.org/catalog/>);
- опрацювати курс психосоціальної підтримки «Школа стійкості» (<http://surl.li/hoqwq>).

Навчання математики в 5-6-х класах підпорядковано меті математичної освітньої галузі, визначеній у Державному стандарті базової середньої освіти [1], а саме:

- розвиток особистості учня засобами формування математичної компетентності у взаємозв'язку з іншими ключовими компетентностями,
- для успішної освітньої та подальшої професійної діяльності впродовж життя, що охоплює засвоєння системи знань, удосконалення вмій розв'язувати математичні та практичні задачі;
- розвиток логічного мислення та психічних властивостей особистості;
- розуміння можливостей застосування математики в особистому та суспільному житті.

Навчання математики в 5-х класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 навчальному році здійснюється за Державним стандартом базової середньої освіти [1], Типовою освітньою програмою для 5-9-х класів закладів загальної середньої освіти [10], обраними модельними навчальними програмами (математична освітня галузь), розміщеними на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України (<http://surl.li/aacbo>).

Акцентуємо увагу, що в 2023-2024 навчальному році учні 6-х класів закладів загальної середньої освіти продовжуватимуть навчання математики за раніше обраними модельними навчальними програмами (математична освітня галузь), у разі потреби, зі змінами та уточненнями.

Наголошуємо, що відповідно до Типової освітньої програми для 5-9-х класів закладів загальної середньої освіти [10], навчальне навантаження (математична освітня галузь) для закладів із навчанням

українською мовою в 5-6-х класах становить:

- рекомендоване – 5 год на тиждень, 175 годин на рік;
- мінімальне – 4 години на тиждень, 140 годин на рік;
- максимальне – 6 години на тиждень, 210 годин на рік.

З метою подолання освітніх трат, рекомендуємо використовувати можливості:

- платформи «Всеукраїнська школа онлайн» (<https://lms.e-school.net.ua/>);
- бази ресурсів (відео, дидактичні матеріали, інструменти) платформи «УМІТИ» (<https://umity.in.ua/resources/>);
- освітнього ресурсу МійКлас (<https://www.miyklas.com.ua/>);
- платформи Class Dojo (<https://www.classdojo.com/>);
- платформи Learning.ua (<https://learning.ua/>);
- онлайн тренажера з математики «Новатіка» (<https://novatika.org/uk/>);
- цифрового математичного ресурсу Matific (<https://www.matific.com/ua/uk/home/>).

Зазначаємо, що підручники з математики для 5 класу закладів загальної середньої освіти затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 14.06.2022 № 545 «Про затвердження переліку підручників для 5 класу закладів загальної середньої освіти, що можуть видаватися за кошти державного бюджету» (<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0545729-22#Text>).

Перелік підручників з математики для 6 класу затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 08.03.2023 № 254 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» підручникам для 5 та 6 класів закладів загальної середньої освіти» (<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0254729-23#Text>).

Навчально-методичне забезпечення (математична освітня галузь) для 5-6-х класів розміщено на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України (<http://surl.li/hrcuu>), зокрема:

- електронні версії підручників з математики (<http://surl.li/bsifs>);
- навчально-методична скарбниця НУШ 5-6 класи (<http://surl.li/hanvv>);
- навчально-методичний путівник НУШ 5 клас (<http://surl.li/bqzuo>).

Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників з математики для 5-6-х класів зазначено у листі Міністерства освіти і науки України від 14.08.2023 № 1/12038-23 «Про переліки навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2023-2024 навчальному році».

Акцентуємо увагу, що з інформаційними матеріалами з математики

для 5 класу (модельні навчальні програми, підручники, посібники, онлайн ресурси) можна ознайомитися на офіційному сайті КЗ СОІППО в розділі «Куферок корисних застосунків» (<http://surl.li/dkkpt>).

Формування й розвиток в учнів ключових компетентностей на уроках математики в 5-6-х класах за Державним стандартом базової середньої освіти [1], в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа» [4], рекомендуємо здійснювати у процесі опанування учнями змісту та досягнення очікуваних результатів навчання, визначених у модельних навчальних програмах: математична освітня галузь (<http://surl.li/cluia>), засобами навчальних завдань, поданих у підручниках і навчальних посібниках, створених на основі обраних модельних навчальних програм, із використанням сучасних засобів навчання.

Організацію освітнього процесу з математики в 5-6-х класах за Державним стандартом базової середньої освіти [1] в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа» [4] необхідно здійснювати, орієнтуючись на:

- цільову установку й уявний очікуваний результат спільної діяльності при виборі змісту, методів і форм навчання;
- обґрунтоване упровадження інноваційних технологій навчання (критичного мислення, інформаційно-комунікаційних технологій, проблемно-діалогічного, змішаного, проєктного, дослідницького навчання);
- оптимальне використання активних, інтерактивних, продуктивних методів навчання (проблемні, евристичні, дослідницькі), методів контролю (тестовий, «портфоліо»), сучасних прийомів навчання тощо;
- педагогічно виправданим є застосування різних форм роботи (індивідуальна, парна, групова, фронтальна, колективна);
- диференціацію та індивідуалізацію навчання (із урахуванням особливостей сприйняття (аудіали, візуали, кінестети);
- забезпечення оперативного зворотнього зв'язку, організацію рефлексії навчально-пізнавальної діяльності учнів;
- використання здоров'язбережувальних технологій (релаксація, фізкультхвилинки, вправи для очей);
- організацію самостійної навчально-пізнавальної діяльності учнів;
- використання сучасних цифрових освітніх ресурсів, технічних засобів навчання.

Наголошуємо, що під час вибору змісту, методів і форм навчання, необхідно орієнтуватися на заплановану мету й прогнозований очікуваний результат спільної діяльності учнів.

З метою формування та розвитку ключових компетентностей, зазначених у додатку 7 «Математична освітня галузь. Компетентнісний

потенціал» Державного стандарту базової середньої освіти [1] і спільних для них наскрізних умінь учнів, рекомендуємо використовувати засоби візуалізації, відповідно до вікових особливостей учнів 5-6-х класів, із урахуванням когнітивних особливостей сучасного цифрового покоління, а саме:

– інфографіку (Piktochart (<http://piktochart.com/>), Visual.ly (<http://visual.ly/>), Venngage (<http://venngage.com/>), Easel.ly (<http://www.easel.ly/>);

– ментальні карти (MindMeister (<https://www.mindmeister.com/>), Mindomo (<https://www.mindomo.com/>);

– програми динамічної математики GeoGebra (<http://www.geogebra.org>);

– графічний онлайн калькулятор Desmos (<https://www.desmos.com/calculator?lang=uk>).

З метою забезпечення актуалізації опорних знань, неперервного повторення, як передумови міцності знань і вмій учнів, рекомендуємо використовувати інтерактивні завдання онлайн сервісів LearningApps.org (<http://learningapps.org/>), Kahoot! (<https://kahoot.com>), Classtime (<https://www.classtime.com/uk/>).

Наголошуємо на дотриманні санітарно-гігієнічних норм та безпеки життєдіяльності під час організації освітнього процесу в 5-6-х класах відповідно до Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти [9], а саме:

– чергування видів навчальної діяльності, під час проведення уроку;

– безперервна тривалість навчальної діяльності з технічними засобами навчання впродовж уроку для учнів 5-6-х класів – не більше 20 хвилин;

– проведення вправ із рухової активності та вправ гімнастики для очей після занять із застосуванням технічних засобів навчання (додаток 3 «Комплекси вправ з рухової активності та комплекс вправ гімнастики для очей» до Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти (пункт 22 розділу III) [9].

У процесі навчання математики в 5-6-х класах за Державним стандартом базової середньої освіти [1] в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа» [4], із метою формування навиків математичного моделювання, рекомендуємо розв'язувати завдання практичного спрямування, задачі прикладного змісту, здійснювати дослідницько-проектну діяльність.

З метою формування громадянської та соціальної компетентностей, почуття патріотизму, любові до свого рідного краю, Батьківщини, народу, традицій, доцільно, у процесі навчання математики, розв'язувати задачі національно-патріотичного спрямування.

Оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6-х класів з математики орієнтовано на визначені Державним стандартом базової середньої освіти [1] ключові компетентності та наскрізні вміння (додаток 7 Державного стандарту базової середньої освіти), вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів з математичної освітньої галузі (додаток 8 Державного стандарту базової середньої освіти), визначені навчальною програмою очікувані результати навчання для відповідного періоду освітнього процесу [1].

Модельними навчальними програмами (математична освітня галузь) визначено застосування формувального оцінювання з одночасним використанням результатів поточного та підсумкового оцінювання з формувальною метою – для надання й отримання зворотного зв'язку щодо успіху та рівня складності завдань, визначення подальших освітніх цілей і коригування навчання з орієнтацією на виявлені потреби учнів.

Під час оцінювання учнів з математики в 5-6-х класах варто орієнтуватись на опис інструментарію оцінювання у Типовій освітній програмі для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти [8], урахувати рекомендації, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти» [7].

Контроль і оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6-х класів рекомендуємо здійснювати систематично, у формах самоконтролю та взаємного контролю, фронтально, за допомогою методів спостереження, усного опитування, учнівського портфоліо.

Доцільно використовувати онлайн інструменти формувального оцінювання для створення інтерактивного контенту:

- Mentimeter (<https://www.mentimeter.com/>);
- Socrative (<https://www.socrative.com/>);
- Plicker (<https://get.plickers.com/>);
- EdPuzzle (<https://edpuzzle.com/>).

Зазначаємо, що методичні рекомендації щодо заповнення сторінок класного журналу в 5-х класах (математична освітня галузь) подано у додатку 2 до листа Сумського ОППО від 28.10.2022 № 463/11-10 «Методичні рекомендації щодо заповнення сторінок класного журналу в 5 класах НУШ» (<http://surl.li/fcldz>) та у відеозаписі експрес-інформування з питань оформлення сторінок класних журналів 5-х класів НУШ – <http://surl.li/hrytk>.

Для якісної організації освітнього процесу з математики в 5-6-х класах закладів загальної середньої освіти рекомендуємо опрацювати методичні матеріали:

- методичний посібник «Математична освітня галузь: 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи [5] – <http://surl.li/eeepdw>;
- презентацію методичного посібника «Математична освітня галузь: 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи» – <http://surl.li/hrzfk>.

Наголошуємо, що необхідною умовою фахового зростання педагога є продуктивна самоосвітня діяльність учителя математики.

У процесі формування власної траєкторії професійного розвитку вчителя математики Нової української школи, розвитку його професійної компетентності в умовах оновлення змісту освіти, удосконалення навиків роботи з цифровими інструментами, доцільно використовувати:

- освітнє онлайн середовище «Нова українська школа» (<http://nus.inf.ua/>);
- інформаційні матеріали українського проекту «Якість освіти» (<http://yakistosviti.com.ua/>);
- Національну онлайн-платформу для розвитку цифрової грамотності «Дія. Цифрова освіта» (<https://osvita.diiia.gov.ua/>);
- Національну платформу можливостей професійного розвитку педагогічних працівників «EdWay» (<https://edway.in.ua/>);
- освітню платформу «УМІТИ» (<https://umity.in.ua/>);
- студію онлайн освіти (<https://courses.ed-era.com/>);
- інтернет ресурс «Навчайте, де б ви не були» (<http://surl.li/ajmid>);
- інтерактивне навчання (<http://interactive.ranok.com.ua/>).

Учителям математики рекомендуємо опрацювати матеріали онлайн-курсів, які розміщені на Інтернет ресурсах:

- Оцінювання без знецінювання (<http://surl.li/hsdns>);
- Цифровізаційні лайфхаки: технології та інструментарій якісної організації освітнього процесу в НУШ (<https://edway.in.ua/uk/mpk/485/detail/>);
- Інструменти візуального контенту для підвищення якості освітнього процесу в НУШ: Canva (<https://edway.in.ua/uk/mpk/493/detail/>);
- Використання програмного комплексу Mozaik для НУШ 5 класи (<https://edpro.ua/webinars/hush5>).

З метою розвитку самоосвітньої компетентності вчителів математики, варто опрацювати курси та тренінги з напрямку НУШ 5-6 класи на платформах для організації навчання та підвищення кваліфікації учителів: Піфагор (<https://pifa.com.ua>), Atoms HUB (<https://hub.atoms.com.ua>), ITeacher (<https://iteacher.com.ua>), Рух. Освіта (<https://ruh.com.ua/>), Дистанційна Академія «TeachHub» (<http://teach-hub.com>), EdWay (<https://edway.in.ua/>).

Використані та основоположні джерела

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>.
2. Закон України «Про освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
4. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року URL : <https://cutt.ly/PXrsKAs>.
5. Математична освітня галузь: 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи : методичний посібник для вчителів закладів загальної середньої освіти / укл. Т.В. Светлова, за ред. І.В. Удовиченко. Суми: НВВ КЗСОІПО, 2022. 64 с. URL : <http://surl.li/eepdw>.
6. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text>.
7. Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти. URL : <http://surl.li/cddtm>.
8. Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pochatok-navchalnoho-roku-pid-chas-voiennoho-stanu-v-ukraini-i280723-782>
9. Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>.
10. Типова освітня програма для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти. URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/80696/.

2.3. Методичні рекомендації щодо навчання змісту природничої освітньої галузі в 5-6 класах у 2023-2024 н.р.

Указом Президента України [16] строк дії воєнного стану продовжується з 18.08.2023 строком на 90 діб. Отже, організація освітнього процесу в 2023-2024 навчальному році буде напряду залежати від безпекової ситуації на місцях, зокрема, та державі загалом.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні», 2023-2024 навчальний рік розпочинається 1 вересня 2023 року і триватиме до 28 червня 2024 року. Також, Постановою унормовано, що обласні військові адміністрації і засновники закладів освіти в цих умовах мають ухвалювати рішення, що необхідні для збереження життя та здоров'я педагогічної та учнівської спільноти закладу.

У зв'язку із зазначеним вище, не втрачають актуальності й

заходи/дії, що були започатковані та упроваджувалися у закладах освіти в минулому навчальному році, зокрема:

- о 09 годині 00 хвилин проводиться загальнонаціональна хвилина мовчання;

- неухильно дотримуються вимог сигналів сповіщення «Усім увага! Повітряна тривога!» усі учасники освітнього процесу (<http://surl.li/coxla>);

- реалізується Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [1];

- надається психологічна підтримка школярам, за допомогою проведення ранкових зустрічей (психологічні хвилини/вправи, бесіди тощо), класних годин, годин спілкування тощо. Нагадуємо, що корисні матеріали, щодо цього, можна знайти на інтернет-сторінках офіційних сайтів, зокрема: Міністерства освіти і науки України – проект психологічної підтримки «Поруч» (<https://poruch.me/>) та методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій!» (<http://surl.li/dhfgv>); Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» – вкладка «Матеріали для використання в роботі під час воєнних дій» (<https://cutt.ly/1HUf09a>); Освіта Сумщини – вкладка «Психологічна підтримка в умовах воєнного стану» (<https://cutt.ly/qHUftjk>); Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти – вкладка «Психологічна підтримка дітей під час війни» (<https://cutt.ly/OHSAtj2>) та інші. Звертаємо увагу, що матеріали на цих сторінках постійно оновлюються навчально-методичними посібниками для вчителів та учнів, інформаційними матеріалами вебінарів та онлайн-семінарів, курсів психосоціальної підтримки, анонсами платформ з психологічної підтримки тощо.

Беручи до уваги, що освітній процес у закладах освіти може відбуватися за різними формами організації процесу навчання (очна, дистанційна (сімейна, індивідуальна, екстернатна) та змішана), доцільним буде керуватися нормативними документами, зокрема:

- Положенням про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти [8];

- Положенням про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти [6];

- Методичними рекомендаціями щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні [12];

- Санітарним регламентом для закладів загальної середньої освіти [9] та іншими документами чинного законодавства.

Відповідно до Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», у 2023-2024 навчальному році у 5-6-х класах продовжується реалізація Державного стандарту базової середньої освіти [13], Типової освітньої

програми для 5-9-х класів закладів загальної середньої освіти [10], модельних навчальних програм з природничої освітньої галузі, що розміщені на офіційних сайтах Міністерства освіти і науки України (<http://surl.li/aacbo>) та Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<http://surl.li/byzbw>).

Ефективність реалізації Державного стандарту базової середньої освіти обумовлюється побудовою освітнього процесу в закладі освіти на основі визначених у ньому ціннісних орієнтирів та необхідністю упровадження технологій, методів і прийомів роботи, що орієнтовані на формування в учнів ключових компетентностей (компетентнісний потенціал природничої освітньої галузі зазначено у додатку 9 до Державного стандарту базової середньої освіти), наскрізних умінь, вимог щодо обов'язкових результатів навчання учнів у природничій освітній галузі (визначені у додатку 10 до Державного стандарту базової середньої освіти).

Відповідно до Типової освітньої програми для 5-9-х класів закладів загальної середньої освіти [10] на вивчення інтегрованих курсів природничої освітньої галузі у 5-х класах рекомендовано 70 год/рік (2 год/тижд).

У 6-х класах реалізація природничої освітньої галузі відбувається за допомогою інтегрованих курсів («Пізнаємо природу», «Природничі науки», «Довкілля») та вивченням навчального предмета «Географія», на що загалом відводиться – 140 год/рік (4 год/тижд). Проте, урахувавши особливості організації освітнього процесу та індивідуальні освітні потреби учнів (наприклад, у перспективі планується поглиблене вивчення предметів певної освітньої галузі), адміністрація закладу освіти може виділити максимальну або мінімальну кількість навчальних годин на освітню галузь, зокрема:

– у 5 класі – максимальна кількість годин 105 год/рік (3 год/тижд), мінімальна – 52,5 год/рік (1,5 год/тижд);

– у 6 класі – максимальна кількість годин 175 год/рік (5 год/тижд), мінімальна – 70 год/рік (2 год/тижд). Звертаємо увагу, що розподіл годин між інтегрованим курсом (одним із обраних у закладі освіти: «Пізнаємо природу», «Природничі науки», «Довкілля») та предметом «Географія» відбувається у закладі освіти з урахуванням індивідуальних освітніх потреб учнів.

Нагадуємо, що на адаптаційному циклі базової середньої освіти вивчення інтегрованих курсів природничої освітньої галузі забезпечується змістом модельних навчальних програм інтегрованих курсів, зокрема:

– «Пізнаємо природу. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Біда Д.Д., Гільберг Т.Г., Колісник Я.І.) (<https://cutt.ly/2LiT2CL>);

- «Пізнаємо природу. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бобкова О.С.) (<https://cutt.ly/3LvTd1v>);
- «Пізнаємо природу». 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Коршевнік Т.В.) (<https://cutt.ly/DLvTDHm>);
- «Пізнаємо природу. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Шаламов Р.В., Каліберда М.С., Григорович О.В., Фіцайло С.С.) (<https://cutt.ly/1LvYeQ6>);
- «Природничі науки. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Білик Ж.І., Засекіна Т.М., Лашевська Г.А., Яценко В.С.) (<https://cutt.ly/jLvYbgb>);
- «Довкілля. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Григорович О.В.) (<https://cutt.ly/ULvlynG>).

Процес опанування навчального матеріалу інтегрованих курсів природничої освітньої галузі в 5-х класах у 2023-2024 навчальному році є тотожним 2022-2023 н.р. Тому, для реалізації модельних навчальних програм/навчальних програм з предмета, чинними залишаються методичні рекомендації 2022-2023 навчального року, що розміщені на сайті Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (<http://surl.li/jwpan>).

Наголошуємо, що організація процесу навчання учнів 6 класів закладів загальної середньої освіти має продовжуватися за обраними у 5 класі модельними навчальними програми (модельна навчальна програма має бути реалізована протягом повного адаптаційного циклу навчання). Акцентуємо увагу, що на основі модельної навчальної програми та обраного вчителем навчально-методичного комплексу (підручник, авторські методичні рекомендації, щодо реалізації модельної навчальної програми, тощо), кожен учитель розробляє власну навчальну програму, із урахуванням особливостей організації процесу навчання (формат навчання, можливості реалізації практичної складової модельної навчальної програми, запропоновані авторами модельних навчальних програм види навчальної діяльності тощо). Вимоги щодо структурних компонентів навчальної програми визначає педагогічна рада закладу освіти.

Зазначаємо, що електронні варіанти підручників для 5-6-х класів закладів загальної середньої освіти, що мають гриф Міністерства освіти і науки України (накази Міністерства освіти і науки України від 08.03.2023 № 254 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» підручникам для 5 та 6 класів закладів загальної середньої освіти», від 03.04.2023 № 376 «Про внесення зміни до Переліку підручників для 5 та 6 класів закладів загальної середньої освіти, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України») розміщено на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації

змісту освіти» у вкладках «Електронна бібліотека ІМЗО» → «Електронні версії підручників» (<https://lib.imzo.gov.ua/>). Також, для зручності й швидкого пошуку цифрового освітнього контенту, за допомогою якого можна ефективно організувати процес навчання на адаптаційному циклі базової середньої освіти, на сайті Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти створено рубрику «Куферок корисних застосунків», у якій структуровано навчальний контент за розділами: модельні навчальні програми, підручники, навчально-методичні посібники, онлайн ресурси, освітні платформи (<http://surl.li/gehdx>).

Імплементуючи ідею Концепції «Нова українська школа» [15] у природничу освітню галузь, рекомендуємо вчителям будувати освітній процес урахуваючи потребу в:

- прогнозуванні очікуваного результату навчальної діяльності з кожної теми, на основі визначених у модельних навчальних програмах та Державному стандарті (додаток 10), що дасть можливість розробити прозорі критерії оцінювання рівнів досягнення навчальних результатів учнів;

- формуванні ключових і предметної компетентностей, інтегруючи зміст навчального матеріалу, визначений модельними навчальними програмами, засобами використання відповідного навчального контенту (теоретичний матеріал, завдання і вправи, використання відеоресурсів та інтернет-джерел, тематика дослідницьких робіт);

- реалізації актуальних інноваційних технологій навчання (інформаційно-комунікаційна, проблемного та проєктного навчання, розвитку критичного мислення, змішаного навчання, інтерактивного навчання тощо);

- застосуванні різних методів навчання (словесні, наочні, практичні), з метою формування комунікативних навиків;

- упровадженні особистісно орієнтованого підходу до організації освітнього процесу (дотримання принципу дитиноцентризму, урахування особистих потреб дитини та її фізичне місце перебування (перебування на території України чи за кордоном, навчаючись у двох школах), особливості сприйняття навчального контенту (аудіалісти, кінестети, візуалісти);

- організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності, з метою формування умінь навчатися протягом життя;

- використанні елементів здоров'язберезувальних технологій (фізкультхвилинки, вправи для емоційного розвантаження, зорова гімнастика, чергування видів навчальної діяльності, регламентування часу роботи за комп'ютером (за умови дистанційного навчання) тощо);

– реалізації оперативного зворотного зв'язку, через рефлексію та саморефлексію, з метою впровадження елементів формування оцінювання рівнів досягнення навчальних результатів учнів.

Формування знань, умінь, навиків та власного досвіду, під час вивчення інтегрованих курсів природничої освітньої галузі, має забезпечуватися використанням навчального обладнання. Нагадуємо, що в разі його придбання, воно має відповідати Типовому переліку засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій [7]. У разі відсутності такої можливості, можна скористатися обладнанням, наявним у навчальних кабінетах (біології, географії, фізики, хімії) закладу освіти. Також, нагадуємо про доцільність використання електронних засобів візуалізації будови об'єктів живої і неживої природи, процесів та явищ, що відбуваються в природі, це, зокрема:

– сайт PhET, на якому розміщено інтерактивні симуляції, що використовують для навчального моделювання об'єктів природи та процесів, які в ній відбуваються (<https://cutt.ly/3ZlYZSX>);

– програмне забезпечення від компанії Mozaik, що містить цифрові підручники, зошити, анімовані презентації, інтерактивний зміст (3D-сцени, навчальні програми, відео, ілюстрації, анімації, вправи тощо) із навчальних предметів природничої освітньої галузі (<https://www.mozaweb.com/uk/>);

– цифровий е-додаток (відеотека) до підручників «Природничі науки», для 5-х та 6-х класів (<https://cutt.ly/dZlFgTu>).

Ураховуючи тривалий період перебування учнів на дистанційному та змішаному форматах навчання, є підстави прогнозувати наявність освітніх втрат у здобутті предметних знань, умінь, навиків та досвіду, а отже, і про недоотримання можливостей для формування ключових компетентностей і наскрізних умінь. Тому, рекомендуємо на початку навчального року провести у 5-6 класах діагностичні роботи, з метою визначення/встановлення цих втрат, та розглянути на засіданнях професійних спільнот учителів закладу освіти/територіальної громади можливості їх компенсування (наприклад, створення груп або класів для учнів, які потребують додаткового вивчення навчального предмету; перегляд та адаптація учнів до умов навчальних програм; розроблення додаткового контенту з ключових навчальних тем тощо). Більш детально з можливостями компенсування освітніх втрат можна ознайомитися за допомогою матеріалів Українського центру оцінювання якості освіти «Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання» (<http://surl.li/gkswk>).

У Концепції «Нова українська школа» зазначено, що оцінки мають слугувати для аналізу індивідуального прогресу учнів та плануванню індивідуального темпу їхнього навчання, а не ранжуванню здобувачів

освіти. Саме з акцентом на це і рекомендуємо підходити виважено до організації системи оцінювання під час вивчення інтегрованих курсів. Основними нормативними документами, якими має керуватися вчитель з цього питання, це:

- стаття 17 Закону України «Про повну загальну середню освіту» [2];
- Державний стандарт базової середньої освіти (орієнтовано на ключові компетентності, наскрізні уміння та вимоги до обов'язкових результатів навчання) [13];
- методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6-х класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти [11].

З методичними рекомендаціями Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти щодо організації системи оцінювання у 5-6-х класах можна ознайомитися, опрацювавши:

- методичні рекомендації до методичного порадилика «Оцінювання учнів 5-х класів під час вивчення інтегрованих курсів природничої освітньої галузі НУШ» (<http://surl.li/jwspp>) та його відеозапис (<http://surl.li/jwsrj>);
- матеріали обласного науково-методичного семінару «Актуальні питання щодо реалізації модельних навчальних програм природничої освітньої галузі у закладах загальної середньої освіти під час адаптаційного циклу навчання у «Новій українській школі» (теми: «Формувальне оцінювання як засіб реалізації інтегрованого підходу до навчальних досягнень учнів», «Використання ІКТ-технологій для формуального оцінювання учнів під час реалізації модельних навчальних програм природничої освітньої галузі на адаптаційному циклі навчання базової середньої освіти») (<http://surl.li/jwszo>).

Під час заповнення у класному журналі сторінок, відведених для інтегрованого курсу («Пізнаємо природу», «Природничі науки» або «Довкілля») рекомендуємо керуватися діючими на даний час нормативними документами, зокрема:

- інструкцією з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів [4];
- указівками до ведення класного журналу (додаток 2) [5];
- методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6-х класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти [11].

Також, діючими є методичні рекомендації щодо заповнення сторінок класного журналу в 5-х класах: природнича освітня галузь (додаток 3 до листа Сумського ОППО) [3], що розміщений на сайті Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти у рубриці «Куферок корисних застосунків» (<http://surl.li/fcldz>). За умови

ведення у закладі освіти електронного журналу, рекомендуємо керуватися технічними вимогами програмного засобу, який використовується.

За для ефективної організації освітнього процесу з інтегрованих курсів природничої освітньої галузі на адаптаційному циклі навчання базової середньої освіти, також рекомендуємо вчителям опрацювати матеріали методичного посібника «Природнича освітня галузь : 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи» (укладач А.В. Метейко; за редакцією І.В. Удовиченко) [14].

Використані та основоположні джерела

1. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (м. Київ від 25.04.2019 № 2704-VIII зі змінами та доповненнями). URL : <https://cutt.ly/GX7keOx>

2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (Київ, 16.01.2020 № 463-IX). URL : <https://cutt.ly/OXrduYl>.

3. Лист Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти від 28.10.2022 № 463/11-10 «Методичні рекомендації щодо заповнення сторінок класного журналу в 5 класах НУШ». URL : <http://surl.li/fcldz>

4. Наказ Міністерства освіти і науки України від 03.06.2008 № 496 «Про затвердження Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів». URL : <http://surl.li/abrgv>

5. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 10.05.2011 № 423 «Про затвердження єдиних зразків обов'язкової ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів і форм власності». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0423736-11#Text>

6. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2016 № 8 «Про затвердження Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0184-16#Text>

7. Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.04.2020 № 574 «Про затвердження Типового переліку засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій». URL : <http://surl.li/qwsj>

8. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115 «Деякі питання організації дистанційного навчання». URL : <https://cutt.ly/oZXQbaY>.

9. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 25.09.2020 № 2205 «Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>

10. Наказ Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 № 235 «Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти». URL : <https://cutt.ly/rHyZv09>.

11. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти. URL : <http://surl.li/jxnih>

12. Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0563729-23#Text>.

13. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти. URL : <https://cutt.ly/WHyJPDi>.

14. Природнича освітня галузь: 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи: методичний посібник для вчителів закладів загальної середньої освіти / уклад. А.В. Метейко; за ред. І.В. Удовиченко. Суми : НВВ КЗ СОППО, 2022. 88 с. URL : <http://ir.soippo.edu.ua/handle/123456789/393>.

15. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL : <https://cutt.ly/PXrsKAs>.

16. Указ Президента України від 26.07.2023 № 451/2023 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні». URL : <http://surl.li/eahch>.

2.4. Методичні рекомендації щодо навчання змісту географії в 6-х класах у 2023-2024 н.р.

Особливого значення набуває впровадження в 2023-2024 навчальному році в освітній процес рекомендованих Міністерством освіти і науки України модельних навчальних програм з географії в 6 класах. Так, у 2023-2024 навчального року географія в 6-х класах вивчатиметься за двома модельними навчальними програмами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти» (<https://numl.org/.422291>):

– модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Запотоцький С.П., Карпюк Г.І., Гладковський Р.В., Довгань А.І., Совенко В.В., Даценко Л.М., Назаренко Т.Г., Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Нікитчук А.В., Яценко В.С., Довгань Г.Д.,

Грома В.Д., Горовий О.В.) (<https://numl.org/.912291>) [1].

– модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Коберник С.Г., Коваленко Р.Р., Гільберг Т.Г., Даценко Л.М.) (<https://numl.org/.864091>) [2];

Тижневе навантаження учнів на вивчення курсу у 6-х класах визначається навчальним закладом, відповідно до Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти у природничій освітній галузі [3].

Модельна навчальна програма – документ, що визначає орієнтовну послідовність досягнення очікуваних результатів навчання учнів, зміст навчального предмета, інтегрованого курсу та види навчальної діяльності учнів, рекомендований для використання в освітньому процесі в порядку, визначеному законодавством [3].

Модельні навчальні програми відповідають вимогам Державного стандарту базової середньої освіти (<https://numl.org/.313871>) та спрямовані на формування ключових компетентностей, умінь, ставлень та базових знань в учнів та слугують основою для розроблення навчальної програми та навчально-методичної літератури.

Відповідно до модельних навчальних програм, зміст навчальних занять з учнями 6-х класів має бути спрямовано на реалізацію компетентнісного потенціалу предмета; формування відповідальності учня за власні вчинки; виховання почуття обов'язку, толерантності, прагнення до пізнання, наполегливості, ощадливості, працьовитості, екологічної свідомості. Програми орієнтовані на виявлення конструктивної активності, формування відповідальності за прийняття виважених рішень під час власної і групової діяльності, усвідомлення значення набутих компетентностей для успішної самореалізації, розуміння залежності добробуту й успіху від рівня опанування здобутками сучасної науки і техніки, важливості ощадливого та раціонального використання ресурсів тощо.

Реалізація змісту модельних навчальних програм полягає у виконанні учнями завдань дослідницького характеру: спостереження, пошук інформації, її аналіз, оброблення та презентація; використання цифрових моделей, вимірювальних приладів; моделювання процесів; дослідження, виконання практичних робіт, творчих проєктів; робота в групі для вирішення проблем; розв'язування задач; виявлення причинно-наслідкових зв'язків та залежностей тощо.

Під час реалізації модельної навчальної програми учитель повинен надавати учням чіткі інструкції щодо очікуваних результатів навчання, застосовуючи особистісно-орієнтований підхід.

Методичні прийоми для використання на уроках географії варто добирати з урахуванням вимог до результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів, що відображено в Державному стандарті базової

середньої освіти та навчальних програмах.

Акцентуємо увагу, що для якісної організації освітньої діяльності учнів, під час розробки уроків географії для 6 класів, можна використати різні форми роботи:

- перегляд відеоуроків (<https://lms.e-school.net.ua/>);
- перегляд відеофільмів та презентацій за темою уроку (<https://naurok.com.ua/biblioteka>) (<https://numl.org/.929471>);
- опрацювання теоретичного матеріалу підручника (<https://lib.imzo.gov.ua/>);
- робота з географічною номенклатурою за тематичними картами атласу та інтернет-картами (<https://wordwall.net/play/2049/870/427>) (<https://learningapps.org/>) (<https://www.google.com.ua/intl/uk/earth/>);
- виконання практичних робіт;
- проведення досліджень, згідно з модельними навчальними програмами з географії, та створення презентацій за темою дослідження;
- аналіз картосхем, діаграм, статистичного матеріалу;
- робота з хмаринками слів (<https://numl.org/.443291>);
- розгадування ребусів, створених учителем за допомогою генератору ребусів (http://rebus1.com/ua/index.php?item=rebus_generator);
- онлайн-тестування (<https://naurok.com.ua/test>).

Нагадуємо, що, за умови дистанційного навчання, учитель географії може використовувати відповідні засоби відеозв'язку та освітніх інтернет-платформ (Google Classroom, YouTube, Microsoft Teams, Moodle тощо), з якими педагог та учні мають досвід роботи.

У модельних навчальних програмах визначено орієнтовну послідовність досягнення очікуваних результатів навчання учнів, що має бути спрямовано на:

- формування в учнів ключових компетентностей (11 компетентностей відповідно до статті 12 Закону України «Про освіту»);
- набуття учнями наскрізних умінь визначеними Державним стандартом базової середньої освіти та відображеними в очікуваних результатах навчання учнів.

Обов'язкові результати навчання учнів, відповідно до яких має здійснюватися оцінювання, зазначено у 4 групах обов'язкових результатів навчання учнів з природничої освітньої галузі в додатку 10 Державного стандарту базової середньої освіти (<https://numl.org/.832881>).

У реалізації змісту модельних навчальних програм важливого значення набуває використання навчально-методичного забезпечення в процесі навчання географії в 6 класі. Так, в основній школі, під час вивчення курсу «Географія» використовуються предметні навчально-методичні комплекти, серед яких: підручники, посібники, навчально-методичні посібники, довідники, графічні конспекти уроків для учнів, зошити для практичних робіт, зошити для поточного та тематичного

оцінювання знань, зошити для домашніх завдань, атласи, контурні карти (<https://numl.org/.613291>).

Наголошуємо, що найпоширенішим та найефективнішим компонентом навчально-методичного забезпечення з географії у 6-х класах, є підручник. Інформація, що міститься в підручниках, для учнів є основою шкільного курсу, учень сприймає її як найбільш авторитетну й достовірну.

За двома модельними навчальними програмами для вивчення географії в 6-х класах Міністерством освіти і науки України рекомендовано до використання 5 підручників:

– підручник «Географія» для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Гільберг Т.Г., Довгань А.І., Совенко В.В.);

– підручник «Географія» для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Довгань Г.Д.);

– підручник «Географія» для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Запотоцький С.П., Зінкевич М.В., Романишин О.М., Титар Н.М., Горовий О.В., Миколів І.М.);

– підручник «Географія» для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Коберник С.Г., Коваленко Р.Р.);

– підручник «Географія» для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Топузов О.М., Грома В.Д., Ільницький І.М., Полтавченко Д.В.).

Електронні версії підручників розміщено на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://lib.imzo.gov.ua/>).

Зосереджуємо увагу, що в умовах воєнного стану значно посилюється роль підручника як засобу самостійного навчання учнів, оскільки виконання змісту навчальних програм може здійснюватися за допомогою ущільнення навчального матеріалу та його самостійного опанування учнями.

За умови відсутності доступу до друкованих підручників, учителю слід акцентувати увагу учнів на організації роботи з їх електронними версіями.

Навчально-методичне забезпечення, необхідне для вивчення географії учнями у закладах загальної середньої освіти, розміщено в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в 5-11-х класах закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою, на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>).

Вивчення географії в умовах реалізації завдань нової української школи актуалізує переосмислення ролі вчителя в освітньому процесі, посилення вимог до організації навчальної діяльності учнів на всіх етапах уроку.

Основними видами оцінювання результатів навчання учнів є формувальне, поточне та підсумкове: тематичне, семестрове, річне (<https://numl.org/.958471>). З метою реалізації формувального оцінювання, рекомендуємо вчителям ретельно опрацювати наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти» [4].

Для поточного та підсумкового оцінювання результатів навчання учнів доцільно використовувати такі основні форми та способи:

- усна (за допомогою організації індивідуального, групового та фронтального опитування);
- письмова (за допомогою виконання діагностичних, самостійних робіт, тестування, організації роботи з текстами, таблицями, схемами, контурними картами, атласами тощо);
- цифрова (за допомогою тестування в електронному форматі);
- практична (за допомогою організації виконання досліджень та навчальних проєктів, роботи з географічними моделями тощо) [3].

Концепція «Нова українська школа» забезпечує модернізацію змісту освіти, що має ґрунтуватися на компетентнісному, діяльнісному та особистісно орієнтованому підходах до навчання. Реформування полягає не лише в оновленні змісту навчальних програм та підручників з географії, а, в першу чергу, в оновленні методів навчання, що використовуються на уроці і в позанавчальній діяльності.

У зв'язку з цим вчителям географії доцільно використовувати сучасні методики і технології навчання, серед яких: інформаційна, проектно-дослідницька, модульна, технологія критичного мислення, диференційованого, особистісно орієнтованого, проблемного навчання тощо, що сприяють організації активної навчально-пізнавальної діяльності учнів з освоєння змісту предмета, формування в них предметної та ключових компетентностей.

Використані та основоположні джерела

1. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Запотоцький С.П., Карпюк Г.І., Гладковський Р.В., Довгань А.І., Совенко В.В., Даценко Л.М., Назаренко Т.Г., Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Нікитчук А.В., Яценко В.С., Довгань Г.Д., Грома В.Д., Горовий О.В.). URL : <https://numl.org/.912291>.

2. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Коберник С.Г., Коваленко Р.Р., Гільберг Т.Г., Даценко Л.М.). URL : <https://numl.org/.864091>.

3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 № 235 «Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти». URL : <https://numl.org/.320191>.

4. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти». URL: <https://numl.org/.322291>.

2.5. Методичні рекомендації щодо навчання змісту технологічної освітньої галузі в 5-6 класах у 2023-2024 н.р.

Організація освітньої діяльності у 5-6-х класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 навчальному році здійснюватиметься відповідно до законів України «Про освіту» [3], «Про загальну середню освіту» [2], Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [4].

З огляду на існуючу загрозу здоров'ю учасників освітнього процесу, внаслідок збройної агресії Російської Федерації та оголошення в Україні воєнного стану, згідно з Указом Президента України від 26.07.2023 № 451 «Про строк дії воєнного стану в Україні», термін дії воєнного стану продовжено з 18.08.2023 строком на 90 діб.

Наголошуємо, що освітній процес організовується в безпечному освітньому середовищі з дотриманням рекомендацій щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та учнів закладів освіти (відповідно до додатку до листа Державної служби надзвичайних ситуацій від 14.06.2022 № 03-1870/162-2 «Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти») та запропонованого Міністерством освіти і науки України алгоритму дій для вчителів у разі проведення занять і увімкнення сигналів тривоги, що розроблений на основі рекомендацій ДСНС України.

Відповідно до Указу Президента Володимира Зеленського від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України», щоранку о 9.00 варто долучатися до загальнонаціональної хвилини мовчання, з метою вшанування пам'яті героїчного подвигу воїнів, полеглих під час виконання бойових завдань.

Надзвичайно важливо гнучко підходити до організації освітнього процесу, так, щоби він був психологічно комфортним для учнів (лист Міністерства освіти і науки України від 04.04.2022 № 1/3872-22 «Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій»).

Для реалізації змісту технологічної освітньої галузі, у Типовому навчальному плані для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти у 5-6 класах визначено кількість годин на навчальний рік: мінімальна – 35, рекомендована – 70 та максимальна – 105. Заклад загальної середньої

освіти самостійно визначає кількість навчальних годин на вивчення технологічної освітньої галузі у межах заданого діапазону.

У 5-6-х класах заклади освіти продовжують працювати за розробленою, на основі типової, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 № 235 «Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти» (<https://mon.gov.ua/5-9-klasiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti>), освітньою програмою для 5-9-х класів закладів загальної середньої освіти.

Метою технологічної освітньої галузі є реалізація творчого потенціалу учнів, формування у них критичного та технічного мислення, здатності до підприємливості та інноваційної діяльності, партнерської взаємодії, використання техніки й технологій для задоволення власних потреб, культурного та національного самовираження [4].

Метою навчального предмету «Технології» є розкриття та розвиток творчого потенціалу особистості учня, здатності застосовувати знання на практиці, розв'язувати практичні завдання в побуті через засвоєння основ дизайну, технологій та декоративно-ужиткового мистецтва [1].

Державним стандартом базової середньої освіти визначено, що учні мають опанувати базові знання технологічної освітньої галузі за напрямками: проектування, основи графічної грамотності, технології виготовлення виробу, оцінювання та презентація результатів, декоративно-ужиткове мистецтво, сучасна техніка та технології, самозарадність у побуті [1].

Звертаємо увагу, що вчителі, які будуть навчати у 2023-2024 навчальному році учнів 5 класу мають право обрати модельну навчальну програму, яку будуть продовжувати реалізовувати у наступному навчальному році.

Акцентуємо увагу, що у 6-х класах закладів загальної середньої освіти організація процесу навчання має продовжуватися за обраними у 5-х класах модельними навчальними програмами (модельна навчальна програма має бути реалізована протягом повного адаптаційного циклу навчання) [6].

На основі модельної та затвердженої педагогічною радою навчальної програми з предмета, учитель складає календарно-тематичне планування, із урахуванням навчальних можливостей учнів класу. Календарно-тематичне та поурочне планування здійснюється вчителем у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел тощо. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя [1].

Корисні матеріали, поради, посилання на інтернет ресурси, приклади практичного спрямування для вчителів технологічної освітньої галузі, що можуть використовуватися педагогами, розміщено у

методичному посібнику «Технологічна освітня галузь: 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи» за редакцією Удовиченко І.В., проректора з науково-педагогічної та методичної роботи Сумського ОІППО, доктора педагогічних наук, професора розміщено за покликанням <http://surl.li/hilve> [7].

Досягнення мети технологічної освітньої галузі забезпечується засобами формування ключових компетентностей і наскрізних умінь в учнів, визначених Державним стандартом базової середньої освіти [1].

Компетентнісний потенціал технологічної освітньої галузі та базові знання відображено в додатку 11 Державного стандарту базової середньої освіти, вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів у технологічній освітній галузі в додатку 12 [1].

Навчання учнів відбувається на основі формувального оцінювання. Оцінюванню підлягають очікувані результати навчання у формі освітніх продуктів, які учні створюють у процесі навчальної діяльності:

- зовнішні освітні продукти – самостійно знайдені та презентовані факти, сформульовані ідеї, гіпотези, закономірності, створені вироби, послуги, результати практичних робіт, проєктів тощо;
- знання, уміння, освоєні способи діяльності, індивідуальний рівень сформованості ключових і предметної проєктно-технологічної компетентностей тощо [5].

Формувальне та підсумкове оцінювання навчальних досягнень учнів орієнтовані на виявлення поступу учнів у досягненні обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом базової середньої освіти [1]. Рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів НУШ, які здобувають освіту відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, уміщено в наказі Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти», листах Міністерства освіти і науки України від 06.08.2021 № 4/5-2303-21 «Методичні рекомендації щодо особливостей організації освітнього процесу у першому (адаптивному) циклі / 5 класах закладів загальної середньої освіти за Державним стандартом базової середньої освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» та від 23.05.22 №1/54-15-22 «Щодо забезпечення виконання наказу Міністерства освіти і науки України від 30.09.2021 № 1048 (зі змінами)».

Створені в навчальній діяльності особистісні зовнішні освітні продукти дають змогу здійснити підсумкове оцінювання, оцінити внутрішні особистісні зміни й здобутки учнів, їхній рівень володіння засобами проєктно-технологічної діяльності та сформованості предметної компетентності.

Використані та основоположні джерела

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL : <http://surl.li/jxnngm>.
2. Закон України «Про загальну середню освіту». URL : <http://surl.li/jxnhe>.
3. Закон України «Про освіту». URL: <https://osvita.ua/legislation/law/>.
4. Концепція Нової української школи. URL : <http://surl.li/jxmyz>.
5. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти». URL : <http://surl.li/jxnih>.
6. Міністерство освіти і науки України. Модельні навчальні програми для 5-9 класів НУШ. URL : <http://surl.li/kclnu>.
7. Технологічна освітня галузь: 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи / Упор. І.В. Коренева; за ред. І.В. Удовиченко. Суми: НВВ КЗ СОІППО, 2022. 58 с. URL : <http://surl.li/hilve>.

2.6. Методичні рекомендації щодо навчання змісту інформатичної освітньої галузі в 5-6 класах у 2023-2024 н.р.

Організація освітнього процесу з інформатики в 5-6-х класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 навчальному році здійснюється за Державним стандартом базової середньої освіти [1], Типовою освітньою програмою [10], модельними навчальними програмами (інформатична освітня галузь – <http://surl.li/aacbo>), на засадах компетентнісного, діяльнісного, особистісно орієнтованого підходів, у контексті положення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [4].

Відповідно до Законів України «Про освіту» [2], «Про повну загальну середню освіту» [3], Постанови Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні» [8], наказу Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» [7], освітній процес з інформатики в 5-6-х класах в умовах правового режиму воєнного стану реалізується залежно від безпекової ситуації в кожному населеному пункті в очному, дистанційному або змішаному форматах, із гарантуванням безпечних умов навчання для всіх учасників освітнього процесу.

У разі дистанційного формату навчання в умовах воєнного стану, рекомендуємо організацію освітнього процесу з інформатики в 5-6-х класах здійснювати за допомогою технологій дистанційного та

змішаного навчання, відповідно до Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти [6], Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти [9].

Необхідною умовою організації освітнього процесу з інформатики в умовах воєнного стану є виконання Указу Президента України Володимира Зеленського від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання», дотримання сигналів оповіщення та послідовності безпекових дій.

Зазначаємо, що основний алгоритм дій учителів під час повітряної тривоги розроблено та оприлюднено Міністерством освіти і науки України (<http://surl.li/coxla>), ключові рекомендації для школярів «Абетка безпеки» (<http://surl.li/dnmlp>) надано Департаментом комунікації Міністерства внутрішніх справ України.

З метою надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, рекомендуємо:

- опрацювати методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» (<http://surl.li/hqvsl>);

- використовувати матеріали, розміщені на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<http://surl.li/btoop>);

- опрацювати навчально-методичний посібник «Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу» (<http://surl.li/hquqh>);

- використовувати матеріали каталогу «Спільнотека» платформи «Спільно до навчання» (<https://spilnoteka.org/catalog/>);

- опрацювати курс психосоціальної підтримки «Школа стійкості» (<http://surl.li/hoqwq>).

Організацію освітнього процесу з інформатики в 5-6-х класах за Державним стандартом базової середньої освіти [1] в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа» [5] рекомендуємо здійснювати, орієнтуючись на:

- цільову установку й уявний очікуваний результат спільної діяльності під час вибору змісту, методів і форм навчання;

- обґрунтоване упровадження інноваційних технологій навчання (критичного мислення, інформаційно-комунікаційних технологій, проблемно-діалогічного, змішаного, проектного, дослідницького навчання);

- оптимальне використання активних, інтерактивних, продуктивних методів навчання, методів контролю (тестовий, «портфоліо»), сучасних прийомів навчання;

- педагогічно виправдане застосування різних форм роботи (індивідуальна, парна, групова, фронтальна, колективна);

- диференціацію та індивідуалізацію навчання (із урахуванням особливостей сприйняття (аудіали, візуали, кінестети);

- забезпечення оперативного зворотнього зв'язку, організацію рефлексії навчально-пізнавальної діяльності учнів;
- використання здоров'язбережувальних технологій (релаксація, фізкультхвилинки, вправи для очей);
- організацію самостійної навчально-пізнавальної діяльності учнів із використанням сучасних цифрових освітніх ресурсів.

Наголошуємо, що відповідно до Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти [10], навчальне навантаження (інформатична освітня галузь) для закладів із навчанням українською мовою в 5-6 класах становить:

- рекомендоване – 1,5 години на тиждень, 52,5 годин на рік;
- мінімальне – 1 година на тиждень, 35 годин на рік;
- максимальне – 2 години на тиждень, 70 годин на рік.

Навчання інформатики в 5-6-х класах підпорядковане меті інформатичної освітньої галузі, визначеній у Державному стандарті базової середньої освіти [1], забезпечує формування й розвиток в учнів ключових компетентностей, зазначених у додатку 13 «Інформатична освітня галузь. Компетентнісний потенціал» Державного стандарту базової середньої освіти [1], і спільних для них наскрізних умінь учнів.

Зазначаємо, що навчання інформатики в 5-х класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 навчальному році здійснюватиметься за Державним стандартом базової середньої освіти [1], Типовою освітньою програмою для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти [10], обраними модельними навчальними програмами (інформатична освітня галузь), розміщеними на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України (<http://surl.li/aacbo>), зокрема:

- модельна навчальна програма «Інформатика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Завадський І.О., Коршунова О.В., Лапінський В.В.) – <https://cutt.ly/jLErrP4>;

- модельна навчальна програма «Інформатика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Козак Л.З., Ворожбит А.В.) – <https://cutt.ly/LErcAE>;

- модельна навчальна програма «Інформатика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Морзе Н.В., Барна О.В.) – <https://cutt.ly/kLErgPI>;

- модельна навчальна програма «Інформатика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пасічник О.В., Чернікова Л.А.) – <https://cutt.ly/4LEeJhT>;

- модельна навчальна програма «Інформатика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Радченко С.С., Боровцова Є.В.) – <https://cutt.ly/hLEeMXL>;

– модельна навчальна програма «Інформатика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Ривкінд Й.Я., Лисенко Т.І., Чернікова Л.А., Шакотько В.В.) – <https://cutt.ly/CLLe4G7>.

Акцентуємо увагу, що в 2023-2024 навчальному році учні 6-х класів закладів загальної середньої освіти продовжуватимуть навчання інформатики за обраними модельними навчальними програмами (інформатична освітня галузь), у разі потреби, зі змінами та уточненнями.

Зазначаємо, що підручники з інформатики для 5 класу закладів загальної середньої освіти затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 08.02.2022 № 140 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» підручникам для 5 класу закладів загальної середньої освіти.

Перелік підручників з інформатики для 6 класу затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 08.03.2023 № 254 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» підручникам для 5-6-х класів закладів загальної середньої освіти».

Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників з інформатики для 5-6 класів зазначено у листі Міністерства освіти і науки України від 14.08.2023 № 1/12038-23 «Про переліки навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2023-2024 навчальному році».

Навчально-методичне забезпечення (інформатична освітня галузь) для 5-6-х класів розміщено на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України (<http://surl.li/hrcuu>), зокрема:

- електронні версії підручників з інформатики (<http://surl.li/bsifs>);
- навчально-методична скарбниця НУШ 5-6 класи (<http://surl.li/hbzkl>);
- навчально-методичний путівник НУШ 5 клас (<http://surl.li/bqzuo>).

Акцентуємо увагу, що інформаційні матеріалами з інформатики 5 класу (модельні навчальні програми, підручники, посібники, онлайн ресурси) розміщено на офіційному сайті Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти в розділі «Куферок корисних застосунків» (<http://surl.li/dkrlq>).

Формування в учнів ключових компетентностей на уроках інформатики в 5-6-х класах за Державним стандартом базової середньої освіти [1], в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа» [5], доцільно здійснювати у процесі опанування змісту та досягнення очікуваних результатів навчання, визначених у модельних навчальних програмах (інформатична освітня галузь), засобами навчальних завдань,

поданих у підручниках і навчальних посібниках, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», створених на основі обраних модельних навчальних програм, із використанням сучасних засобів навчання.

Доцільно використовувати можливості:

– бази ресурсів (відео, дидактичні матеріали, інструменти) платформи «УМІТИ» (<https://umity.in.ua/resources/>);

– освітнього ресурсу МійКлас (<https://www.miyklas.com.ua/p/informatica>).

Наголошуємо, що під час вибору змісту, методів і форм навчання необхідно орієнтуватися на заплановану мету й прогнозований очікуваний результат спільної діяльності учнів.

Необхідною умовою організації освітнього процесу з інформатики є постійне використання комп'ютерної техніки, різних цифрових пристроїв, із метою забезпечення формування діяльнісної складової освітньої компетентності.

З метою формування та розвитку в учнів алгоритмічного мислення, рекомендуємо обирати середовища блочного програмування, використовувати онлайн-ресурси для самостійного опанування навиками програмування, зокрема середовища для ознайомлення з побудовою елементарних алгоритмів у ігровій формі, а це:

– Kodu (<https://www.kodugamelab.com/>);

– Code Club (<https://projects.raspberrypi.org/en/codeclub>);

– Sonic Pi (<https://sonic-pi.net/>);

– гра від Lego (<https://bit.ly/3jfGP2X>);

– Kodable (<https://www.kodable.com/>);

– Студія коду (<https://studio.code.org/courses>);

– Blockly.games (<https://blockly.games/?lang=uk>);

– Година коду (<https://hourofcode.com/ua/learn>).

Окрім того, у процесі навчання інформатики в 5-6-х класах доцільно використовувати:

– ігрові технології навчання для створення 3-D моделей:

Mine Craft Education Edition (<https://education.minecraft.net/>);

Lego Digital Designer (<https://www.lego.com/en-us/ldd>);

Tinkercad (<https://www.tinkercad.com/>);

SketchUp (<https://www.sketchup.com/>);

LeoCAD (<https://www.leocad.org/>);

– проєктні технології навчання (створення власних комп'ютерних ігор, анімаційних історій, навчальних програм).

З метою забезпечення актуалізації опорних знань, неперервного повторення, як передумови міцності знань і вмінь учнів, рекомендуємо використовувати інтерактивні завдання онлайн сервісів LearningApps.org (<http://learningapps.org/>), Kahoot! (<https://kahoot.com/>), Classtime (<https://www.classtime.com/uk/>).

З метою організації дослідницької діяльності учнів, рекомендуємо використання мікрокомп'ютерів, зокрема micro:bit, Arduino або Raspberry Pi.

У процесі організації освітнього процесу з інформатики в 5-6-х класах необхідно дотримуватися інформаційної безпеки, безпечного користування пристроями та обліковими записами в соціальних мережах.

З метою кібербезпеки, рекомендуємо створення інформаційних продуктів у різних програмних середовищах (текстові документи, презентації, графічні плакати, анімації, вебсторінки, відеоролики, програмні проекти тощо).

Наголошуємо на дотриманні санітарно-гігієнічних норм та безпеки життєдіяльності під час організації освітнього процесу з інформатики в 5-6-х класах, відповідно до Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти [9].

Оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6-х класів з інформатики орієнтовано на визначені Державним стандартом базової середньої освіти [1] ключові компетентності та наскрізні вміння (додаток 13 Державного стандарту базової середньої освіти), вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів з інформатичної освітньої галузі (додаток 14 Державного стандарту базової середньої освіти) і визначені навчальною програмою очікувані результати навчання для відповідного періоду освітнього процесу.

Зазначаємо, що навчальні досягнення учнів 5-6-х класів підлягають поточному, формувальному оцінюванню, у ході якого відстежується процес засвоєння компонентів змісту освіти, і підсумковому оцінюванню (тематичне, семестрове, річне), під час якого встановлюється відповідність здобутих учнями результатів навчання нормативно встановленим параметрам.

Під час оцінювання учнів з інформатики в 5-6-х класах варто орієнтуватись на опис інструментарію оцінювання у Типовій освітній програмі для 5-9-х класів закладів загальної середньої освіти [10], урахувати рекомендації, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти».

Контроль і оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6-х класів необхідно здійснювати систематично, у формах самоконтролю та взаємного контролю, фронтально за допомогою методів спостереження, усного опитування, вивчення учнівських робіт, учнівського портфоліо.

Доцільно використовувати онлайн інструменти формувального оцінювання для створення інтерактивного контенту:

- Mentimeter (<https://www.mentimeter.com/>);
- Socrative (<https://www.socrative.com/>);

- Plicker (<https://get.plickers.com/>);
- EdPuzzle (<https://edpuzzle.com/>).

Наголошуємо, що методичні рекомендації щодо заповнення сторінок класного журналу в 5-х класах (інформатична освітня галузь) подано у додатку 5 до листа Сумського ОППО від 28.10.2022 № 463/11-10 «Методичні рекомендації щодо заповнення сторінок класного журналу в 5 класах НУШ» (<http://surl.li/fcldz>), відеозапис експрес-інформування з питань оформлення сторінок класних журналів 5-х класів НУШ – <http://surl.li/hrytk>.

Для якісної організації освітнього процесу з інформатики в 5-6-х класах закладів загальної середньої освіти, рекомендуємо опрацювати методичні матеріали:

- методичний посібник «Інформатична освітня галузь: 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи [4] – <http://surl.li/eepep>;
- презентацію методичного посібника «Інформатична освітня галузь: 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи» (<http://surl.li/htdaj>).

Наголошуємо, що необхідною умовою фахового зростання педагога є продуктивна самоосвітня діяльність учителя інформатики. У процесі формування власної траєкторії професійного розвитку, розвитку професійної компетентності в умовах оновлення змісту освіти, удосконалення навиків роботи з цифровими інструментами, учителям інформатики Нової української школи необхідно використовувати:

- освітнє онлайн середовище «Нова українська школа» (<http://nus.inf.ua/>);
- Національну онлайн-платформу для розвитку цифрової грамотності «Дія. Цифрова освіта» (<https://osvita.diiia.gov.ua/>);
- Національну платформу можливостей професійного розвитку педагогічних працівників «EdWay» (<https://edway.in.ua/>);
- освітню платформу «УМІТИ» (<https://umity.in.ua/>);
- інтернет ресурс «Навчайте, де б ви не були» (<http://surl.li/ajmid>).

Учителям інформатики рекомендуємо опрацювати матеріали онлайн-курсів:

- оцінювання без знецінювання (<http://surl.li/hdsdn>);
- цифровізаційні лайфхаки: технології та інструментарій якісної організації освітнього процесу в НУШ (<https://edway.in.ua/uk/mpk/485/detail/>);
- інструменти візуального контенту для підвищення якості освітнього процесу в НУШ: Canva (<https://edway.in.ua/uk/mpk/493/detail/>);

З метою розвитку самоосвітньої компетентності вчителів інформатики, варто опрацювати курси та тренінги з напряму НУШ 5-6 класи на платформах для організації навчання та підвищення

кваліфікації учителів: Піфагор (<https://pifa.com.ua>), Atoms HUB (<https://hub.atoms.com.ua>), ITeacher (<https://iteacher.com.ua>), Рух. Освіта (<https://ruh.com.ua/>), Дистанційна Академія «TeachHub» (<http://teach-hub.com>), EdWay (<https://edway.in.ua/>).

Використані та основоположні джерела

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>.

2. Закон України «Про освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

3. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

4. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL : <https://cutt.ly/PXrsKAs>.

5. Математична освітня галузь: 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи : методичний посібник для вчителів закладів загальної середньої освіти / укл. Т.В. Светлова, за ред. І.В. Удовиченко. Суми: НВВ КЗСОІППО, 2022. 64 с. URL : <http://surl.li/eepdw>.

6. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text>.

7. Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти. URL : <http://surl.li/cddtm>.

8. Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pochatok-navchalnoho-roku-pid-chas-voiennoho-stanu-v-ukraini-i280723-782>

9. Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>.

10. Типова освітня програма для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти. URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/80696/.

2.7. Методичні рекомендації щодо навчання змісту соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі в 5-6 класах у 2023-2024 н.р.

Здоров'я – гармонійна єдність фізичного, психічного та соціального благополуччя людини. Його відтворення можливе лише за умови цілеспрямованих об'єднаних зусиль медицини, освіти, кожної людини, зокрема, учня та сім'ї.

Для сучасної освіти однією з найактуальніших і гострих проблем залишається збереження й зміцнення здоров'я учнів, учителів та формування в них позитивної мотивації на здоровий спосіб життя.

Зазначаємо, що в 2023-2024 навчальному році, у залежності від безпекової ситуації в населеному пункті, у закладі освіти освітній процес може відбуватися: в очному режимі; дистанційному режимі; за змішаною формою.

З метою вшанування пам'яті, громадянської відваги та самовідданості, полеглих під час виконання бойових завдань, мирних громадян, які загинули унаслідок збройної агресії російських окупантів проти України, Президент України підписав Указ від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України», яким встановлено обов'язкове проведення щоденно о 09 годині 00 хвилин загальнонаціональної хвилини мовчання.

Для організації ефективного освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти у 2023-2024 навчальному році, в умовах воєнного стану, рекомендуємо створити безпечне освітнє середовище та врахувати вікові особливості, фізичний, психічний та інтелектуальний розвиток учнів, їхні особливі освітні потреби. Вибір форм організації навчання залежить від ресурсів для забезпечення освітньої діяльності, а саме: матеріально-технічних, кадрових, навчально-методичних, інформаційних. Звертаємо увагу на те, що форми організації освітнього процесу мають бути визначені педагогічною радою та відображені в освітній програмі закладу загальної середньої освіти.

Неабияким випробуванням для кожного громадянина України є життя в умовах війни, тож особливої підтримки потребують діти. Рекомендуємо вчителям, які будуть реалізувати освітню галузь «Соціальна і здоров'язбережувальна», сконцентрувати увагу на психологічній підтримці учнів. Доцільно проводити бесіди, психологічні хвилини, виконувати різні вправи та завдання, руханки, метою яких є зменшення емоційного напруження та стресу в учнів. Пропонуємо добірку матеріалів психологічної підтримки та допомоги:

– посібник для освітян «Як розповідати школярам про мінну безпеку», розроблений Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в Україні (<http://surl.li/hglfl>);

– посібник із прикладами ігор та занять для дітей у незвичних обставинах «Чим зайняти дитину в надзвичайній ситуації» (<http://surl.li/frjni>);

– інструкції для дітей як діяти у надзвичайних ситуаціях у вигляді постерів (<http://surl.li/hglia>).

З метою організованого початку 2023-2024 навчального року та реалізації концепції «Нова українська школа» у 5-6-х класах, рекомендуємо опрацювати: Постанову Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти» [1] (<http://surl.li/kenu>); наказ Міністерства

освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6-х класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти» [4] (<http://surl.li/cbmtb>).

У Державному стандарті базової середньої освіти зазначено, що метою соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі є розвиток особистості учня, який здатний до самоусвідомлення, гармонійної соціальної і міжособистісної взаємодії, спрямованої на збереження власного здоров'я та здоров'я інших осіб, дбає про безпеку, виявляє підприємливість та професійну зорієнтованість для забезпечення власного і суспільного добробуту [1].

Акцентуємо увагу вчителів, навчальні курси, які реалізують зміст освітньої галузі «Соціальна і здоров'язбережувальна» мають бути спрямовані на формування в учнів ключових, загально-предметних і предметної компетентностей.

Зазначаємо, що компетентнісний потенціал соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі та базові знання учнів відповідно, зазначені в додатку 15 до Державного стандарту базової середньої освіти, а вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів – у додатку 16 до Державного стандарту базової середньої освіти.

Відповідно до Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 № 235 «Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти»), на реалізацію освітньої галузі «Соціальна і здоров'язбережувальна» виокремлено навчальне навантаження на рік: рекомендована кількість годин – 52,5, мінімальна – 35, максимальна – 105.

Зазначаємо, що навчання за освітньою галуззю «Соціальна і здоров'язбережувальна» реалізується через обов'язковий інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут». За рішенням закладу освіти, навчання за інтегрованим курсом «Здоров'я, безпека та добробут» може здійснюватися разом із іншими курсами («Вчимося жити разом», «Етика» тощо), відповідно до затверджених Міністерством освіти і науки України модельних навчальних програм та навчально-методичного забезпечення [2].

Зі структурою та змістом модельних навчальних програм соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі можна ознайомитися на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» за покликанням: <http://surl.li/aphvt> [2]. Презентації модельних навчальних програм для 5-6-х класів закладів загальної середньої освіти освітньої галузі «Соціальна і здоров'язбережувальна» розміщено на сайті Державної наукової

установи «Інститут модернізації змісту освіти» за покликаннями: <http://surl.li/cfoiu> та <http://surl.li/cnwbn>.

У 2023-2024 навчальному році учні 6-х класів продовжують вивчати зміст курсів соціального та здоров'язбережувального спрямування за тими модельними навчальними програмами, що були обрані для вивчення в 5-х класах.

Під час організації освітнього процесу, в умовах воєнного стану, рекомендуємо ретельно підійти до обрання навчально-методичного забезпечення соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі, а саме, – до вибору підручників та методичного контенту. Нагадуємо, що модельні навчальні програми соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі спрямовані на реалізацію ідей нової української школи та визначають орієнтовну послідовність навчальних досягнень учнів, зафіксованих у Державному стандарті базової середньої освіти (обов'язкові, загальні, конкретні освітні результати), орієнтири для оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6-х класів у період адаптаційного циклу.

У плануванні роботи на 2023-2024 навчальний рік рекомендуємо вчителям, що реалізовуватимуть соціальну і здоров'язбережувальну освітню галузь, під час написання (а потім – схвалення на педагогічній раді) навчальної програми унести доповнення, за потреби: особливу увагу необхідно приділити питанням мінної небезпеки, правилам евакуації, правилам поведінки під час повітряної тривоги, пожежній безпеці, певні акценти потрібно зробити на здоровому харчуванні. Важливими є питання пов'язані з впливом на здоров'я через погіршення екологічної ситуації в результаті воєнних дій. Насамперед, це стосується забруднення води, тому питання очищення води та її безпечного вживання і використання є дуже важливими. Потребують розширення також питання пов'язані з соціальною сферою та психологією.

Рекомендуємо вчителям, під час підготовки та проведення навчальних занять, використовувати корисні матеріали рубрики сайту Сумського ОППО «Куферок корисних застосунків (НУШ)», а саме: навчальні програми, підручники, навчально-методичні посібники, онлайн ресурси, освітні платформи тощо. Ознайомитися із матеріалами рубрики можна за покликанням: <http://surl.li/dpqki>.

На допомогу вчителям, які навчатимуть курсам, що реалізують освітню галузь «Соціальна і здоров'язбережувальна», спрямовано методичний посібник «Соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь: 5-6 класи (адаптаційний цикл) нової української школи» (укладач Кісільова М.В.; редактор Удовиченко І.В.), що вийшов друком і розміщений у вільному доступі на репозитарії сайту Сумського ОППО (<http://surl.li/ecqmb>). У методичному посібнику розглянуто базовий компонент соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі.

Запропоновано до ознайомлення модельні навчальні програми з навчально-методичною підтримкою, що представлена у вигляді QR-кодів; наведено приклади інтерактивних методів навчання та вправ щодо критичного мислення, які вчитель може використовувати під час організації освітньої діяльності в закладах освіти; висвітлено здоров'язбережувальні технології; розглянуто оцінювання результатів навчання учнів [5].

Рекомендуємо вчителям ознайомитися, перейшовши за покликаннями, із матеріалами обласних методичних порадників: «Упровадження здоров'язбережувальних технологій в освітній процес закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа» (<http://surl.li/huyuc>) та «Організація освітнього процесу з соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі в 6 класі за Державним стандартом базової середньої освіти в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа» – <http://surl.li/huyrv>.

Сучасні діти потребують постійної динаміки в діяльності, для них характерне «кліпове мислення», що є психологічним захистом від інформаційного перенавантаження. Тому, у процесі навчання учнів, учителям необхідно використовувати короткі формати подачі інформації та пояснювати дитині доцільність її дій (як урок стосується їхнього життя тут і зараз). Упродовж уроку рекомендуємо вчителям 5-6 разів змінювати різні види навчальної діяльності.

Основним засобом навчання залишається класичний підручник. На сторінках більшості підручників для 6-х класів розміщено QR-коди, відсканувавши які можна отримати доступ до цікавого матеріалу, що стосується теми конкретного уроку, зокрема: інфографіки, відеоматеріалів, скрайбінгів, 3D-моделювання, освітніх ігор, тестових контролів-онлайн тощо.

У новій українській школі ресурсом розвитку учня вважається формувальне оцінювання. Акцентуємо увагу, що відповідно до статті 17 Закону України «Про повну загальну середню освіту», основними видами оцінювання результатів навчання учнів є формувальне, поточне та підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання. Рекомендуємо вчителям, під час освітнього процесу для учнів 5-6-х класів, використовувати різноманітні техніки формувального оцінювання, із якими можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/dttdx>. Наголошуємо, що вибір форм, змісту та способів оцінювання здійснюють педагогічні працівники закладів загальної середньої освіти, ухваленням відповідного рішення на педагогічній раді [3].

Зазначаємо, що результатом навчання учнів інтегрованим курсам соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі має бути розвиток здоров'язбережувальної компетентності в аспекті ціннісного ставлення до життя та зміцнення здоров'я; поглиблення навиків та умінь, зокрема,

прийняття рішень, самооцінки та почуття гідності, протистоянні негативному психологічному впливові, подоланні емоцій та стресу; усвідомлення учнями необхідності відповідати за своє життя і здоров'я.

Використані та основоположні джерела

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL : <http://surl.li/abjvt>.
2. Модельні навчальні програми. URL : <http://surl.li/zxld>.
3. Про повну загальну середню освіту : Закон України. Освіта в Україні. Нормативна база (2-е вид.) Київ : КНТ, 2006. URL : <http://surl.li/mfrk>.
4. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6-х класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти». URL : <http://surl.li/cbmtb>.
5. Соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь: 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи : методичний посібник для вчителів закладів загальної середньої освіти / уклад. М.В. Кісільова; за ред. І.В. Удовиченко. Суми : НВВ КЗ СОШПО, 2022. 82 с.

2.8. Методичні рекомендації щодо навчання змісту громадянської та історичної освітньої галузі в 5-6 класах у 2023-2024 н.р.

Організація освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти у 2023-2024 навчальному році залежатиме від безпекової ситуації в кожному окремому місті, районі, територіальній громаді Сумської області. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час дії правового режиму воєнного стану в Україні», навчання в закладах загальної середньої освіти розпочнеться 1 вересня 2023 року [13].

Освітній процес у 2023-2024 н.р. має бути організовано в безпечному освітньому середовищі з дотриманням рекомендацій щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти (відповідно до додатку до листа Державної служби з надзвичайних ситуацій від 14.06.2022 № 03-1870/162-2 «Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти») [5].

Наголошуємо, що одним із важливих пріоритетів у діяльності вчителя громадянської та історичної освітньої галузі є забезпечення психологічної підтримки та допомоги учасникам освітнього процесу, які постраждали від російської воєнної агресії.

Під час війни діти втрачають своє базове відчуття безпеки, а це, своєю чергою, суттєво впливає на їхній настрій, емоційний стан, здатність навчатися та взаємодіяти з іншими.

Наголошуйте учням, що для збереження життя та здоров'я потрібно дотримуватися правил безпечної поведінки, зберігати спокій, не панікувати й акумулювати свої сили для підтримки родини та країни. У разі необхідності, – підготуйте учням пам'ятку «Твої правила безпеки».

Для створення безпеки та психологічної підтримки учнів, Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти рекомендує до використання в освітньому процесі такі інформаційні матеріали, як: «Психологічна допомога під час війни» (<https://k-s.org.ua/coping-war/>), уроки про безпеку під час війни для учнів 1-11 класів (<http://surl.li/dmhfa>).

Варто пам'ятати, що дотримання вимог сигналів оповіщення «Усім увага! Повітряна тривога!» є обов'язковим для всіх учасників освітнього процесу.

Відповідно до Указу Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України», з метою вшанування пам'яті загиблих, щоденно о 09 годині 00 хвилин варто проводити загальнонаціональну хвилину мовчання [14].

Організація освітнього процесу в 5-6-х класах закладів загальної середньої освіти, у 2023-2024 навчальному році має здійснюватися відповідно до Законів України: «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту»; Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, Державного стандарту базової середньої освіти.

Освітній процес здійснюється з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей 5-6-х класів, їхніх освітніх потреб.

З метою організованого початку 2023-2024 навчального року в 5-6-х класах, рекомендуємо опрацювати Постанову Кабінету Міністрів України від 30.09.2021 № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти» (<https://cutt.ly/vDsA5Xe>) [12], наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6-х класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти» (<http://surl.li/jxrxg>) [9], лист Міністерства освіти і науки України від 10.06.2022 № 1/6267-22 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України» [4], методичні рекомендації щодо заповнення сторінок класного журналу в 5 класах НУШ (лист СОШПО від 28.10.2022 № 463/11-10 «Методичні рекомендації щодо заповнення сторінок класного журналу в 5 класах НУШ») [6].

У 2023-2024 навчальному році для учнів 5-6 класів будуть чинними такі модельні навчальні програми (затверджені наказом Міністерством

освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти»):

«Вступ до історії України та громадянської освіти», 5 клас (35 годин на рік, 1 година на тиждень):

– модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори: Бурлака О.В., Власова Н.С., Желіба О.В., Майорський В.В., Піскарьова І.О., Щупак І.Я.);

– модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори: Желіба О.В., Мокрогуз О.П.);

– модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори: Бакка Т.В., Желіба О.В., Мелещенко Т.В., Щупак І.Я.);

– модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори: Гісем О.В., Мартинюк О.О.).

«Історія України. Всесвітня історія», 6 клас (70 годин на рік, 2 години на тиждень):

– модельна навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори: Піскарьова І.О., Бурлака О.В., Майорський В.В., Мелещенко Т.В., Щупак І.Я.);

– модельна навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори: Гісем О.В., Мартинюк О.О., Сорочинська Н.М., Гісем О.О., Василенко Я.В.).

«Досліджуємо історію і суспільство», 5-6 класи (інтегрований курс, 35 годин на рік, 1 година на тиждень):

– модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Васильків І.Д., Димій І.С., Шеремета Р.В.);

– модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Пометун О.І., Малієнко Ю.Б., Мороз П.В., Ремех Т.О.);

– модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Гісем О.В., Гісем О.О., Мартинюк О.О., Охредько О.Е.).

«Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти», 5-6 класи (інтегрований курс, 35 годин на рік, 1 година на тиждень):

– модельна навчальна програма «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Власова Н.С., Желіба О.В., Кронгауз В.В., Секиринський Д.О., Щупак І.Я.);

– модельна навчальна програма «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Кафтан М.В., Козорог О.Г., Костюк І.А., Мудрий М.М., Селіваненко В.В.);

– модельна навчальна програма «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори: Даниленко В.М., Гісем О.В., Мартинюк О.О., Охредько О.Е., Тарасюк Т.Д.).

Відповідно до Типової освітньої програми, навчальне навантаження громадянської та історичної освітньої галузі становить від 1 до 2 годин (рекомендовано – 1 година) для вивчення навчального предмету «Вступ до історії України та громадянської освіти» (5 клас) або інтегрованих курсів «Досліджуємо історію і суспільство» (5 клас), «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» (5 клас) [8]; від 1,5 до 3 годин (рекомендовано – 2 години) на вивчення навчального предмета «Історія України. Всесвітня історія» (6 клас), інтегрованих курсів «Досліджуємо історію і суспільство» (6 клас), «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» (6 клас).

У модельних навчальних програмах відсутній розподіл навчальних годин за розділами. Учитель, у межах загальної кількості годин, може самостійно визначати час для роботи за тим чи іншим розділом програми, не порушуючи при цьому повноти завдань, визначених як результати та зміст навчально-пізнавальної діяльності.

З модельними навчальними програмами громадянської та історичної освітньої галузі можна ознайомитися за покликанням: <https://cutt.ly/zJ8PoRj>.

Окрім того, для 5-х класів спеціальних закладів загальної середньої освіти (для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку) у 2023-2024 навчальному році чинною залишається модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти» (авт. Косенко Ю.М.) (наказ Міністерства освіти і науки України від 26.04.2022 № 383 «Перелік модельних навчальних програм для спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України») (<http://surl.li/jxrxy>) [10].

Акцентуємо увагу, що курси «Вступ до історії України та громадянської освіти» (5 клас), «Досліджуємо історію і суспільство», «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти» для учнів 5 класу громадянської та історичної освітньої галузі належать до адаптаційного циклу базової середньої освіти та носять інтегрований і пропедевтичний характер.

Звертаємо увагу на те, що пропедевтика в 5 класі спрямована на формування початкових знань, елементарних уявлень і вмінь учнів з

історії. Навчально-пізнавальна діяльність учнів має містити практичну спрямованість: розташовувати події у хронологічній послідовності, наводити приклади, читати з розумінням, працювати з візуальними джерелами, використовувати карту як джерело інформації, добирати інформаційні джерела за пропонованою тематикою, створювати логічні схеми з понять теми, формулювати запитання до тексту та зображень тощо.

З метою допомоги учням, які прийшли до 5 класу, пристосуватися до нових умов і вимог освітнього процесу, доцільно: зберегти згуртованість колективу, сформовану культуру поведінки та навички спілкування; розвивати в учнів уміння й навички самостійної роботи, критичного мислення; забезпечувати єдність вимог до учнів; дозувати навчальне навантаження та обсяг домашнього завдання; використовувати інтерактивні форми навчання; забезпечувати систематичне повторення; уникати перевантаження учнів тощо.

З метою дотримання принципу наступності, рекомендуємо опрацювати Державний стандарт початкової освіти та навчальну програму інтегрованого курсу «Я досліджую світ» [11]. Для ефективного навчання у 5-6-х класах, варто актуалізувати знання учнів, збільшуючи час на їхню самостійну, мисленнєву діяльність.

Особливостями курсу «Історія України. Всесвітня історія» для 6 класу є те, що вивчення історичного матеріалу здійснюється в хронологічних межах (від появи первісних людей – до падіння Західної Римської імперії); поєднання матеріалу давньої історії України та всесвітньої історії відбувається за хронологічним і змістово-логічним принципом; окрім того, у курсі прослідковується вплив подій світової історії на події на території України, а також подій на території України на світову історію.

Наголошуємо, що головною метою курсу також: є розвиток особистості учнів через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими й локальними процесами; формування ідентичності громадянина України; формування в учнів основ критичного мислення та особистісного ставлення до історичних подій. Програма курсу «Історія України. Всесвітня історія» (6 клас) спрямована на формування ключових і предметної (історичної) компетентностей.

Організуючи освітній процес у 5-6-х класах, учитель має налагодити творчу роботу учнів, спрямовану на формування ключових, загальнопредметних та історичної компетентностей; підтримувати різнобічні інтереси й сталу пізнавальну активність учнів; забезпечити соціальну активність учнівської молоді.

Під час навчання історії доцільно: поєднувати фронтальну, індивідуальну роботи з груповою; активно використовувати дослідницьку, пошукову, творчу роботи; створювати імітаційні життєві

ситуації; реалізовувати творчі проекти; здійснювати віртуальні екскурсії тощо.

Беручи до уваги вікові особливості учнів 10-11 років, доцільно продовжувати формувати вміння (описувати, пояснювати, використовувати, виявляти), ставлення (висловлювати оцінні судження), ціннісні орієнтири (співпраця, гідність і повага до особистості, гармонійний розвиток, активна громадянська позиція), які сприятимуть формуванню їхньої громадянської та історичної компетентності.

Відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, під час реалізації модельної навчальної програми, учитель має сформувати у здобувачів освіти ключові компетентності та базові знання (додаток 17) (<https://imzo.gov.ua/derzhavni-standarty-bazovoi-seredn-oi-osvity/>). З вимогами до обов'язкових результатів навчання учнів 5-6-х класів, які матимуть практичне значення щодо формування предметної компетентності (додаток 18), рекомендуємо ознайомитися за покликанням: <https://cutt.ly/vDsA5Xe> [3].

Акцентуємо увагу на формуванні в учнів 5-6-х класів наскрізних умінь (критично сприймати інформацію, системно мислити, висловлювати власну думку, логічно обґрунтовувати позицію, виявляти ініціативу) та набутті ними базових знань (історичне джерело, історія, хронологія, історична карта, історична пам'ять, цінності, демократія, закон, мораль, республіка тощо).

Оцінювання результатів навчання учнів має бути орієнтованим на ключові, предметні компетентності, як обов'язкові результати навчання та на наскрізні вміння, які визначено Державним стандартом базової середньої освіти (<http://surl.li/jxrxg>).

Відповідно до статті 17 Закону України «Про повну загальну середню освіту», основними видами оцінювання результатів навчання учнів є формувальне, поточне та підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання. Вибір форм, змісту та способу оцінювання здійснюють педагогічні працівники закладу загальної середньої освіти (<https://cutt.ly/BDsDm2e>) [2].

Звертаємо увагу, що метою формувального оцінювання є оптимізація освітнього процесу для розвитку особистості учня, а не лише оцінювання їхніх навчальних досягнень. Під час формувального оцінювання учні не порівнюються з іншими учнями, а лише зі своїми попередніми досягненнями. Під час оцінювання визначається не те, скількох помилок припустився учень, а на скільки змінився отриманий результат, порівняно з його попереднім результатом, а також чи відповідає він очікуванням самого учня. Формувальне оцінювання – не перевірка та контроль знань, а встановлення зворотного зв'язку між учителем та учнем [9].

Беручи до уваги вікові особливості пізнавальної діяльності учнів 10-11 років, рекомендуємо до використання в освітньому процесі комплекти навчально-методичного забезпечення громадянської та історичної освітньої галузі для учнів 5-6-х класів, з якими можна ознайомитися на сайтах установ та видавництв: Інституту педагогіки НАПН України (<https://cutt.ly/6l6vUPk>), «Педагогічна думка» (<http://peddumka.edukit.kiev.ua/>), український проект «Якість освіти» (<https://cutt.ly/gZaUf6H>), «Літера» (<http://surl.li/jxrze>), «Оріон» (<https://www.orioncentr.com.ua/>), «Світич» (<https://svitdovkola.org/books/uis5>, <https://svitdovkola.org/books/6>).

З метою формування в учнів критичного мислення, під час роботи з інформаційними джерелами, навчання сприймання інформації, оцінювання якості інформації, підвищення загальнокультурного рівня особистості, рекомендуємо до використання в освітньому процесі модельну навчальну програму «Основи медіаграмотності» (5-6 класи) для закладів загальної середньої освіти (<https://cutt.ly/2ZaUwCw>) та посібник «Медіаосвіта в Державному стандарті базової середньої освіти (5-6 класи)», з яким можна ознайомитися за покликанням: <https://cutt.ly/gZaUuXk> [7].

Звертаємо увагу, що з історії не передбачено обов'язкових письмових узагальнюючих чи контрольних робіт. Формати проведення уроків учитель обирає особисто. Окрім того, на уроках тематичного контролю оцінюються результати виконаних завдань усіх учнів, оцінювання досягнень учнів на уроках узагальнення здійснюється на розсуд учителя.

З методичними рекомендаціями щодо організації освітнього процесу, посилення мотивації учнів у навчанні історії, навчально-методичним забезпеченням громадянської та історичної освітньої галузі, з прикладами завдань для реалізації діяльнісного підходу до навчання учнів 5-6-х класів закладів загальної середньої освіти в умовах нової української школи, можна ознайомитися у посібнику «Громадянська та історична освітня галузь: 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи: методичний посібник для вчителів закладів загальної середньої освіти (укладач Третьякова О.В.; редактор Удовиченко І.В.)», який розміщено на сайті Сумського ОІППО за покликанням: <http://surl.li/kdgpf> [1].

Наголошуємо, що ведення класних журналів у 5-6-х класах здійснюється відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 03.06.2008 № 496 «Про затвердження інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11 (12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів». З методичними рекомендаціями щодо заповнення сторінок класного журналу в 5-х класах закладів загальної середньої освіти можна ознайомитися на сайті Сумського ОІППО (рубрика «Куферок корисних

застосунків НУШ», підрубрика «Поради методистів СОІППО») за покликанням: <http://surl.li/jxrzy> [6].

Отже, навчання учнів в закладі загальної середньої освіти буде успішним, за умови панування в ньому демократичної атмосфери, рівноправних партнерських відносин і взаємоповаги, системного застосування інтерактивного навчання та розвитку критичного мислення здобувачів освіти.

Використані та основоположні джерела

1. Громадянська та історична освітня галузь : 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи: методичний посібник для вчителів закладів загальної середньої освіти / уклад. О.В. Третьякова; за ред. І.В. Удовиченко. Суми : НВВ КЗ СОІППО, 2022. 59 с.

2. Закон України від 16.01.2020 № 463-IX «Про повну загальну середню освіту».

3. Державний стандарт базової середньої освіти (затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти».

4. Лист Міністерства освіти і науки України від 10.06.2022 № 1/6267-22 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України».

5. Лист Державної служби з надзвичайних ситуацій від 14.06.2022 № 03-1870/162-2 «Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти».

6. Лист Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти від 28.10.2022 № 463/11-10 «Методичні рекомендації щодо заповнення сторінок класного журналу в 5 класах НУШ».

7. Медіаосвіта в Державному стандарті базової середньої освіти (5-6 класи) : Навч.-метод. посіб. / О.П. Мокрогуз (розділи 1, 2, 3, підрозділ 4.2), О.В. Волошенюк (розділ 1, підрозділи 4.1, 4.3), Г.А. Дегтярьова (підрозділ 4.1), І.П. Старагіна (розділ 4.1), Р.В. Шаламов (підрозділ 4.2.); за заг. ред. В.Ф. Іванова, О.В. Волошенюк, Р.І. Євтушенко. Київ : Академія української преси, Центр вільної преси, 2022. 63 с.

8. Наказ Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 № 235 «Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти».

9. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6-х класів».

10. Наказ Міністерства освіти і науки України від 26.04.2022 № 383 «Перелік модельних навчальних програм для спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України».

11. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87 «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти».

12. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти».

13. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час дії правового режиму воєнного стану в Україні».

14. Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання, за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України».

2.9. Методичні рекомендації щодо навчання змісту мистецької освітньої галузі у 5-6 класах у 2023-2024 н.р.

Мистецтво, як специфічна форма естетичної свідомості, є надзвичайно чутливим у реагуванні на всі прояви життя в різноманітні художніх образів. «Занурення» в мистецтво активізує в людині всі пізнавальні процеси – емоції і почуття, пам'ять, увагу, фантазію, інтелект, мислення в широкому розумінні, «пробуджує» творчі сили.

У 2023-2024 навчальному році організація освітнього процесу в 5-6-х класах із мистецької освітньої галузі буде здійснюватися відповідно до нормативних документів: Закону України «Про освіту» [2], Закону України «Про загальну середню освіту» [3], Постанови Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні» [11], наказу Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» [10].

Відповідно до статті 10 Конституції України, державною мовою є українська мова. У стаття 7 Закону України «Про освіту», зазначено, що мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова [2]. Ураховуючи зазначене, та відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 01.02.2018 № 1/9-74 «Щодо застосування державної мови в освітньої галузі» [6], у закладах освіти уроки, лекції, семінари та виховні заходи мистецького спрямування реалізуються українською мовою.

Звертаємо увагу, у 2023-2024 навчальному році, у залежності від безпекової ситуації у кожному населеному пункті, у закладі освіти освітній процес може відбуватися: в очному, дистанційному та змішаному форматах; із обов'язковим дотриманням рекомендацій щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти (відповідно до додатку до листа ДСНС від 14.06.2022 № 03-1870/162-2 «Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти») [5].

Наголошуємо на обов'язковому дотриманні вимог сигналів

оповіщення «Усім увага! Повітряна тривога!» для всіх учасників освітнього процесу. Рекомендуємо ознайомитися з алгоритмом дій учителів під час повітряної тривоги, що розроблено та оприлюднено на сайті Міністерства освіти і науки України (<http://surl.li/coxla>) та ключовими рекомендаціями для школярів «Абетка безпеки» (Департамент комунікації Міністерства внутрішніх справ України – <http://surl.li/dnmlp>).

Під час конструювання уроку, учителям освітньої галузі «Мистецтво» необхідно звернути увагу на його місце в розкладі навчальних занять, оскільки щоденно о 09 год. 00 хв проводиться загальнонаціональна хвилина мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії російських окупантів проти України [12]. Рекомендуємо доцільно добирати твори мистецтва для розкриття теми у цей час й будувати урок таким чином, щоби не порушувати його драматургію та емоційний вплив на учнів.

Одним із важливих пріоритетів освітньої діяльності вчителя мистецької освітньої галузі є забезпечення емоційної та психологічної підтримки, допомоги учасникам освітнього процесу, які постраждали від російської воєнної агресії.

З метою надання психологічної та емоційної підтримки учасникам освітнього процесу рекомендуємо ознайомитися з матеріалами, які розміщено на сайті Сумського ОППО, у розділ «Сторінка методиста», (рубрика «Учителю мистецтва», тека «Учителю мистецтва в умовах воєнного стану», вкладка «Психологічна підтримка») за покликанням: <http://surl.li/jypqw>.

У 2023-2024 навчальному році у 5-6-х класах продовжується впровадження нового Державного стандарту базової середньої освіти, у якому окреслено мету, вимоги до результатів навчання здобувачів освіти на кожному циклі навчання, у межах освітньої галузі, зокрема, мистецької (затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898) (<https://cutt.ly/tZD1AnU>) [1].

Звертаємо увагу: мистецьку освітню галузь реалізують за допомогою чотирьох модельних навчальних програм інтегрованого курсу «Мистецтво 5-6 класи» та однієї програми міжгалузевого курсу «Драматургія і театр 5-6 класи» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти», зі змінами, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 13.12.2021 № 1358), а саме:

– модельна навчальна програма «Мистецтво. 5-6 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти (авт. Івасюк О.М., Комаровська О.А., Кізілова Г.О., Лемешева Н.А., Лобова О.В., Назар Л.Й., Чужина І.Ю., Шулько О.А.) (<https://cutt.ly/MN1n7vR>);

- модельна навчальна програма «Мистецтво. 5-6 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти (авт. Комаровська О.А., Лемешева Н.А.) (<https://cutt.ly/UN10dbG>);
- модельна навчальна програма «Мистецтво. 5-6 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти (авт. Кондратова Л.Г.) (<https://cutt.ly/7N2TbDC>);
- модельна навчальна програма «Мистецтво. 5-6 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти (авт. Масол Л.М., Просіна О.В.) (<https://cutt.ly/zN0o0dM>);
- модельна навчальна програма «Драматургія і театр. 5-6 клас» (міжгалузевий інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти (авт. Старагіна І.П., Чужинова І.Ю., Івасюк О.М.) (<https://cutt.ly/ZN2mXoU>).

Зазначимо, що модельні навчальні програми інтегрованого курсу «Мистецтво» повною мірою відображають результати навчання, зазначені у Державному стандарті базової середньої освіти. Модельна навчальна програма міжгалузевих курсу «Драматургія і театр» частково реалізує результати навчання двох освітніх галузей – мовно-літературної та мистецької. Тому, цей міжгалузевий курс може впроваджуватися у закладі освіти водночас з інтегрованим курсом «Мистецтво», а не замість нього – для більш детального ознайомлення учнів із одним із видів мистецтва – театральним. Саме тому, у навчальному плані закладу освіти не рекомендовано заміщувати інтегрований курс «Мистецтво» міжгалузевим інтегрованим курсом «Драматургія і театр».

Модельні навчальні програми інтегрованого курсу «Мистецтво» розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<http://surl.li/jzobi>) та вебсайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<http://surl.li/jzobt>).

У модельних навчальних програмах відсутній чіткий розподіл годин на вивчення кожної з тем. Учитель має право самостійно визначати обсяг годин на вивчення окремої теми навчальної програми: за необхідності, – має право змінювати порядок вивчення тем у межах навчального року. Він має можливість обирати мистецькі твори для сприймання та співу, орієнтуючись на навчальну тематику й критерій їх високої художньої якості, а також розробляти художньо-практичні й ігрові завдання для учнів, урахувавши програмні вимоги, мету уроку, дбаючи про цілісну драматургію уроку.

У період воєнної агресії і трагедії, які так болісно переживає населення України, необхідно вилучити з використання в освітньому процесі твори російських, а також білоруських митців (через позицію Білорусі щодо російського вторгнення в Україну). Вивільнений навчальний час доцільно використати на ознайомлення учнів з творами українських, у тому числі, регіональних митців, що також сприятиме

формуванню патріотичної національної свідомості учнівства, поваги до українського мистецтва і культури, звичаїв та традицій українського народу.

Акцентуємо увагу, що у 6-х класах закладів загальної середньої освіти організація процесу навчання має продовжуватися за обраними у 5-х класах модельними навчальними програмами (модельна навчальна програма має бути реалізована протягом повного адаптаційного циклу навчання).

Звертаємо увагу, що вчителі, які будуть навчати у 2023-2024 навчальному році учнів 5 класу мають право обрати іншу модельну навчальну програму, яку будуть продовжувати реалізовувати у наступному навчальному році. Нагадуємо, що на основі модельної навчальної програми вчитель має розробити власну навчальну програму, яка буде затверджена на педагогічній раді закладу освіти. З більш детальним алгоритмом створення навчальної програми можна ознайомитися на сторінках методичного посібника «Мистецька освітня галузь: 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи» (уклад. О.П. Сердюк; за ред. І.В. Удовиченко) [8].

Наголошуємо, що Типовою освітньою програмою на реалізацію мистецької освітньої галузі і, відповідно, інтегрованого курсу «Мистецтво», у 5-х та 6-х класах рекомендовано 70 годин на рік (2 години на тиждень), максимально – 105 (3 години на тиждень). Для повноцінної реалізації освітньої галузі і досягнення обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом (додаток 20), у навчальному плані закладу освіти рекомендовано виділяти 2 навчальні години на тиждень [1].

Акцентуємо увагу: за наявності в закладі освіти відповідного кадрового потенціалу, інтегрований курс «Мистецтво» рекомендовано реалізовувати двома вчителями – учителем образотворчого мистецтва і вчителем музичного мистецтва. Нагадуємо, що для реалізації такої моделі навчання, закладом освіти, на основі обраної модельної навчальної програми, повинна бути створена навчальна програма закладу освіти, у якій виокремлено 2 складові: «Мистецтво: музичне мистецтво»; «Мистецтво: образотворче мистецтво». У класному журналі для кожної складової відводяться окремі сторінки, на яких після назви інтегрованого курсу через двокрапку прописується уточнення: «Мистецтво: музичне мистецтво», «Мистецтво: образотворче мистецтво» [7].

Водночас, наголошуємо, що необхідною умовою реалізації завдань мистецької освітньої галузі є дотримання інтегративного підходу до навчання, який реалізується за допомогою узгодження програмового змісту і результатів навчання учнів різним видам мистецтва.

Зазначаємо, що у 5-6-х класах навчаються учні вікового періоду 10-11 років, яким властивий перехід від молодшого шкільного віку до

підліткового. У цей період діти свідомо вчать вчитися. Саме тому, один із важливих видів діяльності вчителя мистецтва – спрямування учнів на оволодіння способами здобування знань, усвідомлення сенсу навчання як процесу саморозвитку.

Сучасне покоління дітей потребує пошуку нових шляхів пізнання мистецтва, тому ефективним є педагогічно доцільне поєднання традиційних методів та прийомів навчання із сучасними, зокрема інтерактивними, дослідницькими та іншими.

Отже, на уроках освітньої галузі мистецтва вчителю необхідно максимально застосовувати різноманітні форми (індивідуальна, групова, колективна) роботи, у процесі чого відбуватиметься самовираження учнів у різних видах мистецької діяльності, зокрема: спів (виконання одноголосних та багатоголосних творів, спів в ансамблі та хорі), інструментальне музикування, малювання, ліплення, конструювання тощо, де виявляється творчість, ініціативність, формується і розвивається здатність співпрацювати з іншими людьми.

Рекомендуємо вчителям, у процесі організації освітнього процесу з мистецької освітньої галузі: надати учням можливість самостійно обирати практичне завдання для виконання; підтримувати прояви оригінальності; спонукати учнів до різних мистецьких ініціатив (як-от, виконання улюблених пісень, власних інтерпретацій виконання творчих робіт, зокрема, із застосуванням цифрових та медіа ресурсів), організації арт-мобів тощо; навчати учнів співпрацювати у парах, малих та великих групах або виконувати індивідуально обрані мистецькі проекти.

Звертаємо увагу, що діяльність на уроках мистецтва – це також обговорення творів мистецтва, виявлення емоційно-ціннісного ставлення до них, аналіз їх змісту тощо. У процесі цього виду діяльності ефективно формуються і розвиваються такі наскрізні вміння, як уміння висловлювати власну думку, здатність логічно обґрунтовувати позицію, критично мислити тощо. Саме тому, під час конструювання кожного уроку на адаптивному циклі навчання, вчителю необхідно залучати різні прийоми і форми роботи щодо сприймання та аналізу-інтерпретації творів мистецтва.

Нагадуємо, що для мистецької освітньої галузі визначено чотири групи загальних результатів, що складаються з конкретних результатів для кожного з циклів навчання [1].

Звертаємо увагу, що по завершенню адаптаційного циклу навчання (6 клас) в учня мають бути сформовані на певному рівні чотири обов'язкові результати навчання, а саме:

- пізнання різних видів мистецтва, інтерпретація художніх образів, досвід емоційних переживань, ціннісне ставлення до мистецтва;
- художньо-образне, асоціативне мислення під час творчої діяльності в різних видах мистецтва;

- пізнання себе через взаємодію з різноманітними мистецькими об'єктами; розвиток емоційного інтелекту;
- використання інформаційного середовища у власній творчості та художній комунікації [1].

Зазначимо, що з-поміж результатів навчання, що зазначені у Державному стандарті базової середньої освіти [1], необхідно формувати в учнів вміння демонструвати/презентувати результати власної творчості, пояснювати свій задум, критично оцінювати власні успіхи і досягнення тощо. Ці вміння слід формувати в учнів системно і послідовно, адже вміння критично оцінити свої можливості й якнайкраще їх представити іншим, є актуальним і необхідним у сучасному світі.

Ефективним методичним інструментом у доборі мистецького контенту та різних видів діяльності для уроку є підручники та інше навчально- методичне забезпечення. Акцентуємо увагу, що підручник – це, щонайперше, навчальне видання для учнів. Водночас, у кожному із підручників запропонований мистецький контент, який системно викладений, збагачений різноманітними методичними (система запитань) і дидактичними (різні види навчальних завдань) матеріалами. Тому, підручники можуть стати вагомою інформаційною, методичною допомогою вчителю під час підготовки до уроків та його конструювання.

Зазначимо, що для учнів 5-х та 6-х класів різними авторськими колективами створено підручники інтегрованого курсу «Мистецтво», що мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Їх електронні версії розміщено в електронній бібліотеці Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://lib.imzo.gov.ua/>). Також для оптимізації пошуку програмового та навчального контенту для 5 класів у рубриці «Куферок корисних застосунків НУШ» на сайті Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти розділі «Інформаційні матеріали для нової української школи (5 клас)» вкладка «Мистецька освітня галузь» розміщено навчально-методичні матеріали (<http://soippo.edu.ua/index.php/45-2010-11-24-15-06-39/5126-mistetska-osvitnya-galuz>), де систематизовано модельні навчальні програми та навчально-методичне забезпечення для зручного використання у роботі.

З електронними версіями підручників «Мистецтво 6 клас» можна ознайомитися за покликанням: <https://pidruchnyk.com.ua/6klas/obrazotvorche6/>.

Звертаємо увагу, що оцінювання результатів навчання учнів має бути орієнтованим на ключові компетентності і наскрізні вміння та вимоги до обов'язкових результатів навчання у мистецькій освітній галузі, визначені Державним стандартом базової середньої освіти [1].

Оцінювання досягнень учнів в галузі мистецької освіти необхідно здійснювати відповідно до статті 17 Закону України «Про повну загальну середню освіту» у площині формульованого та підсумкового видів

оцінювання [9].

Учителям освітньої галузі мистецтво під час організації оцінювання навчальних досягнень учнів рекомендуємо керуватися методичними рекомендаціями щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6-х класів, у яких визначено види оцінювання та способи його реалізації (наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6-х класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти») [10]; матеріалами методичного порадилика «Особливості оцінювання навчальних досягнень учнів на уроках мистецької освітньої галузі в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа» та методичними рекомендаціями, що розміщені на сайті Сумського ОППО за покликанням: <http://surl.li/jznwo>

Використані та основоположні джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898). URL : <https://cutt.ly/OXpTocf>.
2. Закон України «Про освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (Київ, 16.01.2020 № 463-IX). URL : <https://cutt.ly/gXpTncj>.
4. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р). URL : <https://cutt.ly/UXpT5Ja>.
5. Лист Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 14.06.2022 року № 03-1870/162-2 «Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти» URL : <https://document.vobu.ua/doc/13513>.
6. Лист Міністерства освіти і науки України від 01.02.2018 № 1/9-74 «Щодо застосування державної мови в освітній галузі» URL : <http://surl.li/dcaki>.
7. Масол Л.М. Інтегративні технології формування предметних компетентностей учнів початкових класів у процесі навчання інтегрованого курсу «Мистецтво». Мистецтво та освіта. 2020. № 2 (96). С. 2–9.
8. Мистецька освітня галузь: 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи: методичний посібник для вчителів закладів загальної / уклад. О.П. Сердюк; за ред. І.В. Удовиченко. Суми : НВВ КЗ СОІППО, 2022. 48 с.
9. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти»

URL : <http://surl.li/keeiw>.

10. Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/89142/

11. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні» URL : https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/89658/.

12. Указ Президента України Володимира Зеленського від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України».

2.10. Методичні рекомендації щодо навчання змісту освітньої галузі «Фізична культура» у 5-6 класах у 2023-2024 н.р.

Фізична культура є важливою складовою загальнолюдської культури, необхідною частиною способу життя здобувачів освіти, що сприяє їхньому фізичному розвитку та підвищенню працездатності, становленню та розвитку основних функцій організму. Піклування про здоров'я учнів – одне з головних завдань закладу освіти. Компонентом усебічного гармонійного розвитку особистості є уроки фізичної культури.

Ураховуючи воєнний стан, уведений в країні у 2023-2024 навчальному році, рекомендуємо вчителям фізичної культури звертати увагу на психологічний стан учнів під час освітньої діяльності. Рекомендуємо ознайомитися з добіркою інтернет-ресурсів щодо дій учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану та використовувати їх у роботі:

- посібник для освітян «Як розповідати школярам про мінну безпеку», розроблений Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в Україні (<http://surl.li/hglfl>);

- посібник із прикладами ігор та занять для дітей у незвичних обставинах «Чим зайняти дитину в надзвичайній ситуації» (<http://surl.li/frjnj>);

- інструкції для дітей як діяти у надзвичайних ситуаціях у вигляді постерів (<http://surl.li/hglia>);

- відеофрагмент «Правила поведінки цивільного населення під час війни, військового стану» (<http://surl.li/btaht>);

- відеофрагмент «Рюкзак для евакуації» (<http://surl.li/cnwtd>).

Акцентуємо увагу вчителів на тому, що під час організації освітньої діяльності необхідно проводити щоденно о 09 годині 00 хвилин загальнонаціональну хвилину мовчання (Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти

України» – <http://surl.li/hhixb>).

Метою навчання предмета «Фізична культура», як складника відповідної освітньої галузі Державного стандарту базової середньої освіти, є гармонійний фізичний розвиток особистості учнів, підвищення функціональних можливостей їхнього організму, удосконалення життєво необхідних рухових умінь та навиків, розширення рухового досвіду через формування стійкої мотивації учнів до занять фізичною культурою та елементів фізкультурно-спортивної діяльності [2].

Звертаємо увагу вчителів, що компетентнісний потенціал освітньої галузі «Фізична культура», визначений у додатку 21 Державного стандарту базової середньої освіти (<https://surl.li/kenu>), реалізовуватиметься за рахунок комплексу ключових компетентностей, сформованих умінь, ставлень, базових знань учнів [2]. У результаті опанування змісту навчального предмета «Фізична культура», учні мають засвоїти основні категорії і поняття, що складають логічну частину базових знань освітньої галузі «Фізична культура». Завдання навчального предмета «Фізична культура» реалізують вимоги до обов'язкових результатів навчання освітньої галузі «Фізична культура», які зазначені у додатку 22 Державного стандарту базової середньої освіти (<https://surl.li/kenu>).

Зазначаємо, що на офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» створена сторінка «Навчально-методичне забезпечення 5-9 класи» (<https://cutt.ly/DJIMo3n>), на якій розміщено електронну таблицю «Навчально-методична скарбниця. НУШ 5-6 класи» (<https://cutt.ly/EJIM3Rv>), де можна ознайомитися з навчально-методичним забезпеченням кожної освітньої галузі, яке постійно оновлюється.

Уроки з фізичної культури, згідно з частиною сьомою статті 27 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» (<http://surl.li/hgogj>), є обов'язковими та проводяться відповідно до навчальних програм, затверджених у встановленому порядку Міністерством освіти і науки України не менше 3-х разів на тиждень (105 годин на рік), що відображається у навчальному плані закладу освіти для кожного класу. Зазначаємо на тому, що години фізичної культури визначені всіма Типовими освітніми програмами та мають проводитися в закладах освіти в повному обсязі.

Освітній процес із фізичної культури у 2023-2024 навчальному році для 5-6-х класів нової української школи буде здійснюватися за модельною навчальною програмою «Фізична культура: 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Педан О.С., Коломоець Г.А., Боляк А.А., Ребрина А.А., Деревянко В.В., Стеценко В.Г., Остапенко О.І., Лакіза О.М., Косик В.М. та інші – <http://surl.li/cndfb>), що розроблена на основі Державного стандарту базової середньої освіти та має гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Зазначена

модельна навчальна програма є комплексною програмою для адаптаційного циклу навчання, яка забезпечує наступність між початковою та базовою освітою, гнучкий перехід учнів від молодшого шкільного віку до підліткового.

Модельна навчальна програма з фізичної культури структурована за модулями:

- інваріантний модуль: теоретико-методичні знання та загальна фізична підготовка;

- варіативні модулі: 60 видів фізкультурно-спортивної діяльності, наприклад, аеробіка, вудбол, лакрос, петанк, сумо, хортинг тощо.

Змістове наповнення варіативної складової освітній заклад формує самостійно із модулів, запропонованих модельною програмою. Учням упродовж навчального року має бути запропоновано 12-16 варіативних модулів на вибір. Їх вибір має відбуватися на початку кожної чверті (із 3-4 модулів запропонованих освітнім закладом). Кожної навчальної чверті/триместра учень обирає нові варіативні модулі. Це означає, що в одному спортивному залі може одночасно відбуватися навчання 3-4 видам спорту на кожному уроці. Для того, щоби було можливим це реалізувати в одному залі, учителі мають обирати різні види спорту, які можливо проводити на невеликій площі. Наприклад, це – петанк (вид спорту, у якому учасник має докинути спеціальні пружні кулі з принтами монстриків до цілі), чирлідінг (вид спорту, який поєднує в собі елементи шоу та видовищних видів спорту, наприклад танці, гімнастика, акробатика тощо), теніс (вид спорту, у якому грають гравці один проти одного на майданчику – корті), корфбол (командна гра з м'ячем, схожа на баскетбол) тощо.

У 6 класі продовжується, у відповідності до модельної навчальної програми, та поглиблюється опрацювання учнями концептуальних програмних вимог предмета «Фізична культура». Наступність у навчанні фізичної культури зберігається також у вимогах програми до очікуваних результатів навчання. Логічність подання навчального матеріалу структурована таким чином, щоби зберегти наступність й послідовність навчання тем від 5 до 6 класу.

Зазначаємо, відповідно до Інструкції про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я та Міністерства освіти і науки України від 20.07.2009 № 518/674 «Інструкція про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури», учні розподіляються на основну, підготовчу та спеціальну медичні групи (<http://surl.li/hgnvc>).

Важливо: відвідування уроків фізичної культури є обов'язковим для всіх учнів, незалежно від рівня фізичного розвитку та медичної групи; тимчасово звільнені від фізичних навантажень, повинні бути обов'язково присутніми на уроках фізичної культури.

Під час проведення занять із фізичної культури слід дотримуватись правил безпеки життєдіяльності (наказ Міністерства освіти і науки України від 01.06.2010 № 521 «Про затвердження Правил безпеки під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах» (<http://surl.li/hgnxa>), зареєстрований в Міністерстві юстиції України від 09.08.2010 № 651/17946), та санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти зі змінами, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 20.09.2021 № 1984 «Про затвердження Змін до Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти» (<http://surl.li/hgnyz>).

Акцентуємо увагу: на кожному уроці з фізичної культури з учнями проводиться інструктаж з безпеки життєдіяльності та робиться відповідний запис у класному журналі на сторінці про зміст уроку. Усі спортивні снаряди, спортивне обладнання та інвентар, що використовуються під час проведення занять з фізичної культури і спорту, згідно з чинним переліком типових навчально-наочних посібників та обладнання з фізичної культури для закладів освіти, повинні бути справними та надійно закріпленими. Звертаємо увагу вчителів на тому, що набув чинності наказ Міністерства освіти і науки України від 31.05.2023 № 648 «Про внесення змін до Типового переліку обладнання та інвентарю для фізкультурно-спортивних приміщень закладів освіти, які забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти» (<http://surl.li/jnrby>).

Основними видами оцінювання результатів навчання учнів, що проводяться закладом освіти, є формувальне, поточне та підсумкове: тематичне, семестрове, річне.

Із метою визначення вихідних даних для формувального оцінювання динаміки фізичної підготовленості учнів, рекомендуємо у вересні-жовтні провести тестування рівня розвитку основних фізичних якостей учнів (із урахуванням віку та статі учнів), зокрема [3]:

- швидкість (біг 30 метрів);
- витривалість (рівномірний біг без урахування часу);
- гнучкість (нахил тулуба вперед із положення сидячи);
- сила (згинання та розгинання рук в упорі лежачи);
- спритність (човниковий біг 4×9 метра);
- швидкісно-силові (стрибок у довжину з місця);
- метання малого м'яча на дальність;
- піднімання тулуба в сидячому положенні за 30 секунд.

Отримані результати тестувань заносяться вчителем до персональної порівняльної таблиці школяра (додаток 1 до Модельної навчальної програми), яка може бути доповнена іншими вправами на розсуд учителя. Орієнтовні середні показники, що характеризують належний («безпечний») рівень умінь і навиків учнів, подані в додатку 2 до Модельної навчальної програми [3].

Поточне оцінювання (тестування фізичних можливостей учнів) рекомендуємо проводити декілька разів упродовж навчального року під час уроку. Зазначаємо те, що не варто відводити для цього окремі уроки.

Для проведення підсумкового оцінювання рекомендуємо застосовувати 6 компонентів, кожен із яких має свою міру у відсотках (їхня загальна сума – 100%). За допомогою різних способів оцінювання визначається [1]:

- ставлення до уроків, відвідування, активність при підготовці до уроку – 10% (визначається шляхом спостереження вчителя);

- навички та вміння, визначені навчальною програмою, здатність їх застосовувати у повсякденному житті, в ігрових та змагальних ситуаціях – 20% (визначається шляхом моніторингу, спостереження вчителя та самооцінювання);

- розвиток фізичних якостей (сила, витривалість, швидкість, гнучкість) – 20% (визначається шляхом моніторингу, тестування та формувального оцінювання);

- особистий прогрес школяра у показниках підготовленості – 20% (визначається шляхом моніторингу, тестування та формувального оцінювання);

- знання та їх застосування на практиці (основні поняття, визначені програмою, правила ігор, розуміння процесів, що відбуваються в організмі під час виконання вправ тощо) – 15% (визначається шляхом спостереження вчителя та самооцінювання);

- поведінка (соціальна поведінка, відвідування спортивної секції, участь у змаганнях, дотримання правил безпечної поведінки і збереження здоров'я на уроках та в позанавчальних заходах) – 15% (визначається шляхом спостереження вчителя, взаємооцінювання та самооцінювання).

Семестрове та підсумкове (річне) оцінювання результатів навчання учнів здійснюється за 12-бальною системою (шкалою), а його результати позначають цифрами від 1 до 12. Оцінка за семестр виставляється за результатами поточного (формувального) оцінювання та контролю загальних результатів. Наголошуємо на тому, що оцінювання має бути орієнтованим на очікувані результати навчання, визначені модельною навчальною програмою, а також на оцінювання рівня сформованості компетентностей учнів.

Учителям, які навчатимуть учнів 5-6-х класів змісту навчального предмета «Фізична культура» у закладах загальної середньої освіти, рекомендуємо використовувати в роботі матеріали методичного посібника «Освітня галузь «Фізична культура»: 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи» / уклад. М.В. Кісільова; за ред. І.В. Удовиченко. Суми: НВВ КЗ СОІППО, 2022. 58 с. [4] (<http://surl.li/ebtqb>). Ознайомитися з відеопрезентацією методичного посібника, що розпочала Удовиченко І.В., проректор Сумського ОІППО, доктор педагогічних наук, професор, яка

виступила редактором презентованого джерела, та у своєму виступі наголосила на важливості й актуальності анонсованих посібників, у т.ч. «Фізкультурна освітня галузь: 5-6 класи (адаптаційний цикл) Нової української школи» можна за покликанням: <http://surl.li/hgsly>.

Рекомендуємо вчителям, під час освітньої діяльності, використовувати наступні відеоматеріали:

– збірка всеукраїнських семінарів з фізичної культури: <http://surl.li/hhima>;

– збірки онлайн-уроків від громадської організації «JuniorS»: <http://surl.li/hhiuj>;

– освітній серіал із фізичної культури від Міністерства цифрової трансформації України: <http://surl.li/crjy>;

– дистанційне навчання на уроці фізичної культури: <http://surl.li/cndjc>.

Корисні матеріали для вчителів фізичної культури, що можуть використовуватися педагогами, розміщено та постійно оновлюються на офіційному сайті Сумського ОППО, зокрема у рубриці «Сторінка методиста», де створені теки: «Дистанційне навчання», «Тека вчителя фізичної культури під час воєнного стану», «НУШ: фізична культура» тощо (<http://surl.li/hmpfd>).

З метою підвищення власної професійної майстерності, рекомендуємо вчителям фізичної культури ознайомитися із відео-рядом конкурсних випробувань «Методичний практикум», «Майстер-клас», «Урок» першої п'ятірки конкурсантів першого туру всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2023» у номінації «Фізична культура» за покликанням: <http://surl.li/huzte>. На сайті Міністерства освіти і науки України у рубриці «Віртуальна галерея конкурсу» можна переглянути відео-ряд конкурсних випробувань відбіркового та фінального етапів першої п'ятірки конкурсантів другого туру всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2023» у номінації «Фізична культура» за покликанням: <http://surl.li/huzgw>.

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ВИВЧЕННЯ ЗМІСТУ
НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ У 7-11 КЛАСАХ
ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
У 2023-2024 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ**

*«Три шляхи ведуть до знань:
Шлях наслідування – найлегший,
Шлях роздумів – найскладніший і
Шлях дослідження – найцікавіший»*

Конфуцій

«Право громади самостійно вирішувати свої справи має такий самий природний та невідчужуваний характер, як і права і свободи людини. Саме з тим, щоб забезпечити справедливе використання своїх природних прав, уникнути зайвих зіткнень, упорядкувати своє життя, забезпечити свободу і власність, люди уклали суспільну угоду, створивши тим самим громадянське суспільство»

Джон Лок

*«Завдяки історичній пам'яті людина стає особистістю,
народ – нацією, країна – державою»*

М.Грушевський

«Інформація і знання: дві валюти, які ніколи не виходили з моди»

Ніл Гейман

«Усе впорядковується відповідно до чисел»

Піфагор

«Праця – одне з найчистіших і найшляхетніших джерел емоційного стану, радості і діяння, творення. Думка, що народжена, збуджена, витончена в праці, стає радісною, оптимістичною»

Василь Сухомлинський

«Усі види мистецтв служать найбільшому з мистецтв – мистецтву жити на землі»

Бертольд Брехт

«Колектив – це колиска громадянськості»

В. Сухомлинський

3.1. Методичні рекомендації керівникам закладів загальної середньої освіти щодо організованого початку 2023-2024 н.р.

Звертаємо увагу керівників закладів загальної середньої освіти на те, що організація освітньої діяльності в закладах загальної середньої освіти у 2023-2024 навчальному році здійснюється відповідно до законодавчих актів:

- Закону України «Про освіту» [2];
- Закону України «Про повну загальну середню освіту» [3];
- Закону України від 19.06.2022 № 2315 – IX «Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти щодо врегулювання окремих питань освітньої діяльності в умовах воєнного стану» [4];
- Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 30.09.2020 № 898 [1];
- Постанови Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 р. № 1094 «Про внесення змін до Положення про сертифікацію педагогічних працівників» [23];
- Постанови Кабінету Міністрів України від 29 липня 2020 р. № 672 «Деякі питання професійного розвитку педагогічних працівників» [24];
- Постанови Кабінету Міністрів України від 28 липня 2023 р. № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні» [25];
- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2023 р. № 301-р «Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти» [26];
- наказу Міністерства освіти і науки України від 03.06.2008 № 496 «Інструкція з ведення класного журналу 5-11 (12) класів загальноосвітніх навчальних закладів» [10];
- наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2016 № 38 «Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти» [12];
- наказу Міністерства освіти і науки України від 16.04.2018 № 367 «Порядок зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти» [11];
- наказу Міністерства освіти і науки України від 25.06.2018 № 676 «Про затвердження Інструкції з діловодства у закладах загальної середньої освіти» [13];
- наказу Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115 «Деякі питання організації дистанційного навчання» [14];
- наказу Міністерства охорони здоров'я від 25.09.2020 № 2205 «Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти» [15];
- наказу Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 «Про надання грифа «рекомендовано Міністерством освіти і науки

України» модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти» [16];

– наказу Міністерства освіти і науки України від 28.03.2022 № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» [17];

– наказу Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти» [18];

– наказу Міністерства освіти і науки України від 08.08.2022 № 707 «Про затвердження Інструкції з ведення ділової документації у закладах загальної середньої освіти в електронній формі» [19];

– наказу Міністерства освіти і науки України від 09.09.2022 № 805 «Про затвердження Положення про атестацію педагогічних працівників» [20];

– наказу Міністерства освіти і науки України від 24.02.2023 № 201 «Про затвердження Змін до Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти» [21];

– наказу Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» [22];

– листа Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 14.06.2022 № 03-1870/162-2 «Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти» [5];

– листа Міністерства освіти і науки України від 22.07.2022 № 1/8462-22 «Про оптимізацію виконання заходів з підготовки закладів освіти до нового навчального року та опалювального сезону в умовах воєнного стану» [6];

– листа Міністерства освіти і науки України від 17.05.2023 № 1/6990-23 «Про підготовку закладів освіти до нового навчального року та осінньо-зимового періоду 2023-2024 року» [7];

– листа Міністерства освіти і науки України від 14.08.2023 № 1/12038-23 «Про переліки навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2023-2024 навчальному році» [8];

– листа Міністерства освіти і науки України від 16.08.2023 № 1/12186 «Про організацію 2023-2024 навчального року в закладах загальної середньої освіти» [9].

Керівникам закладів загальної середньої освіти слід звернути увагу на методичні рекомендації щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні, що

затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» [22]. Зокрема, в умовах воєнного стану важливо забезпечити права дітей, які внаслідок повномасштабного вторгнення Росії вимушено опинилися за межами України, дітей з неконтрольованих територій, територій населених пунктів на лінії зіткнення, деокупованих територій на безперервне здобуття освіти; надати можливість українським дітям, які наразі перебувають в інших країнах, продовжити навчатись за українською програмою; сприяти тому, щоби українські діти не втрачали зв'язок з Україною і могли продовжити здобуття освіти в Україні.

Рекомендовано дітям – громадянам України, які вимушено знаходяться за кордоном, такі варіанти здобуття освіти під час дії воєнного стану:

1) навчатися тільки в закладі освіти країни перебування учня заочною формою;

2) поєднувати навчання в закладі освіти країни перебування заочною формою і в закладі загальної середньої освіти України, зокрема Державному ліцеї «Міжнародна українська школа», за однією із форм навчання, передбачених законодавством (дистанційною, сімейною (домашньою), екстернатною);

3) навчатися в закладах/класах, які організовано в країнах перебування за ініціативою громадських організацій українців за сприяння органів управління освітою цих країн та місцевої влади і які надають освітні послуги у співпраці з Державним ліцеєм «Міжнародна українська школа» відповідно до укладеного договору;

4) якщо це не суперечить законодавству країни перебування, навчатися тільки в закладі освіти України за однією із форм навчання, передбачених законодавством (дистанційною, сімейною (домашньою), екстернатною).

Акцентуємо увагу керівників закладів загальної середньої освіти на тому, що порядок відвідування закладів освіти за кордоном і здобуття освіти в цілому регулюється виключно національним законодавством країн перебування; відповідно до законодавства, дитина може бути зарахована лише до одного закладу загальної середньої освіти України [22].

За умови відсутності будь-яких відомостей щодо місця проживання чи місцеперебування учнів з числа осіб з неконтрольованих територій, територій населених пунктів на лінії зіткнення, деокупованих територій; осіб, які вимушено опинилися за межами України, – рекомендуємо утриматись від їх відрахування із закладу освіти і зберігати їхні особові справи та результати оцінювання попередніх років у закладі освіти. Звертаємо увагу на необхідність здійснення заходів зі встановлення зв'язку

з ними або їхніми батьками, іншими законними представниками [22].

Рекомендуємо керівникам закладів загальної середньої освіти, де дистанційно здобувають освіту діти – громадяни України, які очно навчаються в закладі освіти країни перебування, за можливості ужити заходів щодо оптимізації освітнього процесу й урахування результатів навчання з тих предметів, які здобувач (здобувачка) освіти опановує в закордонній школі. Зокрема:

- складати розклад онлайн-уроків з урахуванням, за можливості, зайнятості учнів протягом дня в закладі освіти країни перебування;

- не вносити до розкладу онлайн-уроків ті предмети, вивчення яких передбачено у закордонній школі;

- не вносити до розкладу предмети (курси) вибіркового освітнього компоненту;

- застосовувати, за можливості, асинхронне навчання з використанням відеозаписів уроків;

- використовувати національну платформу для дистанційного навчання «Всеукраїнська школа онлайн» (далі – ВШО – <https://lms.e-school.net.ua/>), що надасть можливість дітям опановувати українську програму в зручний для них час і зменшить навантаження, а функціонал «Кабінет учителя» надасть змогу педагогу ставити завдання і відстежувати навчальний прогрес учня (учениці). Якщо в закладі освіти є певна кількість учнів одного класу навчання, які одночасно здобувають освіту в українській та закордонній школах, можна організовувати для них на платформі ВШО віртуальний клас [14].

Для забезпечення реалізації індивідуальної освітньої траєкторії учнів, відповідно до пункту 7 розділу I Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти (затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України 12.01.2016 № 38, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 03 лютого 2016 р. за № 184/28314, зі змінами «...заклад освіти складає графік консультацій, визначає форми, засоби, періодичність оцінювання результатів навчання, у разі потреби для учня (учениці) розробляється індивідуальний навчальний план» [12].

Акцентуємо увагу керівників закладів загальної середньої освіти на тому, що індивідуальний навчальний план може визначати відмінні від визначених освітньою програмою закладу освіти освітні компоненти, їх послідовність, форму і темп засвоєння учнем. Під час розроблення індивідуального навчального плану пропонуємо враховувати освітню програму і навчальний план закладу освіти, у якому навчається дитина в країні перебування [22].

Керівник закладу освіти, згідно з пунктом 7 розділу I Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти, має ознайомити здобувачів освіти, їхніх батьків, інших законних

представників (одного з них) із порядком організації відповідної індивідуальної форми здобуття освіти, зокрема з порядком і періодичністю оцінювання [12].

Звертаємо увагу керівників закладів загальної середньої освіти на те, що керуючись нормою Закону України «Про повну загальну середню освіту» (абзац третій частини четвертої статті 14), рекомендуємо здійснювати оцінювання результатів навчання учнів, які одночасно здобувають освіту в закладах освіти країни перебування та України, із тих предметів, які вивчаються в закордонній школі і відповідають предметам української типової освітньої програми, – на підставі результатів, отриманих у закордонній школі [3].

При цьому, акцентуємо увагу, що переведення оцінок, отриманих у закордонній школі, у 12-бальну систему, у межах автономії, заклад освіти здійснює самостійно. Навчальні предмети, які діти не вивчали в школі країни перебування (українська мова, українська література, історія України, географія України, захист України, правознавство), оцінюють вчителі з українського закладу освіти з використанням технологій дистанційного навчання [18].

Семестрове оцінювання, залежно від ситуації, можна проводити за результатами: тематичного оцінювання; поточного оцінювання, отриманого учнями під час очного, змішаного і дистанційного навчання; підсумкового оцінювання за семестр, що можна проводити, зокрема, у вигляді письмової контрольної роботи, тестування, діагностичної роботи, усної співбесіди тощо з використанням, за необхідності, технологій дистанційного навчання і засобів зв'язку [18].

Рекомендуємо, під час здійснення семестрового оцінювання, зараховувати всі оцінки, які отримав учень (учениця) упродовж цього семестру (незалежно від форми здобуття освіти), зокрема отримані в закладі освіти за місцем тимчасового перебування (це може бути будь-який заклад загальної середньої освіти, у тому числі й приватні заклади освіти, в Україні чи за її межами) [22].

За рішенням педагогічної ради, – під час оцінювання дозволяється враховувати результати навчання із відповідних предметів (музика, фізична культура та ін.), отримані учнями у позашкільних закладах освіти [18].

Наголошуємо, що річне оцінювання здобувачів освіти здійснюється на основі семестрових або скоригованих семестрових оцінок (Інструкція з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів з загальноосвітніх навчальних закладів, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України 03.06.2008 № 496 «Інструкція з ведення класного журналу 5-11 (12) класів загальноосвітніх навчальних закладів») [10]. Звертаємо увагу, що річна оцінка не обов'язково є середнім арифметичним оцінок за I та II семестри. Під час виставлення річної оцінки може враховуватися динаміка особистих результатів навчання учня (учениці) з предмета та

сформованість у нього (неї) уміння застосовувати набуті знання [22].

Акцентуємо увагу керівників закладів загальної середньої освіти на тому, що, за рішенням педагогічної ради закладу, затвердженого відповідним наказом, семестрове та річне оцінювання учнів 5-8 та 10 класів може здійснюватися не за 12-бальною шкалою, а за двобальною («зараховано»/«не зараховано») у випадках:

- відсутності через об'єктивні причини задокументованих результатів оцінювання, зокрема через відсутність в учнів із певних обставин можливості долучитися до навчання під керівництвом педагогів;

- у разі пропуску учнем (ученицею) понад 5090 уроків із певного предмета;

- у разі поєднання навчання в закладі освіти країни перебування за очною формою і в закладі загальної середньої освіти України за однією з форм здобуття освіти;

- під час оцінювання предметів варіативної складової [22].

Річне оцінювання може бути проведено перед початком навчального року, зокрема з використанням технологій дистанційного навчання і засобів зв'язку. В окремих випадках річне оцінювання може здійснюватися упродовж I семестру наступного навчального року [22].

Оцінювання учнів, які здобувають освіту за однією з індивідуальних форм (сімейною, екстернатною) здобуття загальної середньої освіти, організується згідно з Положенням про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України 12.01.2016 № 38 «Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти», зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 03 лютого 2016 р. за № 184/28314 зі змінами [12].

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.04.2018 № 367 «Порядок зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 05.05.2018 за № 264/32016 (далі – Порядок), пункт 6 Порядку «...зарахування дітей до закладу освіти, у тому числі до 1 та 5 класів, здійснюється, як правило, до початку навчального року» [11].

В умовах правового режиму воєнного стану рекомендуємо керівникам закладів загальної середньої освіти у необхідних випадках приймати заяви батьків та інших законних представників для зарахування дітей, у тому числі до 1 та 5 класів, без дотримання терміну 31 травня.

Усі діти, які вимушені були змінити місце проживання і здобували освіту в школах за кордоном, після повернення в Україну зараховуються до закладів загальної середньої освіти України (у ті, де навчались до вимушеного переміщення, зокрема за межі України, або в інші заклади

загальної середньої освіти України) [22].

Зарахування дітей, які вимушено опинилися за межами України, до закладу освіти, згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 28.03.2022 № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні», здійснюється на підставі заяви (поданої особисто, електронною поштою або будь-яким іншим зручним для заявника способом) одного з їхніх батьків чи інших законних представників [17].

При визначенні класу, до якого має бути зарахована дитина, рекомендуємо зараховувати результати попереднього навчання на підставі інформаційної довідки, яка підтверджує навчання в країні перебування.

Довідка має містити таку інформацію:

- ім'я та прізвище, дата та місце народження учня (учениці);
- назва закладу освіти та період навчання учня в ньому;
- клас навчання;
- перелік навчальних предметів із зазначенням кількості навчальних годин і тем, які вивчались;
- результати навчання;
- система оцінювання, яку використовують в закладі освіти, із зазначенням найвищого та найнижчого балів;
- дата видачі, печатка та підпис керівника закладу освіти.

Довідку зберігають в особовій справі учня (учениці) [22].

Керуючись абзацом третім частини четвертою статті 14 Закону України «Про повну загальну середню освіту» [3], рекомендуємо: учням, які навчались тільки в закладі освіти країни перебування заочною формою, зараховувати результати навчання з тих предметів, що передбачені і навчальним планом закладу освіти країни перебування, і навчальним планом української школи.

Рішення про переведення учня до наступного класу приймається педагогічною радою відповідного закладу загальної середньої освіти [22].

Звертаємо увагу керівників закладів загальної середньої освіти, що під час переведення на наступний рік навчання або вибуття із закладу загальної середньої освіти, учням, яких було зараховано до першого класу в 2018 році та наступних роках, видається свідоцтво досягнень, учням інших класів, за рішенням закладу освіти, видається таблиць навчальних досягнень або свідоцтво досягнень [22].

Наголошуємо, що свідоцтво про здобуття певного рівня загальної середньої освіти єдиного державного зразка України видається дітям, які перебуваючи за межами України, здобували освіту в українському закладі освіти, що має ліцензію на провадження освітньої діяльності [22].

У разі завершення здобуття базової або повної загальної середньої освіти в закладах освіти інших держав і отримання учнем/ученицею

відповідних документів, застосовується процедура визнання документів про освіту, яка здійснюється в установленому законодавством України порядку [22].

Учням випускних класів, які навчались у закладі освіти країни перебування, проживають або проживали на неконтрольованій території, території населених пунктів на лінії зіткнення, деокупованій території, та за певних обставин не отримали документ про здобуття освіти відповідного рівня, надається можливість пройти підсумкове (річне) оцінювання в одному з українських закладів освіти як екстернам і отримати документ про освіту українського зразка. Екстерн може пройти оцінювання за один або кілька класів у межах одного або декількох рівнів повної загальної середньої освіти протягом одного навчального року [4].

Акцентуємо увагу керівників закладів загальної середньої освіти на тому, що відповідно до Закону України «Про освіту» [2], заклади освіти наділені автономією, що полягає в їх самостійності, незалежності та відповідальності у прийнятті рішень щодо академічних (освітніх), організаційних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності, що провадиться у порядку та межах, визначених законом.

У межах автономії закладів загальної середньої освіти при організації документообігу, можлива видача довідок (характеристик) щодо здобувачів освіти, – на прохання батьків, зокрема тих, які перебувають у конфлікті; правоохоронних органів; інших підприємств, установ та організацій (у разі, якщо отримання такої інформації можливе за законом), із дотриманням вимог щодо порядку ведення документування, визначених інструкцією з діловодства у закладах загальної середньої освіти, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України 25.06.2018 № 676, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 11 вересня 2018 р. за № 1028/32480 «Про затвердження Інструкції з ведення ділової документації у закладах загальної середньої освіти» [13].

Зауважуємо, що суголосно до статті 26 Закону України «Про освіту» [2], керівник закладу освіти здійснює безпосереднє управління закладом і несе відповідальність за освітню, фінансово-господарську та іншу діяльність закладу освіти.

Використані та основоположні джерела

1. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>

2. Закон України «Про освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

3. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL : <https://osvita.ua/legislation/law/2232/>

4. Закон України від 19.06.2022 № 2315 – IX «Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти щодо врегулювання окремих питань освітньої діяльності в умовах воєнного стану». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2315-20#Text>

5. Лист Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 14.06.2022 № 03-1870/162-2 «Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти». URL : <https://document.vobu.ua/doc/13513>

6. Лист Міністерства освіти і науки України від 22.07.2022 № 1/8462-22 «Про оптимізацію виконання заходів з підготовки закладів освіти до нового навчального року та опалювального сезону в умовах воєнного стану» URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-pidgotovku-zakladiv-osviti-do-novogo-navchalnogo-roku-ta-opalyvalnogo-sezonu-v-umovah-voyennogo-stanu>

7. Лист Міністерства освіти і науки України від 17.05.2023 № 1/6990-23 «Про підготовку закладів освіти до нового навчального року та осінньо-зимового періоду 2023-2024 року». URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/89121/

8. Лист Міністерства освіти і науки України від 14.08.2023 № 1/12038-23 «Про переліки навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2023-2024 навчальному році».

9. Листа Міністерства освіти і науки України від 16.08.2023 № 1/12186 «Про організацію 2023-2024 навчального року в закладах загальної середньої освіти».

10. Наказ Міністерства освіти і науки України від 03.06.2008 № 496 «Інструкція з ведення класного журналу 5-11 (12) класів загальноосвітніх навчальних закладів». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0496290-08#Text>

11. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.04.2018 № 367 «Порядок зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти». URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47670/

12. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2016 № 38 «Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0184-16>

13. Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.06.2018 № 676 «Про затвердження Інструкції з діловодства у закладах загальної середньої освіти». URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/nakaz-mon-vid-25-cherivnya-2018-r-pro-zatverdzhennya-instrukciyi-z-dilovodstva-u-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-zareyestrovano-v-ministerstvi-yusticiyi-ukrayini-11-veresnya-2018-r-102832480>

14. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 року № 1115 «Деякі питання організації дистанційного навчання» URL : <http://search.ligazakon.ua/l doc2.nsf/link1/RE35224.html>

15. Наказ Міністерства охорони здоров'я №2205 від 25.09.2020 «Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>

16. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 «Про надання грифа «рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0795729-21#Text>

17. Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.03.2022 № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» URL : <https://ru.osvita.ua/legislation/Ser osv/86134/>

18. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти» URL : <https://ru.osvita.ua/legislation/Ser osv/86195/>

19. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.08.2022 № 707 «Про затвердження Інструкції з ведення ділової документації у закладах загальної середньої освіти в електронній формі» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1029-22>

20. Наказ Міністерства освіти і науки України від 09.09.2022 № 805 «Про затвердження Положення про атестацію педагогічних працівників» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-22>

21. Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.02.2023 № 201 «Про затвердження Змін до Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти»;

22. Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» URL : <https://nus.org.ua/news/metodychni-rekomendatsiyi-mon-shhodo-zdobuttya-serednoyi-osvity-v-umovah-voyennogo-stanu-komentar-osvitnogo-ombudsmena/>

23. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 р. № 1094 «Про внесення змін до Положення про сертифікацію педагогічних працівників» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1094-2019-%D0%BF#Text>

24. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2020 р. № 672 «Деякі питання професійного розвитку педагогічних працівників» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/672-2020-%D0%BF#Text>

25. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 2023 р. № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні» URL : <https://ru.osvita.ua/legislation/Ser osv/89658/>

26. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2023 № 301-р «Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80>

3.2. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчальних предметів «Українська мова», «Українська література», «Зарубіжна література», «Іноземна мова» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р.

Мета навчання української мови та літератури в закладах освіти – формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості.

У 2023-2024 навчальному році освітній процес організовується відповідно до Указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [6] та Указу Президента України від 26.07.2023 № 451/2023 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» (<http://surl.li/hiizk>) [8], Законів України «Про освіту» [1], «Про повну загальну середню освіту» [2], Постанови Кабінету України від 28 липня 2023 р. № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні» [5], наказу Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» [3].

З метою вшанування пам'яті, громадянської відваги та самовідданості, сили духу, стійкості та героїчного подвигу воїнів, полеглих під час виконання бойових завдань із захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України, мирних громадян, які загинули унаслідок збройної агресії російських окупантів проти України, Президент Володимир Зеленський підписав Указ від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» [7]. Згідно з указом Президента, загальнонаціональна хвилина мовчання проводиться о 09 годині 00 хвилин у закладах освіти. Рекомендуємо враховувати інформацію цього нормативного документа під час планування уроку (<http://surl.li/hhixb>).

Організація освітнього процесу залежить від безпекової ситуації в кожному населеному пункті. Відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України, структура та тривалість навчального тижня, дня, занять і відпочинку, а також форми організації освітнього процесу визначаються педагогічною радою закладу освіти в межах часу, передбаченого освітньою програмою (відповідно до обсягу навчального навантаження та з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, особливостей регіону тощо). Освітній процес може відбуватися в очному,

дистанційному або змішаному форматі.

Важливо під час організації освітнього процесу в очному або змішаному режимі забезпечити безумовне переривання освітнього процесу в разі включення сигналу «Повітряна тривога», «Загроза артобстрілів» або інших сигналів оповіщення та прослідувати до споруд цивільного захисту, перебуваючи в них до скасування сигналу «Тривога». Рекомендуємо ознайомити здобувачів освіти з алгоритмом дій під час сигналів оповіщення завчасно (<https://koda.gov.ua/algorytm-dij-naselennya-pid-chas-opovishhennya-sygnalu-uvaga-vsime-povitryana-tryvoga/>).

Життя і здоров'я – основні цінності особистості й суспільства у цивілізованому світі. В умовах воєнного стану основними пріоритетами є продовження освітнього процесу, взаємна підтримка і головне – безпека здобувачів освіти та освітян, у тому числі психологічна. З метою збереження психічного здоров'я дітей під час військових дій психологи сформулювали корисні поради, як опанувати себе в критичних умовах, як допомогти підтримувати здоровий психічний стан у критичних умовах, а саме:

- як говорити з дітьми про військову агресію (<http://surl.li/hnwzz>);
- як зберегти ресурс та акумулювати свої сили для підтримки родини (<http://surl.li/bnawt>);
- підтримай дитину: психологічні хвилинки (<http://surl.li/hnwwq>);
- матеріали для використання в роботі під час воєнних дій (<https://cutt.ly/zZYe2BB>);
- інформаційні майданчики, підготовлені психологічною службою Сумського ОППО (<https://cutt.ly/IZYrlgt>);
- освітній серіал «Бути поруч» МОН України, ЮНІСЕФ і порталу «Дія. Цифрова освіта» про підтримку психічного здоров'я (<http://surl.li/euiek>).

У межах ініціативи першої леді України Олени Зеленської зі створення Всеукраїнської програми ментального здоров'я, Міністерство освіти і науки України впроваджує пріоритетний проєкт – «Психосоціальна підтримка та психологічна допомога на всіх рівнях освіти»: упровадження навиків психологічної стійкості на всіх рівнях освіти, вправи для заспокоєння та поради для стійкості (<https://www.howareu.com/>).

В умовах воєнного стану важливо забезпечити права дітей, які внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації вимушено опинилися за межами України, дітей з неконтрольованих територій, територій населених пунктів на лінії зіткнення, деокупованих територій на безперервне здобуття освіти; надати можливість українським дітям, які наразі перебувають в інших країнах, продовжити навчатись за українською програмою; сприяти тому, щоби українські діти не втрачали зв'язок з Україною і могли продовжити здобуття освіти в Україні [5].

Міністерство освіти і науки України рекомендує забезпечити право на безперервне здобуття освіти різних груп дітей (за кордоном, на

тимчасово окупованих територіях, у зоні бойових дій, на очному й дистанційному навчанні в підконтрольних Україні регіонах) (<http://surl.li/hnybv>).

Під час організації навчання дітей, які виїхали з України внаслідок повномасштабного вторгнення російських окупантів і здобувають освіту одночасно в закладах освіти країни перебування і України, варто враховувати, що вони опановують дві освітні програми одночасно. Це може призвести до збільшення навчального навантаження на дітей та, як наслідок, погіршення їхнього стану здоров'я. Щоби запобігти цьому, рекомендуємо використовувати національну платформу для дистанційного навчання «Всеукраїнська школа онлайн», що надасть можливість дітям опановувати українську програму в зручній для них час і зменшить навантаження, а функціонал «Кабінет учителя» надасть змогу педагогу ставити завдання і відстежувати навчальний прогрес учня (учениці).

Освітній процес здійснюється з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей, їхніх освітніх потреб. У межах академічної свободи, форми організації освітнього процесу визначаються педагогічною радою закладу освіти та відображаються в освітній програмі закладу освіти. Відповідно до Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженого Міністерством освіти і науки України від 10.02.2021 № 160 «Про внесення змін до деяких наказів Міністерства освіти і науки України», за потреби заклад освіти може організувати індивідуальні форми здобуття освіти (зокрема екстернатну, сімейну (домашню), педагогічний патронаж), реалізовувати індивідуальну освітню траєкторію учня (<http://surl.li/hsffg>).

Створення безпечного освітнього середовища – одне з пріоритетних завдань для здобуття загальної середньої освіти. Рекомендуємо концентрувати увагу в роботі з учнями щодо запобігання усім видам онлайн-ризиків безпосередньо в навчальній діяльності (<http://surl.li/hsdtu>).

Війна принесла із собою відтерміновані освітні втрати, що можуть мати серйозний вплив як на майбутню долю самих дітей, так і на подальший розвиток країни в цілому. Їхнє подолання має стати одним із пріоритетів української системи освіти. Рекомендуємо взяти до уваги рекомендації освітнього омбудсмена України з вимірювання і компенсації освітніх втрат дітей на рівні громади й закладу освіти (<http://surl.li/gdsht>).

3.2.1. Українська мова

У 2023-2024 навчальному році вивчення української мови здійснюватиметься за чинними навчальними програмами:

– у 7-9 класах – за навчальною програмою «Українська мова.

5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання» (К.: Видавничий дім «Освіта», 2013; зі змінами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804 «Про оновлені навчальні програми для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів»);

– у 10-11 класах – за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 «Про надання грифу Міністерства освіти і науки України навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти».

Навчальні програми розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України за покликанням (<http://surl.li/abjwi>).

У 10-11 класі системний підхід до розвитку мовлення учнів не обумовлює виділення окремих годин на, традиційні для 7-9 класів, аудіювання, читання мовчки та вголос, перекази, твори тощо, оскільки ці види робіт передбачено на кожному уроці. Учитель може на власний розсуд змінювати запропоновані теми й види робіт, але, водночас, прагнути протягом року рівною мірою приділяти увагу розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності.

Інтеграція української освіти в європейський контекст, сучасні соціокультурні умови, зумовлює введення до навчальних програм такого виду письмових робіт, як есе, спрямованого на активізацію навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти, підвищення в них інтересу до навчання предмета, розвиток особистості, критичного мислення, лінгвокреативності.

Есе (есеї) – самостійна творча письмова робота, ознакою якої є особистісний характер сприймання проблеми та її осмислення, невеликий обсяг, вільна композиція, невимушеність та емоційність викладу. Розрізняють вільне та формальне есе.

Вільне есе – невелике за обсягом (7-10 речень). Його ознаки: довільна форма та стиль викладу; структурованість тексту (вступ, основна частина, висновок); наявна позиція автора. Вільне есе обмежене в часі (5-10 і 10-15 хв.), до нього доцільно вдаватися на кожному уроці й на різних його етапах: цілевизначення, закріплення, рефлексії тощо.

Формальне есе – за обсягом 120-200 слів. Його ознаки: логічна організація структури (наявність відповідних компонентів: тези, аргументи, приклади, оцінювальні судження, висновки); ґрунтовність викладу; наявна позиція автора. Для написання формального есе виділяють від 20 до 45 хвилин.

Есе складається з таких частин – вступ, основна частина, висновок. Вступ – обґрунтування вибору теми есе. Основна частина – теоретичні основи обраної проблеми й виклад основного питання. Ця частина припускає розвиток аргументації й аналізу, а також обґрунтування їх,

виходячи з наявних даних, інших аргументів і позицій. Висновок – узагальнення й аргументовані висновки до теми, підсумовує есе або ще раз вносить пояснення, підкріплює зміст і значення викладеного в основній частині.

Відповідно до статті 17 розділу III Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо освітнього процесу врегульовано оцінювання результатів навчання: «Кожен учень має право на справедливе, неупереджене, об'єктивне, незалежне, недискримінаційне та добросовісне оцінювання результатів його навчання незалежно від виду та форми здобуття ним освіти».

У таблицях 1 та 2 зазначено мінімальну кількість фронтальних видів контрольних робіт; учитель на власний розсуд має право збільшувати цю кількість, залежно від рівня підготовленості класу, здібностей конкретних учнів, умов роботи тощо.

Таблиця 1 – Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт у 7-9 класах

Клас	7 клас		8 клас		9 клас	
Усього годин	88		70		70	
Години з розвитку мовлення	22		16		19	
Семестр	I	II	I	II	I	II
Перевірка мовної теми	3	3	2	2	2	2
Письмо: переказ	1	1	1	1	1	1
твір	-	1	1	1	1	1
Правопис: диктант	1	1	1	1	1	1
Говоріння: діалог	1	-	1	-	1	-
усний переказ	1	-	1	-	1	-
усний твір	-	1	-	1	-	1
читання вголос	-	1	-	1	-	1

Таблиця 2 – Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт у 10-11 класах

Рівень	Рівень стандарту		Філологічний рівень	
Семестр	I	II	I	II
Фронтальні види робіт				
Перевірка мовної теми	2	2	3	3
Письмо: есе	2	3	1	1
переказ	-	-	1	1
твір	-	-	1	1
Індивідуальні види контрольних робіт				
Говоріння: діалог	1	-	1	-
усний переказ	1	-	1	-
усний твір	-	1	-	1

Основними видами оцінювання результатів навчання учнів є формувальне, поточне, підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання, державна підсумкова атестація, зовнішнє незалежне

оцінювання.

Фронтально оцінюють диктант, письмовий переказ і письмовий твір (навчальні чи контрольні види робіт), мовні знання й уміння, запис яких здійснюють на сторінці класного журналу «Зміст уроку».

Індивідуально оцінюють говоріння (діалог, усний переказ, усний твір) і читання вголос. Для цих видів діяльності не відводять окремого уроку, проте, визначають окрему колонку без дати на сторінці класного журналу «Облік навчальних досягнень».

У I семестрі проводять оцінювання двох видів мовленнєвої діяльності (усний переказ, діалог). У II семестрі – оцінювання таких видів мовленнєвої діяльності, як усний твір і читання вголос, що здійснюється у 7-9 класах.

Результати оцінювання говоріння (діалог, усний переказ, усний твір) і читання вголос протягом семестру виставляють у колонку без дати й ураховують у семестрову оцінку.

Повторне оцінювання із зазначених видів мовленнєвої діяльності не проводять.

Оцінювання учнів 7-11 класів у 2023-2024 навчальному році здійснюється за критеріями оцінювання (<http://surl.li/hvcspa>) та орієнтовними вимогами оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти (<http://surl.li/hvcpw>).

В освітньому процесі заклади загальної середньої освіти можуть використовувати лише навчальну літературу, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України [4]. Перелік навчальної літератури постійно оновлюється і доступний на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>).

В умовах нового формату освітньої діяльності в Україні – дистанційної форми навчання в період воєнного стану в режимі онлайн і офлайн, учителям рекомендуємо використовувати сучасні електронні ресурси: ZOOM, Viber, Skype, безкоштовні платформи Google Classroom, Moodle, Microsoft Teams, записи уроків у межах проєкту «Всеукраїнська школа онлайн», комунікаційні онлайн сервіси та інструменти (Meet, Skype, Zoom, Viber, Google Forms, Online Test Pad, Інстаграм, Ютуб- канал), освітні проєкти «На урок», «Всеосвіта», «Усе для вчителя», «Електронний помічник учителя», «EDUC. COM. UA», Інтернет-сервіси (Google-ресурси, генератор QR-коду, WordArt, Learning Apps, Instagram, Тік-Ток), віртуальні дошки для навчальних матеріалів (Linoit, Padlet), дидактичні мультимедійні контенти (KM MEDIA ED Profi, XMind), інтернет-ресурси для візуального відтворення матеріалу («Хмаринка слів», «Хмаринка тегів»), створення мультимедійної презентації (Power Point). Така організація освітнього процесу відповідатиме вимогам Нової української школи та забезпечуватиме його якість.

3.2.2. Українська література

Мета вивчення української літератури в школі – формування компетентного читача; підвищення загальної освіченості молодого громадянина України, досягнення належного рівня сформованості вміння долучатися через художню літературу до фундаментальних цінностей, культури.

У 2023-2024 навчальному році вивчення української літератури здійснюватиметься за чинними програмами:

– у 7-9 класах – за навчальною програмою «Українська література. 5-9 класи.» (К.: Видавничий дім «Освіта», 2013; зі змінами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804 «Про оновлені навчальні програми для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів»);

– у 10-11 класах – за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 «Про надання грифу Міністерства освіти і науки України навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти» [4].

Навчальні програми розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України за покликанням (<http://surl.li/abjwi>).

Завдання навчального предмета «Українська література» – оволодіння змістом української літератури, засвоєння й систематизація основних літературознавчих понять як засобу повноцінного сприйняття, прочитання й інтерпретації художнього тексту; усвідомлення літературного процесу як цілісної системи, що має свої природні закономірності й тенденції; узагальнення і поглиблення знань про мистецтво слова, умінь розглядати художню літературу в контексті інших видів мистецтв; формування на основі читацького досвіду переконаності в багатстві української художньої літератури та її значущості серед інших національних літератур. Вивчення української літератури відбувається із залученням міжпредметних зв'язків (українська мова, історія, зарубіжна література, образотворче мистецтво, музика тощо). Для осучаснення змістового компонента рекомендовано рубрику «Мистецький контекст».

Авторами навчальних програм запроваджено позначку (*) – для творів, які не є обов'язковими, їх можна розглядати додатково, за вибором учителя, наявністю часу або самотійно.

Наприкінці програми для кожного класу подано орієнтовні списки літератури для додаткового (самотійного) читання.

У 2023-2024 навчальному році будуть чинними рекомендації, надані Сумським ОІППО щодо вивчення української літератури (<http://surl.li/jxnqd>).

Таблиця 3 – Обов'язкова кількість видів контролю з української літератури в 7-9 класах

Класи	7		8		9	
Семестри	I	II	I	II	I	II
Контрольні роботи у формі:	3	3	3	3	3	3
контрольного класного твору;	1	1	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	2	2	2	2	2	2
Уроки розвитку мовлення* (у+п)	2	2	2	2	2	2
Уроки позакласного читання	2	2	2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5

Таблиця 4 – Обов'язкова кількість видів контролю з української літератури в 10-11 класах

Семестри	I	II	I	II
Рівні	стандарту		профільний	
Контрольні роботи у формі:	3	3	4	4
контрольного класного твору*	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	2	2	3	3
Уроки розвитку мовлення**	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)
Уроки позакласного читання	1	1	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5

*Контрольні класні твори пропонуємо давати у формі есе, мінітворів щодо розкриття певної проблеми чи образу програмового тексту тощо. Це розвиватиме самостійне творче мислення учнів і дасть їм можливість виконати роботу протягом одного уроку.

Поданий у таблицях 3 та 4 розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі. Учитель на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовленості учнів, особливостей класу тощо.

**У кожному семестрі обов'язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого – письмового. Умовне позначення в таблиці – (у + п).

Рекомендуємо види робіт із розвитку мовлення:

- складання оповідання (казки) за прислів'ям;
- добір прислів'їв, крилатих виразів, фразеологічних зворотів, що виражають головну ідею твору;
- уведення власних описів в інтер'єр, портрет, пейзаж у вже існуючому творі;
- усний переказ оповідання, епізоду твору;
- твір-характеристика персонажа;

- написання асоціативного етюдю, викликаного певним художнім образом;
- написання вітального слова на честь літературного героя, автора тощо;
- твір-опис за картиною;
- складання тез літературно-критичної статті (параграфу підручника);
- підготовка проєкту (з можливим використанням мультимедійних технологій) індивідуального чи колективного, – з метою представлення життєвого і творчого шляху, естетичних уподобань письменника тощо;
- складання анкети головного героя, цитатних характеристик, конспекту, рецензії, анотації;
- написання реферату, есе, мінітворів, відповідей на проблемні питання;
- ідейно-художній аналіз поетичного чи прозового твору;
- написання листа авторові улюбленої книжки;
- інсценізація твору (конкурс на кращу інсценізацію уривка твору) тощо.

– підготовка рекламних роликів та літературних білбордів, буктрейлерів та презентацій, мемів, колажів та летбуків, пазлів і ментальних карт, ілюстрацій та коміксів тощо;

– створення віртуальних сторінок письменників у соціальних мережах, акаунтів літературних персонажів, листів-звернень, відеолістів.

Рекомендуємо оцінку за письмовий вид роботи виставляти всім учням, за усний – кількості учнів, які відповідали протягом уроку.

Ведення зошитів оцінюють від 1 до 12 балів щомісяця протягом семестру. Оцінку за ведення зошита з української літератур виставляють у кожному класі окремою колонкою в журналі раз на місяць. Під час оцінювання потрібно враховувати наявність різних видів робіт; грамотність (якість виконання робіт); охайність; уміння правильно оформлювати роботи (дотримання вимог орфографічного режиму).

Для контрольних робіт з української літератури в усіх класах використовують по одному зошиту.

Оцінка за контрольний твір з української літератури є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють у колонці з датою написання роботи. Надпис у журнальній колонці «Твір» не робиться.

Оцінку за читання напам'ять творів з української літератури виставляють у колонку без дати з надписом «Напам'ять».

Навчальна та методична література з української літератури, рекомендована Міністерством освіти і науки України, зазначена в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, що розміщений на офіційному сайті Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>) [4].

Рекомендуємо, під організації освітнього процесу, використовувати онлайн-ресурси на уроках української літератури, що активізують пізнавальну діяльність здобувачів освіти, урізноманітнюють методи роботи як в очному, так і в дистанційному форматі, сприяють емоційному налаштуванню на урок, мотивують учнів до роботи, перетворюють гаджет із іграшки на корисну річ, це, зокрема:

- підручники: <http://osvita.ua/school/textbook/>;
- аудіокниги: <https://lib.sluhay.com.ua/>;
- Be Smart: <https://www.eduget.com/uk/podgotovka-k-zno-po-ukrainskomu-yazyiku-i-literature/>;
- лайфхаки з української літератури: <https://edera.gitbook.io/lit-lifefacks/>;
- пошукова система академічних ресурсів: www.refseek.com (більше мільярда джерел: енциклопедії, монографії, журнали);
- пошук вмісту 20 тисяч світових бібліотек: www.worldcat.org (ви дізнаєтеся, де є найближча раритетна книга, яка вам потрібна);
- доступ до більш ніж 10 мільйонів наукових документів: книг, статей, записів досліджень тощо: <https://link.springer.com>.

3.2.3. Зарубіжна література

У 2023-2024 навчальному році вивчення зарубіжної літератури здійснюватиметься за програмами:

- у 7-9 класах – за навчальною програмою зі змінами, затвердженими наказом Міністерством освіти і науки України від 07.06.2017 № 804 «Про оновлені навчальні програми для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів»;
- у 10-11 класах – за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), що затверджені наказом Міністерством освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 «Про надання грифу Міністерства освіти і науки України навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти» [4].

У 2023-2024 навчальному році будуть чинними рекомендації, надані Сумським ОППО щодо вивчення зарубіжної літератури (<http://surl.li/keuib>).

Учитель має право самостійно розподіляти години на текстуальне вивчення творів, розвиток мовлення, позакласне читання, урахувавши визначену кількість годин на опрацювання конкретного розділу.

Вивчення зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти здійснюють українською мовою. Твори зарубіжних письменників у курсі зарубіжної літератури вивчають в українських перекладах. Для зіставлення можливе залучення перекладів, переспівів іншими мовами, якими володіють учні (англійська, німецька, французька тощо). За наявності необхідних умов, бажаним є розгляд художніх текстів

(у фрагментах або цілісно) мовами оригіналів. У такому разі предмет «Зарубіжна література» виконує додаткову функцію вдосконалення володіння учнями іноземними та іншими мовами.

Із метою систематизації та упорядкування навантаження учнів протягом навчального року, рекомендуємо кількість видів контролю в процесі вивчення зарубіжної літератури в кожному класі. Поданий у таблиці розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі. Учитель на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю, відповідно до рівня підготовленості учнів, особливостей класу тощо.

Обов'язкову кількість видів контролю із зарубіжної літератури в 7-9 класах представлено в таблиці 1, у 10-11 класах – таблиці 2.

Таблиця 1 – Обов'язкова кількість видів контролю із зарубіжної літератури в 7-9 класах

Класи	7		8		9	
	I	II	I	II	I	II
Контрольні роботи у формі:	3	3	3	3	3	3
контрольного класного твору;	1	1	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	2	2	2	2	2	2
Уроки розвитку мовлення* (у+п)	2	2	2	2	2	2
Уроки позакласного читання	2	2	2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5

Таблиця 2 – Обов'язкова кількість видів контролю із зарубіжної літератури в 10-11 класах

Семестри	I		II	
	стандарту		профільний	
Контрольні роботи у формі:	2	2	4	4
контрольного класного твору*;	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	1	1	3	3
Уроки розвитку мовлення**	2 (1у+1п)	2 (1у+1п)	3 (1у+2п)	3 (2у+1п)
Уроки позакласного читання	1	1	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5

*У кожному семестрі обов'язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого – письмового. Умовне позначення в таблиці – (у + п).

Під час оцінювання зошита із зарубіжної літератури слід ураховувати наявність різних видів робіт; грамотність (якість виконання робіт); охайність; уміння правильно оформлювати роботи (дотримання вимог до оформлення орфографічного режиму).

Оцінку за ведення зошита із зарубіжної літератури виставляють у кожному класі окремою колонкою в журналі раз на місяць і враховують як поточну до найближчої тематичної.

У разі відсутності учня на уроках протягом місяця, рекомендуємо в колонці за ведення зошита зазначати н/о (нема оцінки).

Оцінка за контрольний твір із зарубіжної літератури є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють у колонці з датою написання роботи, надпис у журнальній колонці «Твір» не роблять.

Оцінку за читання напам'ять творів із зарубіжної літератури виставляють у колонку без дати з надписом «Напам'ять».

Навчальна та методична література із зарубіжної літератури, рекомендована Міністерством освіти і науки України, зазначена в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки, що розміщений на офіційному сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<http://surl.li/cnovh>).

Звертаємо увагу, щодо оновленого змісту навчальних програм із зарубіжної літератури: навчальним програмам «Зарубіжна література. 6-9 класи», «Зарубіжна література. 10-11 класи. Рівень стандарту», «Зарубіжна література. 10-11 класи. Профільний рівень» наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698 «Про надання грифа оновленим навчальним програмам» надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» [4].

Перегляд та оновлення змісту навчальних програм – це відповідь на виклики, які виникли у зв'язку з повномасштабною збройною агресією Росії проти України. Зміни у навчальні програми вносились у частині російської культури, історії. Із навчальних програм вилучені твори російських і білоруських авторів. Натомість, включені твори зарубіжних письменників, відповідно до літературного процесу та з урахуванням вікових особливостей учнів. Програми навчальних предметів «Зарубіжна література», «Література (молдовська та зарубіжна/румунська та зарубіжна/угорська та зарубіжна)» змінено в частині вивчення творів російських та білоруських письменників.

Відповідно до оновленої програми навчального предмета «Зарубіжна література», замість російських, вивчатиметься творчість таких письменників, як Жан де Лафонтен, О. Генрі, А. Гавальда, У. Старк, Д. Бойн, Е. Шмітт, Й. Рот, А. Гранах тощо. У навчальну програму, замість творів російських поетів, включені шедеври світової лірики (П'єр Ронсар «До того, як любов у світ прийшла...», Р. Бернс «Моя любов...», Й. Гете «До моїх пісень...», Г. Гейне «Коли настав чудовий май...», А. Міцкевич «Непевність»).

У шкільному курсі «Зарубіжна література» вивчатимуться твори письменників, які писали російською мовою, але життя та творчість яких були тісно пов'язані з Україною – М. Гоголя, В. Короленка (за вибором вчителя), твір М. Булгакова «Собаче серце» (твір вивчається за вибором учнів і вчителя). У списку творів для додаткового читання (для уроків

позакласного читання і уроків резервного часу) залишено для вибору вчителем твори Ільфа і Петрова («12 стільців») та А. Кузнецова («Бабин Яр»). Також визнано доцільним залишити вивчення творів кримськотатарського письменника Т. Халілова.

Із переліку рекомендованих для використання в освітньому процесі вилучено програми «Література (російська та зарубіжна)», «Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою» для 5-9 класів, програми з російської мови для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою/з навчанням російською мовою для 10-11 класів, «Російська мова та література (інтегрований курс) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою» для 10-11 класів.

Звертаємо вашу увагу, що навчання змісту зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти здійснюються українською мовою. Твори зарубіжних письменників у курсі зарубіжної літератури вивчають в українських перекладах. Для зіставлення можливе залучення перекладів, переспівів іншими мовами, якими володіють учні (англійська, німецька, французька тощо). За наявності необхідних умов, бажаним є розгляд художніх текстів (у фрагментах або цілісно) мовами оригіналів.

Під час вивчення творів зарубіжної літератури відбувається розвиток і соціалізація особистості учнів, формування в них національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення й поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навиків, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів.

3.2.4. Іноземні мови

Вивчення іноземних мов у 2023-2024 навчальному році для учнів 7-11 класів здійснюватиметься:

- для учнів 7-9 класів за Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392, та Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти II ступеня (базова середня освіта), розробленою на виконання Закону України «Про освіту» і затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 408 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня» ;

- для учнів 10-11 класів за Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392, та Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти III ступеня (профільна середня освіта), розробленою на виконання Закону України «Про освіту» і затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України

від 20.04.2018 № 407 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти I ступеня (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 28.11.2019 № 1493 «Про внесення змін до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня».

У 2023-2024 навчальному році будуть чинними рекомендації, надані Сумським ОІППО щодо вивчення іноземних мов (<http://surl.li/keutb>).

Інваріантна складова навчального плану для 7-11 класів забезпечує реалізацію змісту іншомовної освіти на рівні Державного стандарту базової таповної загальної середньої освіти.

Залишається чинним наказ Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 406 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня», згідно з яким збільшено години на вивчення іноземної мови за рахунок варіативної складової. Рішення про збільшення годин на вивчення іноземної мови, за рахунок варіативної складової на всіх ступенях, та щодо вивчення другої іноземної мови приймається закладом освіти, залежно від наявності умов для такого вивчення закладом освіти самостійно.

В освітньому процесі заклади загальної середньої освіти можуть використовувати лише навчальну літературу, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України, та схвалена [4].

Із переліком рекомендованої літератури можна ознайомитися на сайті Міністерства освіти і науки України (<https://cutt.ly/7ZYSDcO>) та на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>).

Іноземні мови вивчаються за чотирма видами мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання та письмо – усі ці аспекти мають бути представлені в календарному плані вчителя іноземних мов.

Здійснення контролю (оцінювання) забезпечує своєчасне корегування освітнього процесу, з метою приведення його до рівня, заданого програмою й стандартом, що окреслюють очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Основними видами оцінювання з іноземної мови є поточне (не поурочне), тематичне, семестрове, річне оцінювання та підсумкова державна атестація.

Основна функція поточного контролю – навчальна. Запитання, завдання, тести спрямовані на закріплення вивченого матеріалу й повторення пройденого, тому індивідуальні форми доцільно поєднувати із фронтальною роботою групи.

Тематичне оцінювання проводиться на основі поточного оцінювання. Окремого оцінювання для виставлення тематичних оцінок не передбачено. Під час виставлення тематичного бала результати

перевірки робочих зошитів не враховуються.

Важливим складником системи контролю є семестровий контроль, що проводиться періодично, з метою перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу в обсязі навчальних тем, розділів семестру й підтвердження результатів поточних балів, отриманих учнями раніше. Семестровий контроль проводиться двічі на рік.

Завдання для проведення семестрового контролю складаються на основі навчальної програми, яку обрав учитель; охоплюють найбільш актуальні розділи й теми вивченого матеріалу; розробляються вчителем з урахуванням рівня навченості, що дає змогу реалізувати диференційований підхід до навчання. Із програмами можна ознайомитися на сайті Міністерства освіти і науки України (<https://cutt.ly/XXwT2y2>).

Семестровий контроль проводиться за всіма мовленнєвими уміннями.

Звертаємо увагу, що «Контроль» не є контрольною роботою і може бути комплексним та проводитись у формі тестування. Оцінка за семестр виставляється на основі поточного оцінювання (тематичного) та оцінок контролю з мовленнєвих умінь.

До виправлення помилок у письмових роботах учитель може підходити диференційовано та враховувати вікові особливості учнів, рівень сформованості відповідного уміння у конкретного здобувача освіти: виправляти помилки власноруч; підкреслювати слово/вираз тощо з помилкою; підкреслювати саму помилку, з метою самостійного виправлення її здобувачем освіти; позначати рядок, у якому є помилка, на полях, з метою самостійного пошуку та виправлення помилки учнями.

Відповідно до загальних вимог до ведення класного журналу, записи в ньому здійснюються державною мовою. З іноземних мов частково допускається запис змісту уроку та завдання додому мовою вивчення предмета. Зошити підписуються мовою, яку вивчають здобувачі освіти.

Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерством освіти і науки України від 20.02.2002 № 128 «Про затвердження нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних». При поглибленому вивченні іноземної мови, клас ділиться на групи з 8-10 учнів у кожній (не більше ніж 3 групи); при вивченні іноземної, що не є мовою навчання, а вивчається як предмет – клас чисельністю понад 27 учнів ділиться на 2 групи.

З огляду на те, що майже всі стратегічні документи щодо вивчення іноземних мов ґрунтуються на Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти, варто ознайомитися з основними положеннями цього

документа (<https://cutt.ly/bZYKnxN>).

У XXI столітті знання іноземних мов – це, перш за все, ключ до успіху та нових можливостей, що відкриваються перед людиною та роблять її фізичний та духовний світ набагато яскравішим, цікавішим, та, в умовах глобалізаційних процесів, що відбуваються в сучасному світовому суспільстві, є просто необхідним компонентом професійної діяльності фахівця будь-якого рівня й будь-якої сфери. Отже, володіння іноземними мовами на сьогоднішній день – суттєва життєва потреба, розуміючи яку, у здобувачів освіти з'являється все більше і більше бажання вивчати іноземні мови

Використані та основоположні джерела

1. Закон України «Про освіту». URL : <https://osvita.ua/legislation/law/2231/>.

2. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану України».

4. Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерства освіти і науки України для використання в 5-11 класах закладів загальної середньої освіти. URL : <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/> (дата звернення 08.06.2023).

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 р. № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні».

6. Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні».

7. Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України».

8. Указу Президента України від 26.07.2023 № 451/2023 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» (<http://surl.li/hiizk>).

3.3. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчального предмета «Математика» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р.

Організація освітнього процесу з математики в 7-11 класах в умовах правового режиму воєнного стану здійснюється на засадах компетентнісного підходу, відповідно до Законів України «Про освіту» [1], «Про повну загальну середню освіту» [2], Постанови Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні», наказу Міністерства освіти і науки

України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні», урахувавши безпекову ситуацію в Україні, із гарантуванням безпечних умов навчання для всіх учасників освітнього процесу.

Необхідною умовою організації освітнього процесу з математики в умовах воєнного стану є виконання Указу Президента України Володимира Зеленського від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання», дотримання сигналів оповіщення та послідовності безпекових дій.

Зазначаємо, що основний алгоритм дій учителів під час повітряної тривоги розроблено та оприлюднено Міністерством освіти і науки України (<http://surl.li/coxla>), ключові рекомендації для школярів «Абетка безпеки» (<http://surl.li/dnmlp>) надано Департаментом комунікації Міністерства внутрішніх справ України.

Рекомендуємо вчителям математики для організації освітнього процесу з математики в умовах воєнного стану:

- опрацювати методичні рекомендації, розміщені на сайті Міністерства освіти і науки України «Як убезпечити себе в кіберпросторі під час онлайн-навчання: поради держспецзв'язку» (<http://surl.li/czedp>);

- ознайомитися з матеріалами «Як діяти закладу освіти та учасникам освітнього процесу під час повітряної тривоги» (<http://surl.li/gslsl>);

- опрацювати на освітній онлайн-платформі «Зрозуміло!» онлайн-курс для освітян «Психологічна безпека дорослих та дітей під час повітряної тривоги у школі» (<http://surl.li/cybak>);

- пройти онлайн-курс «Спільно до навчання: ефективна та безпечна освіта під час війни» на платформі «Освіторія» (<https://osvitoria.university/spilnodonavchannya/>).

З метою надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, їхньої адаптації до нових викликів і випробувань, рекомендуємо:

- опрацювати методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» (<http://surl.li/hqvsl>);

- використовувати матеріали, розміщені на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<http://surl.li/btoop>);

- ознайомитися з матеріалами курсу «Реальне навчання» (<https://osvitoria.university/realnavchannia/>);

- опрацювати навчально-методичний посібник «Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу» (<http://surl.li/hquqh>);

- використовувати матеріали каталогу «Спільнотека» платформи «Спільно до навчання» (<https://spilnoteka.org/catalog/>);

– опрацювати курс психосоціальної підтримки «Школа стійкості» (<http://surl.li/hogwqj>);

– використовувати чат-бот «Спільно для вчителів», який містить корисні посилання з підтримки власного ментального здоров'я, навчальні практики роботи з учнями, а також простір для нотаток про психологічний стан школярів.

У разі дистанційного формату навчання, – рекомендуємо дотримуватися Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти [3], Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти [4].

Доцільно використовувати технології дистанційного та змішаного навчання, можливості платформи «Всеукраїнська школа онлайн» (<https://lms.e-school.net.ua/>), бази ресурсів (відео, дидактичні матеріали, інструменти) платформи «УМІТИ» (<https://umity.in.ua/resources/>), освітнього ресурсу МійКлас (<https://miyklas.com.ua>), платформи JustClass (<https://justclass.com.ua/>) для автоматичної перевірки й оцінювання домашніх завдань учнів закладів загальної середньої освіти.

Рекомендуємо раціонально використовувати технічні засоби дистанційного навчання для:

– організації простору навчальної взаємодії – віртуальні дошки: Padlet (<https://padlet.com/>), Jamboard (<https://jamboard.google.com/>), Lino It (<http://en.linoit.com/>), Trello (<https://trello.com/uk>);

– створення навчальних тестів, інтерактивних вправ, ребусів:

«На Урок» (<https://naurok.com.ua/test/create>);

Всеосвіта (<https://vseosvita.ua/test>);

Google форми (<https://www.google.com.ua>);

LearningAppsg (<http://learningapps.org/>);

Kahoot (<https://kahoot.com>);

Classtime (<http://www.classtime.com/uk>);

Ребус №1 (<http://rebus1.com/>);

– створення інтерактивних аркушів, інфографіки, флеш карток:

Canva (<https://www.canva.com/>);

EDpuzzle (<https://edpuzzle.com/>);

Liveworksheets (<https://www.liveworksheets.com/>);

Classkick (<https://app.classkick.com>);

Wizer.me (<https://app.wizer.me/>);

– створення ментальних карт:

Cacco (<https://cacco.com/>);

MindMeister (<https://www.mindmeister.com/>);

Mindomo (<https://www.mindomo.com/>).

Застосування технічних засобів навчання необхідно здійснювати на основі використання діяльнісного, компетентнісного, особистісно

орієнтованого, системного підходів до навчання, дотримуючись вимог Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти [4] щодо:

- чергування видів навчальної діяльності під час проведення навчального заняття;
- тривалості навчальної діяльності з технічними засобами навчання впродовж навчального заняття;
- проведення вправ із рухової активності та вправ гімнастики для очей (додаток 3 «Комплекси вправ з рухової активності та комплекс вправ гімнастики для очей» до Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти (пункт 22 розділу III) [4].

Розподіл годин на вивчення математики у 7-9 класах здійснюється відповідно до навчального плану Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня [5]:

- 7-9 класи – 4 години на тиждень (2 години алгебри та 2 години геометрії);
- 8-9 класи (поглиблене вивчення) – 8 годин на тиждень (5 годин алгебри та 3 години геометрії).

Розподіл годин на вивчення математики у 10-11 класах здійснюється відповідно до навчального плану Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня [6]:

- математика на рівні стандарту (алгебра та початки аналізу та геометрія) – 3 години на тиждень (I семестр – 2 години геометрії та 1 година алгебри і початків аналізу, II семестр – 1 година геометрії та 2 години алгебри та початків аналізу);
- математика (профільний рівень) – 9 годин на тиждень (6 годин алгебри та початків аналізу та 3 години геометрії).

Проведення курсів за вибором та факультативів здійснюється за рахунок варіативної складової навчальних планів Типових освітніх програм закладів загальної середньої освіти II, III ступеня [5, 6], перелік навчальних програм факультативів і курсів за вибором подано за покликанням – <http://surl.li/acdcs>.

Акцентуємо увагу, що в 2023-2024 навчальному році навчання математики в 7-11 класах закладів загальної середньої освіти здійснюватиметься за чинними програмами, розміщеними на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України:

- 7-9 класи – Математика. Навчальна програма для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (<http://surl.li/euwf>).
- 8-9 класи (поглиблене вивчення) – Навчальна програма для поглибленого вивчення математики в 8-9 класах загальноосвітніх навчальних закладів (<http://surl.li/hhkoy>).
- 10-11 класи – Навчальні програми рівня стандарту та профільного рівня (<http://surl.li/euwig>).

Перелік підручників для 10 (11) класів закладів загальної середньої освіти зазначено у додатку до наказу Міністерства освіти і науки України від 11.04.2023 № 415 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» підручникам для 10 (11) класу закладів загальної середньої освіти».

Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання у закладах загальної середньої освіти у 2023-2024 навчальному році, розміщено за покликанням – <http://surl.li/acdcs>.

Акцентуємо увагу, що електронні версії підручників з математики для 7-11 класів розміщено на офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України (<http://surl.li/bsifs>). Із інформаційними матеріалами з математики (навчальні програми, підручники, посібники, онлайн ресурси) можна ознайомитися на офіційному сайті КЗ СОШО в розділі «Куферок корисних застосунків» (<http://surl.li/hhkvf>).

З метою формування та розвитку математичної компетентності учнів 7-11 класів у процесі навчання математики, рекомендуємо педагогічно виправдано й обґрунтовано:

- упроваджувати інноваційні технології навчання: критичного мислення, інтерактивні, мобільні, проблемно-діалогічного, змішаного, проєктного, дослідницького навчання, технології доповненої реальності, візуалізації, кейс-технології;

- використовувати активні, інтерактивні, продуктивні методи навчання (проблемні, евристичні, дослідницькі), методи кейс-технології (метод інцидентів, проєктування за допомогою гри, ситуаційно-рольова гра, кейс-стаді), метод проєктів, методи контролю (тестовий і «портфоліо»).

Рекомендуємо посилити прикладну спрямованість математики, розв'язуючи практичні й прикладні задачі методом математичного моделювання, використовувати:

- збірник завдань для розвитку математичної компетентності учнів у форматі PISA «Європейська якість навчання для кращої успішності учнів» (<http://surl.li/hqyxo>);

- збірник завдань для перевірки грамотності (за технологією PISA) (<http://surl.li/hqyty>).

З метою формування та розвитку дослідницької компетентності, необхідно залучати учнів до проблемно-пошукової (дослідницької) діяльності, використовуючи програми динамічної математики GeoGebra, GeoGebra 5.0 (<http://www.geogebra.org>), інтерактивні комп'ютерні моделі (<https://cutt.ly/cd2ZeMD>), графічний онлайн калькулятор Desmos (<https://www.desmos.com/>), графічний веб-додаток AutoDraw, мобільний

додаток «3D Графіка GeoGebra», інтерактивну симуляцію «PhET», 3D-інтерактивний віртуальний лабораторний інструмент «LabInApp».

Облаштування кабінету математики засобами навчання, обладнанням навчального та загального призначення здійснюється відповідно Типового переліку обладнання для навчальних кабінетів та STEM-лабораторій [7].

З метою розвитку творчих математичних здібностей учнів, у процесі навчання математики, рекомендуємо залучати (за умов проведення) учнів до інтелектуальних змагань Всеукраїнського та Міжнародного рівнів, серед яких Всеукраїнська учнівська олімпіада з математики, Всеукраїнська учнівська олімпіада з математики для учнів 5-7 класів, Інтернет-олімпіада з математики, Міжнародний математичний конкурс «Кенгуру».

Наголошуємо, що необхідною умовою фахового зростання педагога є продуктивна самоосвітня діяльність вчителя математики.

З метою розвитку професійної компетентності вчителів математики в умовах оновлення змісту освіти, удосконалення навиків роботи з цифровими інструментами, рекомендуємо опрацювати інформацію, розміщену на:

- Національній онлайн-платформі для розвитку цифрової грамотності «Дія. Цифрова освіта» (<https://osvita.dija.gov.ua/>);
- Національній платформі можливостей професійного розвитку педагогічних працівників «EdWay» (<https://edway.in.ua/>);
- платформі «Вчимо» (<https://vchymo.com/>);
- освітній платформі «УМІТИ» (<https://umity.in.ua/>);
- інтернет ресурсі «Навчайте, де б ви не були» (<http://surl.li/ajmid>).

З метою розвитку самоосвітньої компетентності вчителів математики, варто опрацювати курси та тренінги з напрямку «Математика» на платформах для організації навчання та підвищення кваліфікації учителів: Піфагор (<https://pifa.com.ua>), Atoms HUB (<https://hub.atoms.com.ua>), ITeacher (<https://iteacher.com.ua>), Рух. Освіта (<https://ruh.com.ua/>), Дистанційна Академія «TeachHub» (<http://teach-hub.com>), EdWay (<https://edway.in.ua/>).

Використані та основоположні джерела

1. Закон України «Про освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
3. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text>.
4. Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>.

5. Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти II ступеня. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0405729-18#Text>.

6. Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти III ступеня. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0408729-18#Text>.
Типовий перелік обладнання для навчальних кабінетів та STEM-лабораторій URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0410-20#Text>

3.4. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчальних предметів «Історія України», «Всесвітня історія», Основи правознавства», «Громадянська освіта» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р.

Головне завдання сучасної української школи – створити умови для розвитку кожної особистості, здатної до навчання впродовж життя.

Навчання в закладах загальної середньої освіти у 2023-2024 навчальному році, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 28 липня 2023 р. № 782 «Про початок навчального року під час дії правового режиму воєнного стану в Україні», розпочнеться – 1 вересня 2023 року та залежатиме від безпекової ситуації в населених пунктах Сумської області [6].

З метою вшанування пам'яті українців, які загинули унаслідок збройної агресії російських окупантів проти України, захищаючи територіальну цілісність нашої держави, необхідно проводити щоденно о 09 годині 00 хвилин загальнонаціональну хвилину мовчання (відповідно до Указу Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України») [7].

З 24 лютого 2022 року російські війська продовжують обстрілювати та знищувати об'єкти інфраструктури, проводять масовані обстріли житлових районів українських міст і сіл із використанням артилерії, реактивних систем залпового вогню та балістичних ракет.

З метою надання психологічної підтримки та стабілізації дитячого психологічного стану пропонуємо до використання, під час освітнього процесу, поради українських психологів:

– Корисно для кожного: поради психологів (<https://www.cinema.in.ua/korysno-dlia-kozhnoho-tsykl-rolykiv/>).

– Психологічна підтримка в умовах війни. (<https://dovidka.info/psychologichna-pidtrymka-v-umovah-vijny/>).

Звертаємо увагу, що саме пильність і швидке реагування на небезпеку потрібні для того, щоби вижити самому та допомогти близьким, бути прикладом для оточуючих. У небезпеці діти часто губляться та не можуть швидко орієнтуватися. Сьогодні важливо зберегти найцінніше наших дітей – життя, дати їм відчувати безпеку, яка починається з обізнаності. З метою створення для учнів безпекових умов,

Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти рекомендує на початку навчального року повторити з дітьми правила поведінки під час повітряної тривоги, під час артобстрілів:

– Інтерактивний урок із мінної безпеки для старшої школи (https://www.youtube.com/watch?v=XAs_uq3T8Ps).

– Як діяти під час сигналу «Повітряної тривоги» (<https://www.youtube.com/watch?v=0KrCnVEJbDg>).

Попри складну та небезпечну ситуацію в нашій країні, на початку навчального року, для ефективного навчання та забезпечення виконання освітніх програм, при відновленні навчання в очному форматі, рекомендуємо: визначити теми, які потребують повторення; проводити бесіди для емоційного налаштування учнів; скоригувати календарно-тематичні плани; провести моніторинг знань учнів, за допомогою усного чи письмового опитування тощо.

Окрім того, наголошуємо на диференціації навчання, використовуючи різнорівневі завдання, що дасть можливість учням відчувати успіх у виконанні завдань.

Для забезпечення повноцінного освітнього процесу, як дистанційно, так і очного, окрім технічного інструментарію, учителю необхідно організувати навчання учнів так, щоби навчання було комфортним для всіх його учасників.

Для ефективної організації освітнього процесу у 2023-2024 навчальному році, як в очному, так і дистанційному форматі, рекомендуємо: створювати на уроках ситуацію успіху, використовувати платформи для створення навчальних матеріалів і проведення онлайн-занять тощо.

Обираючи методи роботи, слід пам'ятати про вік дітей та їхні інтереси. Перевагу варто надавати пошуковим, проблемним, творчим завданням, які б сприяли розвитку ключових, загальнопредметних і предметної (історичної, правової, громадянської) компетентності.

Звертаємо увагу, що створення ефективного зворотного зв'язку є запорукою успішного уроку, основою навчання учнів, оскільки інформує вчителя про досягнення школярів та прогалини у їхніх знаннях, дозволяючи вчителю визначити рівень досягнення учнями очікуваних результатів. Зворотній зв'язок повинен проходити в атмосфері взаємоповаги та доброзичливості.

Варто пам'ятати, що основним завданням загальної середньої освіти є формування особистості учнів, розвиток його здібностей і обдарувань. Для того, щоб нинішні учні були вмотивовані та зацікавлені у результатах свого навчання, учитель має «йти в ногу» із часом і використовувати в освітньому процесі підходи, які не тільки були б зрозумілі учням, але й цікаві для них.

Звертаємо увагу, що основним засобом навчання учнів

залишається – підручник. Переліки навчальних програм, підручників і посібників, рекомендованих для використання в освітньому процесі у 2023-2024 навчальному році розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України [3].

З електронними версіями підручників з історії України та всесвітньої історії для учнів 7-11 класів, які рекомендовані Міністерством освіти і науки України, можна ознайомитися на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» за покликанням: <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/>.

Наголошуємо, що всі навчальні програми та засоби (підручники, посібники, робочі зошити, атласи, контурні карти, зошити для контролю і корекції навчальних досягнень тощо), які використовуються на уроках історії, основ правознавства, громадянської освіти, повинні мати гриф Міністерства освіти і науки України.

У разі застосування технологій дистанційного навчання, під час освітнього процесу, не зайвим буде повторити з учнями правила роботи з онлайн-платформами, взаємодії у хмарних сервісах; інструменти спільної роботи з документами; засоби групової діяльності та комунікації [2].

Для посилення мотивації навчання учнів, рекомендуємо на уроках використовувати сучасні технології, упровадження яких за Державним стандартом повної загальної середньої освіти, покликані сформувати в учнів інформаційно-цифрову компетентність. Так, наприклад, під час вивчення теми «Голодомор 1932-1933 років», доцільним буде використання сервісу Quizlet, який допоможе вивченню теми та розуміння її термінології, залучить учнів до творчої, колективної роботи; сприятиме ефективному та раціональному використанню навчального часу на уроці.

Під час організації навчання, як в очному, так і в дистанційному форматах, Сумський ОІППО рекомендує до використання:

– інформаційні матеріали для вчителів правознавства, громадянської освіти (сайт Сумського ОІППО, розділ «Мобільна сторінка методиста», рубрика «На допомогу вчителю правознавства в умовах воєнного стану» <https://cutt.ly/IKuqBER>), історії (сайт Сумського ОІППО, розділ «Мобільна сторінка методиста», рубрика «Тека вчителя історії під час воєнного стану» <http://surl.li/keukk>);

– інтернет-джерела з основ правознавства, громадянської освіти (сайт Сумського ОІППО, розділ «Мобільна сторінка методиста», рубрика «Пілотний проєкт «Зручне навчання» <https://cutt.ly/kKuebfE>;

– відео-уроки з основ правознавства, громадянської освіти, історії які розміщено на платформі «Всеукраїнська школа онлайн» <https://cutt.ly/UKuqUCG> тощо.

При виставленні тематичних оцінок учитель на власний розсуд може враховувати (або ні) оцінку за ведення учнівських зошитів.

3.4.1. Історія

У 2023-2024 навчальному році чинними будуть навчальні програми для 7-9 класів, які розміщено на сайті Міністерства освіти і науки України за покликанням: <https://goo.gl/GDh9gC>, для 10-11 класів – за покликанням: <https://goo.gl/fwh2BR> (із змінами наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698 «Про надання графа оновленим навчальним програмам») [3].

Зміст освітньої галузі «Суспільствознавство» у 2023-2024 н.р. реалізується шляхом вивчення окремих навчальних предметів «Історія України», «Всесвітня історія» та інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ».

Звертаємо увагу на те, що основою організації змісту історичної освіти є:

- синхронне вивчення двох взаємопов'язаних навчальних предметів – історія України та всесвітня історія (7-11 класи);
- послідовне вивчення історії України та всесвітньої історії у розрізі класів (7-11 класи);
- лінійно-хронологічна побудова навчальної історичної інформації відповідно до загально визнаної періодизації історії: стародавня, середньовічна, нова та новітня з акцентом на історію ХХ-початку ХХІ століть;
- проблемно-тематичний підхід до організації змісту навчання;
- багатовекторність – вивчення різних вимірів історії: соціального, економічного, етносоціального, політичного, культурного, релігійного, технічного, гендерного, просторового; аналіз подій та явищ з точки зору різних суб'єктів історичного процесу та їхньої інтерпретації.

У 2023-2024 навчальному році для учнів 7 класів залишається не змінним вивчення двох окремих предметів: історія України (35 годин на рік, 1 година тиждень) і всесвітня історія (35 годин на рік, 1 година на тиждень).

Особливого значення у процесі вивчення історії у 7 класі набуває робота з історичними та контурними картами; використання понять і термінів, із їх засвоєнням; укладання історичних портретів; усвідомлення відмінності між подією, явищем, процесом тощо. З метою формування в учнів предметної (історичної) компетентності, рекомендуємо: пояснювати за картою причини та наслідки історичних подій з історії; аналізувати, порівнювати історико-географічні умови країн, тим самим формуючи розуміння множинності трактувань минулого; складати історичні портрети, порівняльні характеристики діяльності історичних осіб тощо.

Наголошуємо, що необхідним на уроках історії є вивчення середньовічного минулого України як історії усіх народів, які проживали на сучасних українських теренах, особливо кримськотатарського та інших народів, для яких Україна – історична батьківщина.

Окрім того, акцентуємо увагу на виконанні на уроках порівняльних

завдань, які сприятимуть розвитку творчих здібностей учнів, засвоєнню ними навчального матеріалу, підвищенню його предметної компетентності.

Під час вивчення всесвітньої історії (35 годин на рік, 1 година на тиждень) у 8 класі, варто акцентувати увагу учнів на подіях, явищах і процесах світової (європейської) історії від кінця XV до кінця XVIII ст., зокрема: поширення ідей гуманізму; загострення міжрелігійного протистояння; дотримання принципів віротерпимості, толерантності та відносної рівності у ставленні до представників різних релігійних та етнічних груп; розвивати вміння аналізу історичних джерел тощо.

Уроки історії України (52 години на рік, 1,5 години на тиждень) у контексті раннього Нового часу (8 клас) мають сприяти розумінню учнями причин, сутності та наслідків основних культурних явищ і подій в Україні та Європі; усвідомленню сутності Ранньомодерної доби в історії України; формуванню вміння висловлювати й обґрунтовувати власну позицію щодо ціннісного ставлення до історичного минулого.

Окрім того, на уроках доцільно застосовувати та пояснювати, на прикладах, поняття та терміни; показувати на карті територіальний розподіл українських земель; характеризувати європейський вплив на розвиток української культури. Наголошувати на тому, що за Ранньомодерної доби продовжувалося формування культури українських земель, у якій перепліталися та взаємно збагачували одна одну різні культури. Саме, українська земля подарувала людству постаті, які належать до загальноєвропейського культурного пантеону – Юрія Котермака (Юрія Дрогобича), Петра Могилу, Станіслава Оріховського, Івана Федорова та інших.

Під час вивчення в 9 класі історії України (52 години на рік, 1,5 години на тиждень) і всесвітньої історії (35 годин на рік, 1 година на тиждень), із метою підвищення ефективності процесу навчання, рекомендуємо навчати учнів: аналізувати, узагальнювати, класифікувати історичний матеріал; характеризувати тенденції та протиріччя соціально-економічних перетворень у XIX-XX ст. в Україні; обґрунтовувати судження про діяльність історичних особистостей; формувати в учнів знання та розуміння особливостей розвитку України у XIX столітті; використовувати проблемні та дискусійні питання; витлумачувати та застосовувати історичні поняття для пояснення історичних явищ і процесів тощо.

Вивчення не надто «яскравих» для учнів соціально-економічних процесів рекомендуємо організувати як дослідження статистичних даних, що дасть можливість дев'ятикласникам прослідкувати динаміку відповідних тенденцій розвитку чи занепаду.

Для учнів 10-11 класів Міністерством освіти і науки України рекомендовано до вивчення інтегрований курс «Історія: Україна і світ»

(105 годин на рік, 3 години на тиждень), а також два окремих предмета «Історія України» (52 години на рік, 1,5 години на тиждень) і «Всесвітня історія» (35 годин на рік, 1 година на тиждень).

У 10-11 класах рекомендуємо вивчення історії спрямовувати на: висвітлення історії України ХХ-ХХІ ст., як процесу формування сучасної української нації, відображення зв'язку українського минулого з європейським історичним процесом; розвиток громадянської свідомості, активної життєвої позиції.

У навчальній програмі з історії України (10 клас) наголошено на подіях 1917-1918 років, акцентовано увагу на розгляді Союзу Радянських (Советських) Соціалістичних Республік як тоталітарної держави імперського типу; понятті «українська політична нація» та додано тему «Голод 1928-1929 років».

Суттєвих змін зазнала і навчальна програма з історії України (11 клас), насамперед, новітня історія, події якої пов'язані зі збройною агресією російських окупантів проти України (розділ 6 «Європейський вибір України. Російсько-українська війна»).

Звертаємо увагу, що вивчення історії у старших класах має бути спрямоване на: переосмислення минулого в контексті нових фактів і викликів суспільного розвитку; уміння учнями інтерпретувати історію України як частину світового, соціального, культурного, економічного та політичного простору; виявлення в учнів стійкості до маніпуляцій навколо історії; реалізацію засад компетентісно орієнтованого навчання історії, зокрема розвиток та удосконалення критичного мислення учнів.

Під час вивчення історії України доцільно дотримуватися принципу проблемно-хронологічної синхронізації зі всесвітньою та європейською історією. Окрім того, звертаємо увагу на дотриманні балансу та рівномірності у відведенні навчальних годин на вивчення країн (Польща, Чехія), історія яких тісно пов'язана з Україною. Більше уваги приділяти вивченню історії та міжнародних відносин України зі Сполученими Штатами Америки та Великої Британії.

Під час вивчення історії України в 10-11 класах, рекомендуємо до використання в освітньому процесі інформаційно-довідкові, тематичні матеріали, які розміщено на сайті Українського інституту національної пам'яті у рубриці «Методичні рекомендації» <https://cutt.ly/tZaW80f>.

На уроках історії України, в 11 класі, під час вивчення тем: «Широкомасштабне вторгнення російських військ на терени України: перебіг, результати», «Злочини геноциду та воєнні злочини РФ проти України», «Повсякдення в умовах війни: індивідуальний досвід, стратегії виживання та протистояння» (розділ 6 «Європейський вибір України. Російсько-українська війна») рекомендуємо інформаційні матеріали до річниці повномасштабного вторгнення російських окупантів в Україну

«Вистояли – переможемо!», з якими можна ознайомитися на сайті Українського інституту національної пам'яті за покликанням: <http://surl.li/ezuhu>. Під час вивчення теми «Колабораційна діяльність і кримінальна відповідальність за неї», доцільно використовувати інформаційні матеріали, які розміщено на сайті Української Гельсінської спілки з прав людини (<http://surl.li/hxupo>).

З метою вшанування героїзму захисників незалежності та територіальної цілісності України, військових традицій і звичаїв Українського народу, Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти рекомендує до використання на уроках історії відеорозмови з ветеранами сучасної російсько-української війни на теми: «Що таке війна?», «Чому Росія прагне захопити Україну?», «Що таке сучасна російсько-українська війна?». Ці відеоматеріали, які підготовлені Українським інститутом національної пам'яті, за ініціативи Міністерства культури та інформаційної політики України, розраховані на учнів 5-7 класів, ознайомитися з ними можна за покликанням: <https://cutt.ly/DZaWXzd>.

З добіркою матеріалів про історичний контент російсько-української війни, зокрема: інтерв'ю з істориками про рашизм; статтями: Тімоті Снайдера, Ігоря Кромфа, Віталія Баки, Ярослава Грицака можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/hcply>.

Наголошуємо, що умовою досягнення навчальних результатів, які пов'язані з осмисленням історичних явищ, оцінкою діяльності історичних осіб, має стати дослідницько-пошукова та творча робота учнів. Тому, під час навчання історії варто враховувати, що зміст історичного матеріалу має базуватися на принципах історичної пам'яті, проблемного навчання, хронологічної послідовності, полікультурності; дотримання пропорцій між складовими історичного процесу (політичного, соціального, економічного та культурного).

З метою формуванню історичної компетентності, знань учнів про історичну особистість, рекомендуємо на уроках вивчати особистість через сукупність (письмових, матеріальних, фото- відеоматеріалів) джерел, складання історичних і політичних портретів.

Акцентуємо увагу на використанні на уроках історії місцевого (краєзнавчого) матеріалу, оскільки краєзнавчий компонент в історії допоможе усвідомленому засвоєнню учнями найскладніших питань соціально-економічного, політичного, культурного розвитку регіону та країни загалом. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках сприятиме активізації дослідницької діяльності учнів, дозволить урізноманітнити проведення уроків історії.

Сучасний урок історії неможливо уявити без використання писемних історичних джерел. Вони є не лише носієм інформації, а й ефективним засобом розвитку критичного мислення учнів. Особливу

групу писемних джерел становлять матеріали засобів масової інформації. Рекомендуємо вчителям, під час навчання історії, організувати роботу учнів із друкowanими матеріалами засобів масової інформації.

Звертаємо увагу, що у навчальних програмах з історії України та всесвітньої історії для учнів 7-11 класів визначено виконання практичних робіт, навчальних проєктів і написання есе.

Наголошуємо, що практичні роботи, які зазначені в кожному розділі навчальної програми є обов'язковими до виконання. Учитель самостійно визначає форму, зміст і тривалість практичних робіт, орієнтуючись на визначені в розділах програми результати навчально-пізнавальної діяльності. Тематика практичних і творчих робіт в програмах укладена таким чином, щоб учитель зміг диференціювати завдання за рівнем складності. Під час оцінювання есе варто враховувати: дотримання структури такого типу тексту, уміння учнів логічно викладати та аргументувати власні думки щодо запропонованої теми, наводити приклади з кількох джерел.

Під час оцінювання навчальних проєктів слід звернути увагу на повноту висвітлення та логічність викладення змісту теми проєкту, оформлення результатів дослідження тощо.

Для підвищення ефективності навчання, рекомендуємо уроки історії проводити у контексті компетентнісного підходу (формування в учнів системи ключових і предметної компетентностей, що мають забезпечити їхню готовність до самореалізації). Звертаємо увагу, що формування предметної (історичної) компетентності на рівні навчального предмета має бути спрямовано на розвиток в учнів здатності вирішувати нестандартні завдання й навчальні проблеми, використовуючи здобуті знання з навчального предмета. Бути компетентним, сьогодні, означає вміти мобілізувати набуті знання та досвід на практиці. Компетентнісну спрямованість навчальних цілей уроку необхідно зазначати у формі очікуваних результатів.

Акцентуємо увагу, що одним із головних критеріїв успішності навчання учнів є вміння вчителя налагодити творчу роботу, орієнтовану на формування ключових, загальнопредметних і предметної компетентностей, дотримання наскрізних змістових ліній: «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпеки», «Інформаційне середовище» тощо.

Наголошуємо, що з історії не передбачено обов'язкових письмових узагальнювальних чи контрольних робіт. Формати (усні, письмові, електронні, комбіновані) завдань для уроків узагальнення (тематичного контролю) учитель обирає на власний розсуд. Оцінювання досягнень навчальної діяльності здобувачів освіти на уроці узагальнення відбувається на розсуд учителя. На уроці тематичного контролю оцінюються результати виконання завдань усіх присутніх учнів. Виставлені бали за такі уроки допомагають визначити перебіг динаміки

пізнавальної діяльності учнів і здійснювати тематичні, а, згодом, і семестрові оцінювання. Під час виставлення тематичної оцінки, враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми.

Звертаємо увагу, що організацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, учитель відображає у власному календарно-тематичному плані, який затверджує керівник закладу загальної середньої освіти. Календарне та поурочне планування вчитель здійснює в довільній формі (у друкованому або електронному вигляді), самостійно визначає формат, обсяг, структуру, зміст календарних і поурочних планів. Орієнтуючись на результати навчально-пізнавальної діяльності, що базуються на зв'язку знаннєвого, діяльнісного, ціннісного компонентів, учитель може самостійно розподіляти навчальний час за розділами (темами) навчальних програм.

З метою формування в учнів історичного мислення, доцільно на уроках учити дітей: критично оцінювати інформацію, розуміти інформацію усного та письмового повідомлення; виявляти загальне та відмінне в порівнюваних об'єктах; аргументувати свою точку зору, виявляючи повагу до інших поглядів і оцінок тощо.

Звертаємо увагу на формуванні в учнів медіаграмотності. З метою розвитку в учнів критичного сприйняття інформації, рекомендуємо до використання на уроках матеріали, підготовлені Академією української преси «Тулбокс для вчителів», з якими можна ознайомитися за покликанням: <https://toolbox.medialiteracy.org.ua/>.

Звертаємо увагу, що інфомедійна грамотність має розглядатися як комплекс знань, умінь і навиків, які можна розвивати не тільки окремим предметом, а в межах кожного предмета та будь-якої теми.

З метою формування в учнів кінематографічної грамотності через призму мистецьких творів (українських кінофільмів), рекомендуємо до використання посібник «Українська історія в кінофільмах», з яким можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/iavoy>.

З метою всебічного та гармонійного розвитку особистості, як найвищої загальнолюдської цінності, забезпечення її конкурентоспроможності та мобільності, формування свободи думки та дії, усвідомлення гордості за свою державу, підвищення рівня обізнаності учнівської молоді з питань євроатлантичної інтеграції, рекомендуємо опрацювати посібник «НАТО – сила, що захищає мирних громадян» (<http://surl.li/gtxfb>).

З метою збереження, у ментальній свідомості учнів історії тимчасово окупованих територій і, виконання Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя (Указ Президента України від 24.03.2021 № 117/2021), на уроках варто акцентувати увагу на питаннях історичної

та культурної єдності українських територій. Під час вивчення тем, присвячених економічному, культурному, релігійному розвитку українських територій, зокрема, тем історичного розвитку Кримського півострова, рекомендуємо посібники: «Нариси із історії Криму. Додаткові матеріали для вчителя історії (7-8 кл.)» (<https://cutt.ly/3J8Pmrw>), «Історія Криму першої половини ХХ ст. Нариси» (<https://cutt.ly/SJ8Pc3R>), «Історія Криму та кримськотатарського народу» (<https://cutt.ly/IJaYQZ9>), «Нариси із історії Криму у ХХ-ХХІ ст.: 1990-2014 рр.» (<https://cutt.ly/eXg2lr6>), які допоможуть учням скласти уявлення про історію, культуру та мистецтво кримськотатарського народу.

Формуючи в учнів історичну свідомість на основі аналізу уроків минулого, важливо на уроках історії звертати увагу на трагічні події, які визнані геноцидами: Голодомор українського народу, Голокост, депортація кримських татар та інших народів Криму, що відбулися на українських теренах у ХХ ст.

Так, до вшанування Дня пам'яті жертв Бабиного Яру (29-30.09.2023), який став символом Голокосту та інших злочинів нацизму на окупованій території України та Східної Європи, рекомендуємо до використання ресурс «Бабин Яр: людина, влада, історія», який містить архівні документи, фотографії та наукові статті, присвячені історії Бабиного Яру від кінця ХVІІІ до початку ХХІ ст. <http://history.kby.kiev.ua/>.

Наголошуючи на роковинах Голодомору 1932-1933 років – геноциді українського народу, особливу увагу слід приділити набуттю учнями історичних знань та осмисленню ними обставин виникнення, перебігу та наслідків сталінської політики творення голоду.

Упродовж 2023-2024 навчального року Україна традиційно відзначатиме роковини важливих історичних подій, доцільно, щоби ці події знайшли своє відображення як на уроках історії, так і позанавчальний час, а це такі, як:

– 90-ті роковини Голодомору 1932-1933 років в Україні (День пам'яті – 25.11.2023);

– 80-ті роковини депортації кримських татар та інших народів Криму (18.05.2024);

– 75 років із часу прийняття Генеральною асамблеєю ООН Конвенції про геноцид (09.12.2023);

– 75 років із часу прийняття Генеральною асамблеєю ООН Загальної декларації прав людини (10.12.2023).

При відзначенні 80-х роковин депортації кримських татар та інших народів Криму, учителям історії стануть у нагоді наступні матеріали:

– Крим: 5 років окупації. Право на спротив (<http://surl.li/iavpm>);

– Усний журнал «Крим: 5 років окупації. Право на спротив» (<http://surl.li/iavqd>);

- (Не)окупований Крим. 5 років потому (<http://surl.li/iavqgn>);
- Історія Криму та кримськотатарського народу (навчальний посібник) (<http://surl.li/iavqqt>).

З метою вшанування мужності та героїзму громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території – в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Указ Президента України від 26.02.2020 № 58/2020 «Про День спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя») рекомендуємо на уроках історії та в позанавчальний час приділити увагу питанню спротиву окупації АРК та міста Севастополя (<https://www.youtube.com/watch?v=v-oZUgbV47A>).

Для належної організації навчання історії та відзначення віхових подій, доцільно використовувати офіційні Інтернет-сторінки державних установ, громадських організацій та інституцій, зокрема:

- Український інститут національної пам'яті (<https://uinp.gov.ua/>);
- Інститут історії України НАН України (<http://history.org.ua/uk>);
- Громадський проєкт «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт» (<http://likbez.org.ua/en/>);
- Історична правда (<https://www.istpravda.com.ua/>);
- Електронний архів українського визвольного руху (<https://avr.org.ua/>).

3.4.2. Основи правознавства

У 2023-2024 навчальному році залишаються чинними навчальні програми: «Основи правознавства» для закладів загальної середньої освіти», 9 клас (35 годин, 1 година на тиждень); для класів суспільно-гуманітарного напрямку (правовий профіль) «Правознавство. 10-11 класи (профільний рівень)» (105 годин на рік, 3 години на тиждень). Програми названих навчальних предметів розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України: www.mon.gov.ua.

Навчання учнів 9 класу, у 2023-2024 навчальному році, має бути організовано відповідно до оновленої навчальної програми (наказ Міністерства освіти і науки України від 03.06.2022 № 698 «Про надання грифа оновленим навчальними програмам») із урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів [5].

З електронними версіями підручників з основ правознавства, які рекомендовано Міністерством освіти і науки України, можна ознайомитися на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» за покликанням: <https://cutt.ly/cKulzIP>.

Акцентуємо увагу, що метою навчання основам правознавства на базовому рівні загальної середньої освіти є надання учням основ правових знань, виховання поваги до гідності людини, права, державотворчих і правотворчих традицій, любові до держави Україна, забезпечення умов для формування правової культури, правових

орієнтирів і правомірної поведінки.

Опанування учнями знань з предмета має бути спрямоване на формування у них системи цінностей, правосвідомості, правової культури, пробудження їхнього інтересу до права, заохочення до свідомої реалізації, застосування й дотримання правових норм.

Звертаємо увагу, що засобом інтеграції ключових і предметної (правової) компетентностей є наскрізні лінії (громадянська відповідальність, підприємливість, фінансова грамотність, екологічна безпека і розвиток, здоров'я і безпека), формування яких на уроках сприятиме виробленню в учнів уявлень про суспільство в цілому, розвиватиме здатність застосовувати набуті знання у різних навчальних і життєвих ситуаціях.

З метою формування та розвитку предметних умінь учнів, рекомендуємо використовувати пізнавальні завдання та інтерактивні методи навчання (робота в групах, навчаючи-вчуся, обери позицію тощо).

Звертаємо увагу (з метою активізації пізнавальної діяльності учнів, усунення їхнього перевантаження) на чіткі орієнтири оцінювання результатів навчання учнів (знань, умінь і навиків), які зазначені у навчальній програмі з основ правознавства.

Звертаємо увагу, на те, що особливістю правової науки є об'ємний теоретичний матеріал і значна кількість понять, які відображають факти державно-правових відносин. Тому, належна увагу на уроках має бути приділена формуванню правових понять із урахуванням вікових особливостей учнів.

Роботу над формуванням в учнів понять доцільно здійснювати через навчальну (складати план, конспект, тези) і розумову діяльності (аналізувати, узагальнювати, конкретизувати, доводити); систему пізнавальних завдань (складання юридичного словника за статтями закону, виявлення в тексті та пояснення правових понять тощо).

На уроках правознавства, з метою формування предметної (правової) компетентності для практичного застосування учнями знань, рекомендуємо: здійснювати аналіз правових ситуацій і фрагментів нормативно-правових актів, розв'язувати правові задачі, складати за зразком юридичні документи.

Обов'язковим складником навчання учнів основам правознавства є практичні заняття. Метою таких занять є поглиблення теоретичних (правових) знань учнів, розвиток їхнього мислення; формування й удосконалення предметних умінь дев'ятикласників, через застосування ними нових знань, практичних вправ і набуття ціннісного досвіду.

Учителю, під час проведення таких уроків, слід зосередити увагу на: формуванні та вдосконаленні учнями вмінь щодо використання джерел права; застосуванні правової інформації, узагальненні вивченого матеріалу, висловлюванні власного ставлення до правових подій, явищ і

процесів.

Особливе місце, під час практичних занять із основ правознавства, посідає робота учнів із джерелами права. Тому, зусилля вчителя мають спрямовуватися на вироблення в учнів умінь шукати, аналізувати нормативно-правові акти, застосовувати їх положення.

Орієнтирами формулювання пізнавальних і дослідницьких завдань для учнів на практичних заняттях є програмові вимоги до результатів навчання (знання, уміння, навички). При визначенні форм, змісту, обсягу домашніх завдань, методів їх організації та способів перевірки, учителю слід враховувати специфіку навчального предмета, пізнавальні можливості учнів, їхні вікові особливості, вольові якості тощо. Зміст і форма домашніх завдань із основ правознавства мають складатися з обов'язкових, призначених усім учням завдань і варіативних (проблемних, логічних, творчих) завдань, із яких учні, за бажанням, обирають ті, що відповідають їхнім здібностям і пізнавальним інтересам.

Домашні завдання мають бути спрямовані на підвищення пізнавальної активності та самостійності учнів, а саме на: закріплення, поглиблення та розширення знань, умінь і навичок; підготовку учнів до активного сприймання нового матеріалу; розвиток в учнів мислення; формування їхніх умінь і навичок самостійної роботи.

Звертаємо увагу, що під час оцінювання процесу та результатів навчання предмета «Основ правознавства», доцільно використовувати на уроках: усне опитування, тестові та письмові завдання. Вибір методів, способів і форм оцінювання вчитель здійснює з урахуванням характеру об'єктів оцінювання (усні відповіді, письмові роботи, участь у дискусіях, рольових іграх, написання есе, створення презентацій тощо), самооцінювання та взаємооцінювання.

З метою ознайомлення учнів із темою захисту прав людини через призму основних положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ); розуміння учнями прав людини, сутності та еволюції розвитку прав людини; взаємодії людини з державою, рекомендуємо до використання в освітньому процесі онлайн-курси, з якими можна ознайомитися за покликаннями: «Європейський механізм захисту прав людини» (<http://surl.li/fdens>), «Людина та держава» (<http://surl.li/hrdyw>), «Сімейне право та права людини» (<http://surl.li/hrdzd>), «Права людини в освітньому просторі» (<http://surl.li/aawbx>) тощо.

Під час навчання основ правознавства у 9 класі необхідно враховувати зміни в законодавстві України, що відбулися протягом минулого та поточного року.

3.4.3. Громадянська освіта

У 2023-2024 навчальному році продовжено вивчення у 10 класах інтегрованого курсу «Громадянська освіта» (70 годин на рік, 2 години на тиждень).

Навчання учнів громадянській освіті має бути спрямовано на реалізацію мети загальної середньої освіти – розвиток і соціалізація особистості, формування її національної самосвідомості, громадянської позиції, світоглядних орієнтирів, критичного мислення, дослідницьких та аналітичних умінь тощо.

Звертаємо увагу на те, що, лише за умов навчання в демократичній атмосфері, занурення в дискусії та самостійні дослідження, долучення до виконання соціально значимих проєктів, учні опанують основні навички активної, свідомої, осмисленої участі в житті власної держави, так і світу, для якого характерні глобалізація, взаємозалежність, людське різноманіття тощо.

Щоби навчання громадянської освіти було ефективним, учитель має: розуміти інтереси учнів, пов'язувати навчання з реальним життям, знаходити на уроці місце для різних думок і концепцій тощо.

Навчальний матеріал громадянської освіти має бути побудований на сучасних засадах розвитку громадянського суспільства та демократії в Україні; вихованні поваги до людської гідності й дотримання прав людини, верховенства права, неупередженості, рівності, толерантності тощо.

Учителю доцільно, у міру можливостей, добирати індивідуальні завдання та корегувати очікувані результати, ураховуючи «сильні і слабкі сторони» учнів.

Навчання громадянській освіті має бути інтегрованим, ціннісно-орієнтованим та інтерактивним. Формування громадянської компетентності учнів на уроках інтегрованого курсу «Громадянська освіта» має здійснюватися з урахуванням вікових та психолого-педагогічних особливостей десятикласників; створенням на уроці атмосфери творчої співпраці, взаєморозумінням; спонуканням учнів до обміну думками, враженнями тощо.

Звертаємо увагу, що під час вивчення навчального предмета «Громадянська освіта», важливо формування в учнів умінь критично мислити та аналізувати інформацію, розуміти роль і значення громадянського суспільства, толерантно ставитися до думок інших, здійснювати зважений і раціональний вибір тощо.

Окрім того, навчання громадянській освіті має бути спрямовано на формування в учнів однієї зі складових громадянської компетентності – інформаційно-медійної: уміння шукати, аналізувати, оцінювати інформацію, медіаповідомлення, соціальні ситуації, а також виявляти маніпуляції.

Звертаємо увагу, що формування медіаграмотності учнів на уроках

громадянської освіти, сьогодні, нерозривно пов'язане з навиками здобувачів освіти перемагати сумніви, протистояти впливам і маніпуляціям.

З метою розвитку критичного мислення та формування в учнів медіаграмотності, рекомендуємо до використання: інтернет-видання «Детектор медіа» (<https://detector.media/>), портал «Медіаосвіта і медіаграмотність» (<http://surl.li/ketyl>) тощо.

На уроках інтегрованого курсу «Громадянська освіта», працюючи з різними джерелами (статті, фотографії, фрагменти фільмів, реклама, матеріали навчальних сайтів, сторінки в соціальних мережах), варто вчити учнів критичному аналізу медіатекстів, використовуючи ті вправи та завдання, які покликані навчити здобувачів освіти не «загубитися» в інформаційному потоці та сприятимуть добору корисної та правдивої інформації.

До використання в освітньому процесі, Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти рекомендує онлайн-посібник із медіаграмотності для підлітків – «МедіаДрайвер», основна мета якого – навчити підлітків орієнтуватися у світі медіа та критично сприймати інформацію, із цим посібником можна ознайомитися за покликанням: <http://mediadriverr.online/book/>.

З метою розвитку в учнів навиків оцінювання медіаповідомлень, розуміння власної ролі у запобіганні інфомедії та відповідального ставлення до поширення інформації, рекомендуємо ознайомитися з матеріалами Академії української преси за покликанням: <http://surl.li/hsyvy>.

З метою формування в учнів, на уроках громадянської освіти, інформаційної компетентності рекомендуємо до використання: посібник «Онлайн», який містить теоретичний матеріал про безпечну поведінку в інтернеті (<http://surl.li/adcik>); навчальний посібник з цифрового громадянства та безпеки «Обачність. Пильність. Захист. Ввічливість. Сміливість» (<http://surl.li/bjwxy>); посібник із протидії мові ненависті через освіту прав людини «Закладинки» (<https://rm.coe.int/16806f9aec>).

Важливою методичною умовою формування медіаграмотності учнів на уроках інтегрованого курсу «Громадянська освіта» є використання проектної діяльності. Участь у проектах надасть можливість залучити кожного учня до активної діяльності; сприятиме розвитку інформаційно-цифрової, соціальної, громадянської компетентностей. Створення шкільної газети, сайту класу, блогу, рекламного ролику, відеоскрайбінгу, інтерактивного плакату, дають змогу залучити кожного учня до активної діяльності, сприяють розвитку інформаційно-цифрової та громадянської компетентностей.

Для виховання самостійної, творчої особистості, здатної вільно орієнтуватися в існуючому медіапросторі, важливим є впровадження

вчителем, під час навчання, кейс-технологій. Саме застосування цієї технології створює умови для розвитку в учнів уміння аналізувати і визначати проблему, вести дискусію, формулювати, висловлювати, відстоювати свою точку зору і оцінювати позицію опонента, приймати рішення (з урахуванням конкретних умов і наявності фактичної інформації, отриманої з кейсу).

Повномасштабне вторгнення Росії на територію України призвело до багатьох викликів у суспільно-політичному житті як нашої країни, так і всього світу. Зокрема, одним із них є зростання внутрішньо переміщених осіб. Громадяни України, щоб уникнути насилля та переслідування з боку російського агресора, вимушені залишати свої домівки для збереження власного життя та життя близьких. З метою осмислення учнями вимушеного переміщення людей і його наслідків, варто на уроках громадянської освіти приділяти увагу проблемам внутрішньо-переміщених осіб і біженців; розуміння учнями термінів: «біженці», «міграція» і «притулок».

За умов протистояння агресивній антиукраїнській пропаганді, особливого значення набуває збереження та розвиток громадянської освіти.

З метою формування у здобувачів освіти медіаграмотності, протистояння ворожій пропаганді та маніпулюванні їхньої свідомості, рекомендуємо навчально-методичний посібник «Медіаосвіта в огні», підготовлений Академією української преси, із яким можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/hsyxj>.

Усвідомлюючи важливість поширення знань із міжнародного гуманітарного права для українського суспільства, як частини міжнародних зобов'язань нашої держави, розуміючи пріоритетність питань, пов'язаних із питаннями деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, рекомендуємо до використання в освітньому процесі навчально-методичний посібник «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право» [1], із яким можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/glyzj>.

На уроках громадянської освіти варто акцентувати увагу на: питаннях забезпечення та захисту прав людини (прав дитини) в умовах збройного конфлікту; основних положеннях міжнародного гуманітарного права; принципах міжнародного гуманітарного права щодо ведення воєнних дій; ролі правозахисних організацій і правозахисників. Окрім того, важливо підкреслити зв'язок міжнародного гуманітарного права з гуманністю, мораллю, релігійними нормами тощо: звернути увагу на важливість знань основ першої медичної допомоги.

З метою розуміння учнями війни, як найжорстокішого прояву збройного конфлікту, під час вивчення теми «Стереотипи та упередження. Дискримінація. Конфлікти», доцільно звернути увагу на

міжнародну відповідальність держави за агресію, перспективи створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України, характеризувати повноваження Ради Безпеки ООН, у випадку агресії та проблеми застосування відповідних механізмів щодо агресії Росії проти України тощо.

Так, під час вивчення тем розділу 3 «Людина в соціокультурному просторі», рекомендуємо використовувати освітню платформу Stories that Move (<https://www.storiesthatmove.org/uk/>).

З метою інтеграції НАТОзнавства у навчання громадянської освіти, формування в учнів знань із питань безпеки, рекомендуємо посібник «НАТО – сила, що захищає мирних громадян» [4] (<http://surl.li/hsyyg>).

Під час розгляду, на уроках громадянської освіти, питань: поняття лобізму, причини та наслідки корупції в економіці та політиці, шляхи подолання корупції тощо, рекомендуємо до використання інформаційні матеріали Офісу Національного агентства з питань запобігання корупції, із якими можна ознайомитися за покликанням: <https://prosvita.nazk.gov.ua/>.

Звертаємо увагу, на сайті Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (рубрика «Вчимося в умовах воєнного стану», підрубрика «Поради методистів навчально-методичного відділу координації освітньої діяльності та професійного розвитку», вкладка «Тека педагога в умовах воєнного стану» містить методичну скарбничку, у якій, для організації освітнього процесу на допомогу вчителю правознавства в умовах воєнного стану, розміщено навчальний посібник «Фінансова грамотність. Фінанси. Що? Чому? Як?», відеоматеріали: «Соціальне підприємництво», «Лобіювання інтересів та корупція» (<http://soippo.edu.ua/index.php/4854-na-dopomogu-vchitelyu-pravoznavstva-v-umovakh-voennogo-stanu>).

До використання в освітньому процесі пропонуємо інтернет-джерела з прав людини, які розміщено на сайті Сумського ОППО мобільна сторінка методиста, у рубриці «На допомогу вчителю правознавства в умовах воєнного стану» за покликанням: <https://cutt.ly/3Kuzk3T>.

Наголошуємо, що основою оцінювання з предмета «Громадянська освіта» залишаються програмові очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів: мінімальний обсяг громадянознавчих знань; основні вміння та навички, які зазначено в навчальній програмі; формування ціннісного ставлення учнів до суспільних подій, явищ і процесів тощо.

Використані та основоположні джерела

1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник. Друге видання / Войтенко О., Єлігулашвілі М.,

Козорог О., Короткий Т., Потапова В., Стокоз О., Хендель Н. ; за заг. ред. Короткого Т.. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. 268 с.

2. Дистанційний формат взаємодії суб'єктів освітньої діяльності : методичні рекомендації / за ред. І.В. Удовиченко. Суми : НВВ КЗ СОІППО, 2021. 200 с.

3. Лист Міністерства освіти і науки України від 14.08.23 № 1/12038-23 «Про переліки навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2023-2024 навчальному році».

4. НАТО – сила, що захищає мирних громадян / Бакка Т., Волошенюк О., Желіба О., Євтушенко Р., Мелещенко Т., Мальований О., Мокрогуз О.; за ред. Волошенюк О., Дьоми С. К. : ВСВСДГО, 2019. 164 с.

5. Наказ Міністерства освіти і науки України від 03.06.2022 № 698 «Про надання грифа оновленим навчальними програмам».

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 2023 р. № 782 «Про початок навчального року під час дії правового режиму воєнного стану в Україні».

7. Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання, за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України».

3.5. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчального предмета «Інформатика» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р.

Організація освітнього процесу з інформатики в 7-11 класах в умовах правового режиму воєнного стану здійснюється на засадах компетентнісного підходу, відповідно до Законів України «Про освіту» [1], «Про повну загальну середню освіту» [2], Постанови Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні», наказу Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні», ураховуючи безпекову ситуацію в Україні, із гарантуванням безпечних умов навчання для всіх учасників освітнього процесу.

Необхідною умовою організації освітнього процесу з інформатики в умовах воєнного стану є виконання Указу Президента України Володимира Зеленського від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання», дотримання сигналів оповіщення та послідовності безпекових дій.

Зазначаємо, що основний алгоритм дій учителів під час повітряної

тривоги розроблено та оприлюднено Міністерством освіти і науки України (<http://surl.li/coxla>), ключові рекомендації для школярів «Абетка безпеки» (<http://surl.li/dnmlp>) надано Департаментом комунікації Міністерства внутрішніх справ України.

Рекомендуємо вчителям інформатики для організації освітнього процесу з інформатики в умовах воєнного стану:

- опрацювати методичні рекомендації, розміщені на сайті Міністерства освіти і науки України «Як убезпечити себе в кіберпросторі під час онлайн-навчання: поради держспецзв'язку» (<http://surl.li/czedp>);
- ознайомитися з матеріалами «Як діяти закладу освіти та учасникам освітнього процесу під час повітряної тривоги» (<http://surl.li/gsllel>);
- опрацювати на освітній онлайн-платформі «Зрозуміло!» онлайн-курс для освітян «Психологічна безпека дорослих та дітей під час повітряної тривоги у школі» (<http://surl.li/cybak>);
- пройти онлайн-курс «Спільно до навчання: ефективна та безпечна освіта під час війни» на платформі «Освіторія» (<https://osvitoria.university/spilnodonavchannya/>).

З метою надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, їхньої адаптації до нових викликів і випробувань, рекомендуємо:

- опрацювати методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» (<http://surl.li/hqvsl>);
- використовувати матеріали, розміщені на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<http://surl.li/btoop>);
- ознайомитися з матеріалами курсу «Реальне навчання» (<https://osvitoria.university/reálnenavchannia/>);
- опрацювати навчально-методичний посібник «Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу» (<http://surl.li/hquqh>);
- використовувати матеріали каталогу «Спільнотека» платформи «Спільно до навчання» (<https://spilnoteka.org/catalog/>);
- опрацювати курс психосоціальної підтримки «Школа стійкості» (<http://surl.li/hoqwq>);
- використовувати чат-бот «Спільно для вчителів», який містить корисні посилання з підтримки власного ментального здоров'я, навчальні практики роботи з учнями, а також простір для нотаток про психологічний стан школярів.

У разі дистанційного формату навчання, рекомендуємо дотримуватися Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти [3], Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти [5].

Доцільно використовувати технології дистанційного та змішаного

навчання, можливості бази ресурсів (відео, дидактичні матеріали, інструменти) платформи «УМІТИ» (<https://umity.in.ua/resources/>), освітнього ресурсу МійКлас (<https://www.miyklas.com.ua/p/informatica>).

Розподіл годин на вивчення інформатики у 7-9 класах здійснюється відповідно до навчального плану Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня [6], у 10-11 класах – відповідно до навчального плану Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня [7].

Проведення курсів за вибором та факультативів з інформатики здійснюється за рахунок варіативної складової навчальних планів Типових освітніх програм закладів загальної середньої освіти II, III ступеня [6, 7], перелік навчальних програм факультативів і курсів за вибором подано за покликанням – <http://surl.li/aceym>.

Зазначаємо, що поділ класу на підгрупи унормовано наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах».

Акцентуємо увагу, що в 2023-2024 навчальному році навчання інформатики в 7-11 класах закладів загальної середньої освіти здійснюватиметься за чинними програмами, розміщеними на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua):

- 7-9 класи (початок вивчення з 2 класу) «Інформатика» 5-9 класи, програма для загальноосвітніх навчальних закладів (<http://surl.li/euwf>);
- 8-9 класи – навчальна програма курсу «Інформатика», 8-9 класи (поглиблене вивчення) (<http://surl.li/hsvul>);
- 10-11 класи – навчальні програми рівня стандарту та профільного рівня (<http://surl.li/euwg>).

Перелік підручників з інформатики для 10 (11) класів закладів загальної середньої освіти зазначено у додатку до наказу Міністерства освіти і науки України від 11.04.2023 № 415 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» підручникам для 10 (11) класу закладів загальної середньої освіти».

Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання у закладах загальної середньої освіти у 2023-2024 навчальному році, розміщено за покликанням – <http://surl.li/aceym>.

Акцентуємо увагу, що електронні версії підручників з інформатики для 7-11 класів розміщено на офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і

науки України (<http://surl.li/bsifs>). Із інформаційними матеріалами з інформатики (навчальні програми, підручники, посібники, онлайн ресурси) можна ознайомитися на офіційному сайті Сумського ОППО в розділі «Куферок корисних застосунків» (<http://surl.li/hsxyk>).

Необхідною умовою організації освітнього процесу з інформатики є постійне використання комп'ютерної техніки, різних цифрових пристроїв, із метою забезпечення формування діяльній складовій освітньої компетентності.

Рекомендуємо дотримуватися принципу «1 учень – 1 комп'ютер» або забезпечити використання учнями власних девайсів – за умови, що це сприятиме формуванню відповідного вміння та отриманню очікуваного результату навчання.

Вибір апаратного та програмного забезпечення для використання на уроках інформатики здійснюється з урахуванням необхідності досягнення зазначених у навчальній програмі результатів навчання, технічних можливостей закладу загальної середньої освіти, форми навчання (очна чи дистанційна), за умови відповідності його вимогам нормативних документів.

Для успішного виконання вимог навчальної програми, рекомендовано підключення комп'ютерного класу до швидкісного Інтернету з використанням відповідних фільтрів і брандмауерів для унеможливлення доступу учнів до сайтів, що містять негативний контент.

Наголошуємо на дотриманні санітарно-гігієнічних норм та безпеки життєдіяльності під час освітнього процесу з інформатики відповідно Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти [5], зокрема:

- чергування видів навчальної діяльності під час проведення навчального заняття;
- безперервна тривалість навчальної діяльності з технічними засобами навчання впродовж навчального заняття;
- проведення вправ із рухової активності та вправ гімнастики для очей після занять із застосуванням технічних засобів навчання (додаток 3 «Комплекси вправ з рухової активності та комплекс вправ гімнастики для очей» до Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти (пункт 22 розділу III) [5].

Звертаємо увагу на реалізацію прикладної спрямованості навчального предмета «Інформатика» під час виконання запланованих тематичних практичних робіт, розв'язання компетентнісних задач, виконання індивідуальних і групових навчальних проєктів.

Для опанування змісту навчального матеріалу з інформатики, рекомендуємо застосовувати різні форм (індивідуальні, парні, групові й

колективні) організації діяльності учнів і інноваційні методи навчання (активні, інтерактивні, проблемні, евристичні, дослідницькі, проєктні).

З метою формування та розвитку громадянських компетентностей учнів у процесі навчання інформатики, рекомендуємо використовувати онлайн ресурс «Тулбокс для вчителів. Вправи та матеріали для формування та оцінки громадянських компетентностей» (<http://surl.li/vqfo>).

Наголошуємо, що організація роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності в кабінеті інформатики здійснюється відповідно до Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти [4].

З метою безпечної та комфортної роботи в Інтернеті, рекомендуємо опрацювати «Курс із мережевого етикету й безпеки» Google Україна (<http://surl.li/swoe>). Цей курс містить текстові матеріали, відеоролики та завдання, які допоможуть учителям інформатики інтегрувати вивчення мережевого етикету та правил безпеки в навчальну програму.

Доцільно опрацювати навчальний посібник із цифрового громадянства й безпеки, розроблений Google, у співробітництві з Альянсом із захисту безпеки користувачів в Інтернеті, – «Обачність. Пильність. Захист. Ввічливість. Сміливість» (<http://surl.li/dnhbc>), який містить матеріали та методики, необхідні для навчання основ безпеки в Інтернеті.

З метою розвитку професійної компетентності вчителів інформатики в умовах оновлення змісту освіти, рекомендуємо опрацювати інформацію, розміщену на:

- Національній онлайн-платформі для розвитку цифрової грамотності «Дія. Цифрова освіта» (<https://osvita.diia.gov.ua/>);
- Національній платформі можливостей професійного розвитку педагогічних працівників «EdWay» (<https://edway.in.ua/>);
- платформі «Вчимо» (<https://vchymo.com/>);
- освітній платформі «УМІТИ» (<https://umity.in.ua/>);
- інтернет ресурсі «Навчайте, де б ви не були» (<http://surl.li/ajmid>).

З метою розвитку самоосвітньої компетентності вчителів інформатики, варто опрацювати курси та тренінги з напрямку «Інформатика» на платформах для організації навчання та підвищення кваліфікації учителів: Піфагор (<https://pifa.com.ua>), Atoms HUB (<https://hub.atoms.com.ua>), ITeacher (<https://iteacher.com.ua>), Рух. Освіта (<https://ruh.com.ua/>), Дистанційна Академія «TeachHub» (<http://teach-hub.com>), EdWay (<https://edway.in.ua/>).

Продуктивна самоосвітня діяльність учителя інформатики є необхідною умовою професійного зростання педагога та запорукою його успішної практичної діяльності.

Використані та основоположні джерела

1. Закон України «Про освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
3. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text>.
4. Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0100-18#Text>.
5. Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>.
6. Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти II ступеня. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0405729-18#Text>.
7. Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти III ступеня. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0408729-18#Text>.

3.6. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчального предмета «Хімія» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р.

У 2023-2024 навчальному році організація освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти відбуватиметься відповідно до Законів України «Про освіту» (2017 року) і «Про повну загальну середню освіту» (2020 року) з урахуванням вимог і рекомендацій правового режиму воєнного стану. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні», навчальний рік триватиме з 1 вересня 2023 року до 28 червня 2024 року.

Указом Президента України від 26.07.2023 № 451 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» [11], воєнний стан подовжено з 18.08.2023 строком на 90 діб. У зв'язку з цим, пріоритетними залишаються питання організації безпечного освітнього середовища для усіх учасників освітнього процесу та національно-патріотичного виховання, зокрема:

- організація очного, дистанційного чи змішаного форматів навчання у залежності від наявних безпекових умов;
- реагування на сигнали сповіщення «Увага! Повітряна тривога» відповідно до вимог чинного законодавства та правил внутрішнього розпорядку, що діють у закладі освіти;
- реалізація Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [1];
- проведення загальнонаціональної хвилини мовчання о 9 годині 00 хв.
- забезпечення психологічної стійкості учасників освітнього процесу та дотримання психологічного комфорту під час проведення

навчальних занять. Ознайомитися з техніками психологічного розвантаження можна на сторінках офіційних сайтів: Міністерства освіти і науки України (<https://cutt.ly/mHUffbh>); Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://cutt.ly/1HUf09a>); Освіта Сумщини (<https://cutt.ly/qHUftjk>); Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (<https://cutt.ly/OHSAtj2>).

Питання організації освітнього процесу, виконання освітньої програми та навчального плану є внутрішнім питанням кожного закладу освіти, його педагогічної ради. Завдання вчителя – вжити відповідні заходи щодо виконання календарно-тематичного планування, із дотриманням вимог державного стандарту загальної середньої освіти (2011 року) та санітарного регламенту [7], незалежно від форми організації освітнього процесу.

У 2023-2024 навчальному році вивчення предмета «Хімія», буде відбуватися відповідно до чинних навчальних програм, зокрема:

- «Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. 7-9 класи» (7 клас – 1,5 год/тижд., 8-9 класи – по 2 год/тижд.);
- «Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням хімії. 8-9 класи» (по 4 год/тижд.);
- «Програма з хімії для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту) (1,5 і 2 год/тижд. відповідно);
- «Програма з хімії для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти (профільний рівень)» (4 і 6 год/тижд. відповідно).

Зазначені вище програми розміщені на сайті Міністерства освіти і науки України (<https://cutt.ly/wnfwXcG>). Їх зміст реалізується через навчальне і навчально-методичне забезпечення, що має гриф Міністерства освіти і науки України і щорічно оновлюється у переліку навчального забезпечення на сайтах Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua) та Інституту модернізації змісту освіти (<https://cutt.ly/4QFFdl6>).

Для тих вчителів, які виходять працювати в очний та змішаний формати навчання, наголошуємо, що на початку навчального року / у дату першого заняття в кабінеті хімії, необхідно провести первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності в кабінеті хімії із фіксацією його у відповідному журналі. Вимога, щодо проведення інструктажів з безпеки життєдіяльності перед лабораторними та практичними роботами, з їх фіксацією у класному журналі, залишається чинною для всіх форм навчання. Організація процесу навчання на уроках хімії має відбуватися у предметному кабінеті, вимоги до якого прописані у методичному посібнику «Кабінет хімії – безпечний освітній простір», розміщеному на сайті Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти → мобільна сторінка методиста → учителю хімії → охорона праці (<https://cutt.ly/JZl4D3i>).

Наголошуємо, що методика навчання хімії має базуватися на основі чинного Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти 2011 року та Державного стандарту загальної середньої освіти 2020 року, що впроваджується поступово. Звертаємо увагу на наступні вимоги:

- освітній процес базується на ціннісних орієнтирах (повага до особистості, рівний доступ до освіти, академічна доброчесність, вільна особистість учня, культура здорового способу життя, комфортне освітнє середовище, утвердження людських чеснот, активна громадянська позиція, любов до рідного краю) [10];

- методика навчання актуалізує реалізацію компетентнісного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, інтегрованого й інклюзивного (за потреби) підходів;

- очікувані результати навчання орієнтовані на формування наскрізних умінь, ключових і предметних компетентностей [10];

- актуальними стають: розвиваючі технології навчання; активні й інтерактивні методи, що реалізують принцип дитиноцентризму; цифровізація та діджиталізація освітнього процесу.

Рекомендуємо використовувати цифрові освітні ресурси, що значно спростять процес візуалізації навчального матеріалу хімічного змісту. Це буде сприяти розвитку образного мислення в учнів, зокрема: сайт інтерактивних симуляцій PhET (<https://cutt.ly/3ZlYZSX>), програмне забезпечення від компанії Mozaik (<https://www.mozaweb.com/uk/>), освітній мобільний застосунок ArBook (<https://arbook.info/>), віртуальний навчальний симулятор «Labster» (<https://www.labster.com/>), «Збірник відеозавдань із природничих дисциплін. Хімія» (<https://cutt.ly/EZcpUmz>).

Потрібно зауважити, що обов'язковим елементом освітнього процесу є якісна організація системи оцінювання, складовими якої є формувальне, поточне, підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання, державна підсумкова атестація, зовнішнє незалежне оцінювання. Проведення поточного та підсумкового оцінювання для педагогів не є новим, і базується на очікуваних результатах, що зазначені у навчальних програмах з предмета. Формульне ж оцінювання охоплює відстеження прогресу навчальних досягнень учнів з навчального предмета. Здебільшого воно проводиться вербально і за змістом несе інформацію про позитивні результати в навчальній діяльності учня та рекомендації щодо її покращення. Для ознайомлення з особливостями проведення формувального оцінювання рекомендуємо опрацювати матеріали методичного порадилика «Оцінювання учнів 5 класу під час вивчення інтегрованих курсів природничої освітньої галузі НУШ» (<http://surl.li/hyzcx>) та обласного науково-методичного семінару «Актуальні питання щодо реалізації модельних навчальних програм природничої освітньої галузі у закладах загальної середньої освіти під час адаптаційного циклу навчання в «Новій українській школі»

(<http://surl.li/hyzgc>), що були розроблені для учителів інтегрованих курсів/навчальних предметів, які реалізуються відповідно до Концепції «Нова українська школа».

Нагадуємо, що вивчення навчального предмета «Хімія» за оновленими програмами та навчально-методичними матеріалами розпочнеться у 2024-2025 навчальному році.

Звертаємо увагу, що заповнення сторінок класного журналу предмета «Хімія» здійснюється відповідно до Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів [3] та вказівок до ведення класного журналу [4]. За умови ведення класного журналу в електронному форматі [8], доцільно керуватися технічними можливостями та інструкціями до їх використання.

Дія на території України воєнного стану спричинила збільшення кількості дітей, які навчаються за індивідуальною формою здобуття освіти (екстернатна, сімейна, педагогічний патронаж). У зв'язку з цим нагадуємо, що організація освітнього процесу для них має відбуватися відповідно до Положень про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти [5] та про організацію дистанційного формату навчання [6], а також методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні [9]. Тому, учителям хімії доцільним буде для цих дітей адаптувати навчальний контент, що розроблявся для дистанційного формату навчання, розглянути можливість оптимізації кількості і змісту навчального матеріалу з акцентом на асинхронне навчання. За потреби і можливості доцільним буде використання національної платформи «Всеукраїнська школа онлайн», цифрових освітніх ресурсів з навчального предмета, що будуть сприяти відпрацюванню умінь та навиків в учнів, методичних напрацювань, що розміщені на сайті Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти у вкладці «Учителю хімії» (<http://surl.li/jydcpr>), зокрема: збірники тестових завдань для учнів 7-11 класів, дидактичні матеріали «Практичний аспект використання технології графіки на уроках хімії» (для основної і старшої школи), досліді з хімії для зручного навчання. Також, необхідно спланувати консультації, відповідно до норм чинного законодавства.

Звертаємо увагу, що оцінювання результатів навчання, зокрема підсумкове (тематичне, семестрове, річне), має відбуватися відповідно до зазначених вище нормативних документів, із урахуванням умов (територіальне перебування, технічні можливості, психоемоційний стан тощо), у яких перебувають здобувачі освіти.

Вагомим викликом для педагогів є необхідність організації заходів щодо подолання освітніх втрат у дітей, що були викликані різними можливостями закладів освіти організувати якісну систему освіти протягом трьох останніх років. У зв'язку з цим, рекомендуємо учителям

хімії на початку 2023-2024 навчального року провести діагностичні роботи (у рамках загальношкільного моніторингу або ж окремо з предмету) для виявлення освітніх втрат в учнів, і, на підставі одержаних даних, – розробити систему заходів з їх подолання. Учитель може запровадити: перегляд навчальних програм та їх адаптацію до нових умов (наприклад, збільшити кількість годин на повторення або виокремлення окремих тем уроків на самостійне опрацювання тощо); розроблення додаткового навчального контенту з ключових тем; створення інтегрованих груп учнів, які потребують допомоги вчителя; проведення додаткових консультацій тощо. З цього питання рекомендуємо опрацювати матеріали Українського центру оцінювання якості освіти «Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання» (<http://surl.li/gkswk>). Також, на сайті Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти у вкладці «Учителю хімії» (<http://surl.li/jycqh>) розміщено узагальнюючі схеми для повторення навчального матеріалу у 8-10 класах, що можуть стати у нагоді на початку навчального року.

З огляду на участь України у Міжнародному дослідженні PISA у 2025 році, про що свідчить підписана у лютому 2023 року угода (<http://surl.li/jydiy>), виникає потреба у підготовці до нього українських школярів. Дослідження PISA не перевіряє предметні знання, а оцінює, наскільки учні здатні використовувати здобуті знання, уміння та навички в реальному житті. Провідною компетентністю, що запланована для перевірки у 2025 році буде природничо-наукова грамотність, що формується саме засобами навчальних предметів природничої освітньої галузі. Тому, у нагоді можуть стати зразки завдань, що розміщені у збірниках:

- «Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018» (зразки завдань у додатку А) (<http://surl.li/xuvz>);
- «PISA: природничо-наукова грамотність» (<http://surl.li/dbymw>);
- «Європейська якість навчання для кращої успішності учнів» (збірник завдань для розвитку природничо-наукової компетентності учнів у форматі PISA) (<http://surl.li/jydof>);
- «Збірник завдань для перевірки грамотності» (за технологією PISA) (<http://surl.li/jydra>).

Також, рекомендуємо ознайомитися із «Рамковим документом з природничо-наукової освіти PISA-2025» (<http://surl.li/jydpX>), де зазначено нове бачення щодо природничо-наукової компетентності, яка формується у процесі здобуття природничо-наукової освіти.

Ще одним важливим напрямом діагностування якості хімічної освіти є участь учнів у ЗНО/НМТ з цього предмета. Тому нагадуємо про необхідність використання під час підготовки учнів до випробувань програми підготовки до ЗНО з хімії (<https://testportal.gov.ua/proghim/>), та, з метою тренування, – тестів минулих років, які розміщені на офіційному

сайті Українського центру оцінювання якості освіти (<https://testportal.gov.ua/testy-mynulyh-rokiv/>).

У 2023 році предмет «Хімія» було включено до переліку предметів за вибором; особливістю цього річного тестування стало його проведення в комп'ютерному форматі. Із демонстраційним варіантом тесту з хімії рекомендуємо ознайомитися за посиланням <http://surl.li/fvwox>, а з комп'ютерним варіантом для тренування – <https://lv.testportal.gov.ua/chemistryTest/>.

Список використаних та основоположних джерел

1. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (м. Київ від 25.04.2019 № 2704-VIII зі змінами та доповненнями). URL : <https://cutt.ly/GX7ke0x>

2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (Київ, 16.01.2020 № 463-IX). URL: <https://cutt.ly/OXRduYl>.

3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 03.06.2008 № 496 «Про затвердження Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів». URL : <http://surl.li/abrgv>

4. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 10.05.2011 № 423 «Про затвердження єдиних зразків обов'язкової ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів і форм власності». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0423736-11#Text>

5. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2016 № 8 «Про затвердження Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0184-16#Text>

6. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115 «Деякі питання організації дистанційного навчання». URL : <https://cutt.ly/oZXQbaY>.

7. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 25.09.2020 № 2205 «Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>

8. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.08.2022 № 707 «Про затвердження Інструкції з ведення ділової документації у закладах загальної середньої освіти в електронній формі». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1029-22#Text>

9. Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0563729-23#Text>

10. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти. URL : <https://cutt.ly/WHyJPDi>.

11. Указ Президента України від 26.07.2023 № 451/2023 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні». URL: <http://surl.li/eahch>

3.7. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчального предмета «Географія» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н. р.

Серед важливих освітніх викликів, пов'язаних з військовою агресією російських окупантів в Україні, у 2023-2024 навчальному році актуальним залишається питання безпечної і якісної організації освітнього процесу з географії.

Звертаємо увагу, що щоденно о 09 годині 00 хвилин у закладах освіти має проводитись загальнонаціональна хвилина мовчання за співвітчизниками, загиблими внаслідок збройної агресії Росії проти України [6].

У педагогічній діяльності та взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу, в умовах воєнного стану, важливо зберігати рівновагу, впевненість та спокій. Тому, учитель географії має володіти уміннями та навиками захисту від стресу та збереження психологічної рівноваги.

Процес започаткованих змін у новій українській школі не змінює сенсу географічної освіти, що має значний гуманістичний та інтегративний потенціал, відіграє важливу, а можливо, й основну роль, – в оновленні світогляду людини на глобальному і особистісних рівнях [2].

Навчальний предмет «Географія» забезпечує формування наукової картини світу на міжпредметному рівні, а також сприяє формуванню вмінь учнів досліджувати її.

Наголошуємо, що нині, суттєвою вимогою організації освітнього процесу з географії є ефективне використання вчителями в роботі з учнями можливостей комп'ютерних технологій, уміння надихати, мотивувати учнів, підтримувати психологічно.

Основними формами здійснення освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти залишається очна, дистанційна або змішана.

Для забезпечення дистанційного навчання здобувачів освіти учитель географії може створювати власні вебресурси або використовувати вебресурси з освітніх сайтів «Всеукраїнська школа онлайн» (<https://lms.e-school.net.ua>), «Мій Клас» (<https://www.miyklas.com.ua>), «На урок» (<https://naurok.com.ua/test/create>), Classtime (<https://www.classtime.com/uk>), Class Dojo (<https://numl.org/.850191>), LearningApps (<https://learningapps.org>) тощо.

Акцентуємо увагу, що під час організації дистанційного та змішаного навчання, потрібно виважено обирати електронні освітні ресурси, ураховуючи їх дидактичну доцільність, фактологічну коректність змісту, відповідність його навчальній програмі.

Варто зазначити, що ефективною моделлю змішаного навчання є «віртуальний перевернутий клас».

Для опанування учнями навчального матеріалу з курсів географії, учителі мають комплексно застосовувати інноваційні засоби, форми, методи та прийоми навчання. Серед інтерактивних методів і форм перевагу слід надавати дидактичним іграм, а саме: квестам, вікторинам, рольовим сюжетним іграм, навчальним конференціям, диспутам тощо.

Особливе значення в дидактико-методичній організації навчання має його зв'язок з життям; практикою застосування здобутих уявлень, знань, навиків поведінки у життєвих ситуаціях.

У 2023-2024 навчальному році навчання учнів здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

– для основної школи (7-9 класи): «Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Географія. 6-9 класи (наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698 «Про надання грифа оновленим навчальним програмам») та «Навчальна програма для учнів 8-9 класів закладів загальної середньої освіти з поглибленим вивченням географії» (лист Міністерства освіти і науки України від 25.08.2020 № 1/11-5718 «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України») [4, 5];

– для старшої школи: «Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту). 10-11 кл. Географія» (наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698 «Про надання грифа оновленим навчальним програмам») та «Географія. 10-11 класи. Профільний рівень» (наказ Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 «Про надання грифа Міністерства освіти і науки України навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти») [3].

Навчальна програма курсу географії в 6-8 класах (стандарт) розрахована на 70 годин (2 год. на тиждень), у 9 класі – 52 години (1,5 год. на тиждень). Програма курсу у 8-9 класах (поглиблене вивчення) розрахована на 105 годин у кожному класі (3 год. на тиждень). Учні 10 класів продовжать вивчення географії на рівні стандарту (52 години, 1,5 години на тиждень) та на профільному рівні (175 годин, 5 годин на тиждень). Учні 11 класу вивчатимуть географію на рівні стандарту (35 годин, 1 година на тиждень) та на профільному рівні (175 годин, 5 годин на тиждень) (<https://numl.org/.107961>).

Інформуємо, що зміст навчальних програм реалізується в освітньому процесі через навчальне забезпечення, що має гриф Міністерства освіти і науки України. Перелік навчального забезпечення щорічно оновлюється і розміщується на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України (<https://cutt.ly/4QFFdl6>).

Нагадуємо, що електронні версії підручників з географії для 7-9 та 10-11 класів закладів загальної середньої освіти розміщено на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України (<https://cutt.ly/anfrs7i>).

Звертаємо увагу, зміни, що було внесено в 2022-2023 навчальному році до змісту навчальної програми з географії для 10 класу закладів загальної середньої освіти, стали підставою для проведення конкурсу та надання грифу «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» оновленим підручникам з географії для 10 класу (<https://numl.org/.997091>):

- Географія. Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Бойко В.М., Брайчевський Ю.С., Яценко Б.П.).
- Географія. Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Сovenko В.В.).
- Географія. Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Довгань Г.Д.).
- Географія. Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Кoberник С.Г., Коваленко Р.Р.).

Зауважуємо, що основні зміни в навчальних програм з географії для 8, 10, 11 класів закладів загальної середньої освіти пов'язані зі зміною сучасної глобальної суспільно-економічної та геополітичної ситуації в світі. Саме тому, під час вивчення тем, що характеризують політико-географічне, геополітичне положення, населення, економіку України тощо важливо використовувати достовірну інформацію, реальні факти.

Акцентуємо увагу на деяких аспектах вивчення географії у 2023-2024 навчальному році.

Так, у програмі з географії для 8, 10, 11 класів закладів загальної середньої освіти теми, пов'язані з вивченням демографічних процесів населення світу та України, містять питання біженців та внутрішньопереміщених осіб.

З огляду на зазначене, доречним є виконання досліджень з таких тем: «Статус внутрішньо переміщених осіб і біженців», «Надання Україні військової допомоги різними країнами світу», «Навчання географії за кордоном», «Проекти, що сприятимуть подоланню наслідків війни».

Окрім цього, з навчальної програми для 10 класу (рівень стандарту) було вилучено навчальний матеріал, пов'язаний з країною Білорусь та деякі теми, що стосувалися Російської Федерації. Натомість тему «Країни Азії» доповнено матеріалом про Республіку Корею, оскільки її економічна модель може бути прикладом для України.

Водночас, внесено окремі зміни щодо формулювання змісту окремих тем. Так, у курсі «Географія: Україна у світі: природа, населення» (8 клас) (Розділ IV. Населення України та світу. Тема 1. Демографічні процеси та статеві-віковий склад населення світу та

України), урахувавши обставини воєнного часу, учитель має розглянути чинники, що впливають на кількість населення, напрями міграційних потоків в Україні, поняття «біженці» та «внутрішньопереміщені особи», що додано для вивчення.

Під час вивчення курсу «Географія: Регіони та країни» (10 клас) (Розділ I. Європа. Тема 1. Загальна характеристика Європи), розповідаючи про населення Європи (демографічні процеси, природний та механічний рух, демографічна політика), важливо використовувати нову актуальну інформацію про сучасні міграційні процеси України в контексті війни.

У курсі «Географія: Географічний простір Землі» (11 клас) (Розділ IV. Суспільна географія України. Тема 2. Населення України) запропоновано зміни щодо формулювання змісту теми. Учителю варто приділити увагу поясненню таких понять, як «біженці» та «тимчасово переміщені особи», а також акцентувати увагу на динаміці міграційних процесів.

Певні акценти варто зосередити на темах, що пов'язані з питаннями становлення української нації, війни, розвитку міжнаціональних, торговельних та культурних відносин між країнами.

У всіх курсах географії вивчається наскрізна тема «Зв'язки України з країнами світу». Виходячи з обставин ворожого відношення Російської Федерації до України, слід оптимізувати навчальний матеріал, у якому згадується Російська Федерація.

З цією метою доречним буде, під час вивчення теми «Країни Європи» (курс «Географія: регіони та країни», 10 клас), скоротити до мінімуму години на вивчення теми «Росія» (інформуючи про специфіку «добросусідства»).

Під час вивчення теми «Україна в геополітичному вимірі» курсу «Географія: регіони та країни» 10 клас (розділ VI. Україна в міжнародному просторі) та теми «Українська держава» курсу «Географічний простір Землі» 11 клас (розділ IV. «Суспільна географія України»), учителям географії доречно зосередити увагу учнів на той факт, що в умовах сучасної геополітичної ситуації, пов'язаної зі збройною агресією Росії проти України, пріоритетними напрямами зовнішньої політики України є партнерство з Європейським Союзом, Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії, Сполученими Штатами Америки.

Ураховуючи, що головною загрозою національній державності та суверенітету України є війна, розв'язана російськими окупантами, варто не залишати поза увагою учнів партнерство нашої держави з організацією Північноатлантичного договору – НАТО.

Акцентуємо увагу на використанні, під час підготовки до уроку та в процесі навчання, – україномовного контенту.

Пріоритетом виховної роботи на уроці географії має бути патріотичне виховання. Завдання вчителя географії полягає в тому, щоби, окрім міцних знань, засобами шкільної географії забезпечити

виховання людини-патріота, людини-громадянина, основними рисами якої є національна свідомість, почуття любові до своєї Батьківщини.

Наголошуємо, що важливою частиною шкільної географічної освіти є краєзнавчий аспект. Краєзнавчий матеріал на уроках і в позанавчальній роботі вчитель має використовувати залежно від дидактичних цілей і виховних завдань. Він є джерелом теоретичних знань і, як підтвердження їх істинності, – засобом пізнання і об'єктом розв'язання пізнавальних практичних завдань у процесі навчання географії.

Планування практичної складової з географії має здійснюватися з урахуванням практичних робіт, досліджень, проєктів, що обумовлено навчальною програмою. При цьому, обов'язковим для оцінювання в кожному семестрі є дві практичні роботи (за вибором учителя).

Протягом навчального року учень, за бажанням, може обрати 1-2 дослідження запропонованої тематики та виконати їх індивідуально або в групі. У подальшому результати дослідження презентуються учнями та обов'язково оцінюються вчителем (<https://numl.org/.587961>). У виборі теми дослідження рекомендуємо враховувати регіональні особливості, наявне навчально-методичне забезпечення та матеріально-технічне оснащення.

Тривалість практичних робіт учитель установлює залежно від ступеня складності, кількості завдань та специфіки відповідної теми. Зауважуємо, що адаптувати освітній процес до реальних життєвих ситуацій допоможе залучення учнів до виконання досліджень, тематика яких може бути як змінена вчителем у рамках вивчення відповідної теми, так і запропонована ним на вимоги часу.

Створення презентацій до уроків, організація проєктної роботи учнів у формі електронного звіту – презентацій, ментальних карт, кросенсів тощо, використання вебресурсів, інтерактивних сервісів освітніх електронних платформ під час дистанційної та змішаної форм навчання, електронних карт і атласів, інтерактивних сервісів є основою проєктування уроків з географії.

Наголошуємо, що під час організації досліджень, проєктної діяльності, дискусій, виконання практичних робіт, домашніх завдань, варто використовувати джерела інформації (підручники, посібники, атласи, робочі зошити, наукову літературу) українських авторів.

Також інформуємо, що основними видами оцінювання є поточне та підсумкове (тематичне, семестрове, річне) (<https://numl.org/.958471>).

Оцінювання результатів навчальних досягнень учнів здійснюється відповідно до критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, затверджених наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13.04.2011 № 329 «Про затвердження Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти» (zareestrovano в

Міністерстві юстиції України від 11.05.2011 за № 566/1934 (<https://numl.org/.188471>) та унормовані наказом Міністерства освіти і науки України від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти» (<http://surl.li/coqns>).

Чільне місце у процесі навчання географії вчитель має приділити формуванню в учнів прикладних географічних умінь і навиків, що обумовлює безпосереднє втілення набутих географічних знань у практику, отримання географічної інформації з різноманітних джерел знань та її використання на практиці.

Особливу увагу варто приділити оволодінню учнями уміннями й навиками графічно-знакового навчального моделювання, до яких належать здатності застосовувати різноманітні географічні навчальні моделі, насамперед графічно-знакові. Одним із різновидів цього типу вмінь є картографічні та геоінформаційні, до яких належать різнорівневі вміння й навики роботи учнів з паперовими, цифровими та іншими географічними картами [1].

Нагадуємо, що навчально-методичне забезпечення, необхідне для вивчення географії, розміщено в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в 5-11 класах закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>).

Пропонуємо також скористатися методичними матеріалами, що розміщено на сайті комунального закладу «Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» в рубриках:

- сторінка методиста (учителю географії) (<https://numl.org/.608681>);
- учимося в умовах воєнного стану (<https://numl.org/.480191>);
- куферок корисних застосунків (<https://numl.org/.901291>).

Наголошуємо, що реформування освітньої галузі на основі концептуальних засад нової української школи покликано змінити погляд на сучасну систему освіти. Особливо актуальним воно є в умовах воєнного стану в Україні, оскільки вимагає посилення уваги на формування випускників школи, як цілісних особистостей, усебічно розвинених, здатних бути патріотами й інноваторами.

Використані та основоположні джерела

1. Вішнікіна Л.П., Топузов О.М. Структура предметної географічної компетентності учнів (рекомендації для вчителів географії. URL : <https://numl.org/.064781>.

2. Методичні рекомендації щодо викладання географії у 2019-2020 навчальному році. URL : <https://numl.org/.347961>.

3. Навчальні програми для 10-11 класів. Географія. URL : <https://numl.org/.107961>.

4. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Географія. 6-9 класи. URL : <https://numl.org/.866881>.

5. Навчальна програма для учнів 8-9 класів закладів загальної середньої освіти з поглибленим вивченням географії». URL : <https://numl.org/.060191>.

6. Указ Президента України № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України». URL : <https://numl.org/.032881>.

3.8. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчальних предметів «Біологія» та «Біологія і екологія» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р.

Навчання біології та екології полягає у формуванні в учнів природничо-наукової компетентності, реалізації засвоєння системи інтегрованих знань про закономірності функціонування живих систем, їх розвиток і взаємодію, взаємозв'язок із довкіллям; розуміння біологічної картини світу та цінності таких категорій, як життя, природа, здоров'я; свідомого ставлення до природи як універсальної, унікальної цінності; застосування знань з біології та екології у повсякденному житті, оцінювання їх ролі для сталого (збалансованого) розвитку людства, науки, технологій.

В умовах запровадженого воєнного стану в країні, під час організації освітнього процесу (Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні») рекомендуємо вчителям біології та екології сконцентрувати увагу не лише на формуванні та розвитку в учнів ключових і предметної компетентностей, а і на їхній психологічній підтримці.

Учні, які перебувають під дією постійного стресу, нервової напруги, страху, хвилюванні, що викликані військовою агресією зі сторони російських окупантів, потребують від учителів підтримки, відчуття безпеки. Рекомендуємо, під час зустрічей (онлайн чи офлайн), проводити бесіди, психологічні хвилини, виконувати різні вправи та завдання, руханки, метою яких є зменшення емоційного напруження та стресу. Ознайомитися з посібником, де зібрано приклади ігор та занять для дітей у незвичних обставинах «Чим зайняти дитину в надзвичайній ситуації» можна за покликанням: <http://surl.li/frjnj>.

З метою вшанування пам'яті, громадянської відваги та самовідданості, стійкості та героїчного подвигу воїнів, полеглих під час виконання бойових завдань із захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України, мирних громадян, які загинули унаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України,

Президент Володимир Зеленський підписав Указ від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України». Документом встановлено проведення щоденно о 09 годині 00 хвилин загальнонаціональної хвилини мовчання, якої необхідно дотримуватися і в закладах освіти.

У залежності від безпекової ситуації в кожному населеному пункті організація освітнього процесу в закладах освіти може відбуватися: в очному режимі, дистанційному режимі, за змішаною формою.

У 2023-2024 навчальному році навчальні предмети «Біологія» у 7-9 класах та «Біологія і екологія» у 10-11 класах закладів загальної середньої освіти учні вивчатимуть за такими навчальними програмами:

– програма з біології для 6-9 класів закладів загальної середньої освіти (оновлена), затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804 (<http://surl.li/cnovr>);

– програма з біології для 8-9 класів закладів загальної середньої освіти з поглибленим вивченням біології, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 17.07.2013 № 983 (<http://surl.li/abdyw>);

– програма з біології і екології для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти: рівень стандарту, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 (<http://surl.li/cnovv>);

– програма з біології і екології для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти: профільний рівень, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 (<http://surl.li/cnovx>).

Розподіл годин у програмах є орієнтовним. Це дає право вчителю творчо підходити до реалізації їх змісту: самостійно обирати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах одного навчального року, але так, щоби не порушувалась логіка його викладу; змінювати орієнтовну кількість годин, визначених програмами для вивчення тем або розділів, та час проведення шкільних екскурсій, використовуючи для цього резервні години або години навчальної практики; добирати об'єкти для вивчення та включати в зміст освіти приклади зі свого регіону [1].

Для повторення, систематизації, узагальнення навчального матеріалу, контролю та оцінювання результатів навчання учнів, проведення семінарів, захисту проєктів тощо, учитель може використовувати резервні години навчальної програми [1].

Практична спрямованість програми з біології забезпечується проведенням лабораторних і практичних робіт, лабораторних досліджень, дослідницького практикуму, проєктів, демонстрацій, екскурсій [1].

Практичні та лабораторні роботи виконуються учнями з метою закріплення або перевірки засвоєння навчального матеріалу,

формування практичних умінь і навиків та оцінюються вчителем. На виконання практичної роботи може виділятися окремий урок. Виконавши практичну чи лабораторну роботу, учні в зошитах оформлюють звіт про роботу або підсумки. Виконання практичних робіт оцінюється у всіх учнів, при цьому оцінюванню підлягають, перш за все, практичні вміння, визначені завданнями щодо результатів роботи: уміння налаштувати мікроскоп, виготовляти мікропрепарат, порівнювати, тобто знаходити спільні й відмінні ознаки біологічних об'єктів; уміння розрізняти отруйні гриби, визначати, які кімнатні рослини можна вирощувати у приміщенні з певними характеристиками середовища тощо. Лабораторні роботи теж обов'язково оцінюються. Відпрацювання пропущених учнем лабораторних, практичних, контрольних робіт є недоцільним.

Виконання лабораторних досліджень фіксується в класному журналі на сторінці «Зміст уроку». Програмою не визначено оцінювання лабораторних досліджень, оскільки метою їх реалізації є – набуття учнями нових знань у процесі діяльності та формування спеціальних умінь.

Дослідницький практикум визначає самостійну (або за допомогою дорослих) роботу учнів у позанавчальний час.

Акцентуємо увагу, що з метою стимулювання пізнавальної діяльності учнів, у програмі визначено виконання та захист проєктів дослідницького спрямування з представленням результатів роботи. Форма представлення результатів проєкту може бути різною: у вигляді повідомлень, презентації, виготовлення буклетів, планшетів, альбомів тощо.

При виставленні тематичних оцінок учитель на власний розсуд може враховувати (або ні) оцінку за ведення учнівських зошитів.

Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється відповідно до орієнтовних вимог оцінювання, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти». Основними видами оцінювання є поточне, тематичне, семестрове, річне та державна підсумкова атестація. Тематичне оцінювання здійснюється на підставі результатів опанування учнями матеріалу теми, відповідно до вимог навчальних програм [2].

З предметів «Біологія» та «Біології і екологія» має бути проведено по одній тематичній контрольній роботі: у першому й другому семестрах. Проведення семестрової контрольної роботи у програмах не визначено. Контрольні роботи оформляються в зошиті для контролю знань або на окремих проштампованих аркушах паперу.

Під час проведення занять із біології та екології особливої уваги потребує дотримання правил безпеки життєдіяльності. Акцентуємо

увагу педагогічних працівників на листі Міністерства освіти, науки, молоді та спорту України від 01.02.2012 № 1/9-72 «Про інструктивно-методичні матеріали «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів», у якому зазначено порядок проведення навчання з питань охорони праці, види інструктажів із безпеки життєдіяльності, що мають проводитися з учнями тощо.

Перелік засобів навчання й обладнання для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій зазначено в наказі Міністерства освіти і науки України від 29.04.2020 № 574 «Про затвердження Типового переліку засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій» (<http://surl.li/qwsj>). Рекомендуємо керуватися зазначеним вище переліком під час поповнення чи оновлення матеріально-технічної бази кабінету біології [3].

Важливою складовою біологічної освіти є формування екологічного мислення та відповідальної поведінки. Рекомендуємо вчителям проводити інформаційно-просвітницькі заходи, акції, челенджі, бесіди, щодо важливості сортування сміття, збору вторинної сировини, енергозбереження, охорони природи рідного краю тощо. Відповідно до Національного плану управління відходами до 2030 року, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.02.2019 № 117 «Про затвердження Національного плану управління відходами до 2030 року» (<http://surl.li/cnozd>), у закладах освіти доцільно проводити заходи з підвищення обізнаності учнів із управління відходами, сортування сміття.

Для покращення стану довкілля, поліпшення якості життя і здоров'я українців, забезпечення екологічної безпеки, уряд затвердив план дій з охорони навколишнього природного середовища (Розпорядження Кабінету міністрів України від 21.04.2021 № 443-р «Про затвердження національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року»): <http://surl.li/cnozf>. Рекомендуємо вчителям біології і екології використовувати в роботі розроблені Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України та Міністерством освіти і науки України інформаційні, методичні, дидактичні та навчальні матеріали.

З метою виявлення і розвитку в учнів творчих здібностей, інтересу до наукової (науково-дослідницької) діяльності, сприяння професійній орієнтації школярів в Україні та підготовки учнів до участі в I-IV етапах Всеукраїнських учнівських олімпіадах з біології, екології рекомендуємо використовувати матеріали сайту навчально-наукового центру «Інститут біології та медицини» Київського національного університету імені Тараса Шевченка (<http://surl.li/fbjxz>).

Корисні матеріали для вчителів біології та екології, що можуть

використовуватися педагогами, розміщено та постійно оновлюються на офіційному сайті комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, зокрема у рубриці «Сторінка методиста», де створені теки: «Дистанційне навчання», «Тека вчителя біології під час воєнного стану», «НМТ/ЗНО з біології» тощо (<http://surl.li/hilgo>).

Використані та основоположні джерела

1. Лист Міністерства освіти і науки України від 11.08.2020 № 1/9-430 «Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2020-2021 навчальному році». URL : <http://surl.li/himcm>.

2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти». URL: <http://surl.li/csinr>.

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 960-р «Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти)». URL: <http://surl.li/uxcv>.

3.9. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчального предмета «Основи здоров'я» у 7-9 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р.

Основи здоров'я – інтегрований навчальний предмет, що за змістом об'єднує питання здоров'я та безпеки життєдіяльності. Для реалізації означеної мети реалізується завдання предмету «Основи здоров'я»: розвиток самозарадності учнів через особисту та культурну ідентифікацію, активну громадянську позицію, підприємництво; формування відповідальності за навколишнє середовище, добробут та стабільність у майбутньому, а також розуміння критеріїв життя крізь призму фізичного, психічного, духовного та соціального розвитку.

Організація освітнього процесу з предмета «Основи здоров'я» в умовах очного та дистанційного навчання не повинна призводити до перевантаження учнів та має відбуватися в безпечних і нешкідливих умовах здобуття освіти. У країні триває війна. Освітній процес, у разі погіршення безпекової ситуації в населеному пункті, може здійснюватися в дистанційному режимі або за змішаною формою.

У 2023-2024 навчальному році, під час організації освітнього процесу, рекомендуємо вчителям використовувати матеріали інтернет-ресурсів щодо дій здобувачів освіти в умовах воєнного стану:

– посібник для освітян «Як розповідати школярам про мінну безпеку», розроблений Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в Україні (<http://surl.li/hgflf>);

– посібник із прикладами ігор та занять для дітей у незвичних

обставинах «Чим зайняти дитину в надзвичайній ситуації» (<http://surl.li/frjni>);

– інструкції для дітей як діяти у надзвичайних ситуаціях у вигляді постерів (<http://surl.li/hglia>);

– правила поведінки цивільного населення під час війни, військового стану: <http://surl.li/btaht>.

Президент України Володимир Зеленський, з метою вшанування пам'яті, героїчного подвигу воїнів, полеглих під час виконання бойових завдань із захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України, мирних громадян, підписав Указ від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії російських окупантів проти України», згідно з яким встановлено обов'язкове проведення щоденно о 09 годині 00 хвилин загальнонаціональної хвилини мовчання.

Під час проведення уроків з учнями, доцільно вчителям проводити бесіди, психологічні хвилини, виконувати різні вправи та завдання, руханки, метою яких є зменшення емоційного напруження та стресу в учнів, у зв'язку зі вторгненням Росії в Україну. Пропонуємо добірку матеріалів психологічної підтримки та допомоги за покликанням: <http://surl.li/cnuhc>.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 405 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня», на вивчення предмета визначена 1 година на тиждень.

У 2023-2024 навчальному році навчання предмета «Основи здоров'я» у 6-9 класах здійснюватиметься за навчальною програмою, затвердженою наказом Міністерством освіти і науки України від 03.08.2022 № 698 (<http://surl.li/csgwf>). Наголошуємо, що до навчальної програми з основ здоров'я розміщено додаткові теми, які пропонуються вивчати на початку навчального року, а саме [4]:

– захисні дії під час повітряної тривоги, авіа нальоту, обстрілу тощо;

– укриття: бомбосховища, підвали, «дві стіни» тощо;

– маршрут евакуації від школи (дому) до бомбосховища тощо;

– вибухонебезпечні та незнайомі предмети (міни, снаряди тощо);

– виживання в екстримальних ситуаціях (під завалом, під час відсутності води, електрики, каналізації тощо);

– як поводитися з озброєними людьми (особливо з окупантами);

– невідкладна домедична допомога: опіки, кровотеча, травми;

– психологічна самодопомога: подолання стресу, страху, тривоги; розвиток емоційного інтелекту.

Рекомендуємо, під час проведення уроків з основ здоров'я, використовувати інтерактивні методи навчання, що ґрунтуються на

активній участі всіх учнів: робота в групах, обговорення, мозковий штурм, розробка концептуальних карт, рольові ігри, дискусії, творчі проекти, інтерв'ю, аналіз життєвих ситуацій, екскурсії, моделювання розв'язання проблеми тощо.

Ознайомитися з навчальною та методичною літературою, навчальними програмами курсів за вибором та факультативів з основ здоров'я, які рекомендовані Міністерством освіти і науки України та зазначені в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, можна на офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<http://surl.li/cnovh>).

Виокремлення в навчальній програмі таких інтегрованих змістових ліній, як «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність» спрямовано на формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння з різних предметів у реальних життєвих ситуаціях [3]. На сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» розміщено рекомендації щодо реалізації наскрізних змістових ліній на основ здоров'я (<http://surl.li/cnprt>).

Звертаємо увагу, що невід'ємними складовими 4 наскрізних змістових ліній є життєві навички, які відпрацьовуються на уроках предмета «Основи здоров'я»: навички ефективного спілкування, співчуття, попередження і розв'язання конфліктів; протидії тиску, погрозам, дискримінації; спільної діяльності та співробітництва; самоусвідомлення та самооцінки, самоконтролю; аналізу проблем і прийняття рішень; визначення життєвих цілей та програм, мотивації успіху та тренування волі тощо.

Учителям слід звертати увагу учнів і батьків на сумісну працю під час виконання завдань, які спрямовані на моделювання певних життєвих ситуацій. У навчальній програмі визначено участь дорослих у виконанні завдань (у навчальній програмі позначені «*»), зокрема, щодо моделювання способів конструктивного розв'язання конфліктів, складання рейтингу телепередач тощо.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з основ здоров'я здійснюється відповідно до орієнтовних вимог щодо оцінювання, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти». Об'єктом оцінювання є знання, уміння, емоційно-ціннісне ставлення до навколишньої дійсності, правила поведінки учнів у життєвих ситуаціях [2].

Оцінювання рівня навчальних досягнень учнів має відбуватися постійно, на всіх етапах формування здоров'язберезувальної компетентності. Особливістю оцінювання здоров'язберезувальної

діяльності дітей є відзначення позитивного, навіть мінімального їхнього досягнення у школі, вдома, громаді, для чого необхідна тісна співпраця вчителів з батьківською громадою.

Основними видами оцінювання навчальних досягнень учнів з основ здоров'я є поточне та підсумкове (тематичне, семестрове, річне).

Контрольні роботи у процесі вивчення предмету не передбачені. Практичні завдання проводяться у межах певного уроку і є його невід'ємною частиною, тому окремо практичні завдання не оцінюються, чи оцінюються як будь-який вид діяльності учнів, який можна об'єктивно оцінити.

Оцінка з основ здоров'я має бути інструментом підтримки і заохочення на досягнення позитивних змін у знаннях, уміннях, мотиваціях і реальній поведінці. Тому, необхідно позитивно оцінювати кожний крок учня, спрямований на:

- опанування навиками здорового способу життя, його позитивна спрямованість на ведення такого способу життя; практичні дії, які він виконує при відпрацюванні кожної теми;

- підвищення рівня знань про здоров'я і безпеку життєдіяльності, здоровий спосіб життя; уміння використовувати здобуті знання для зміцнення здоров'я;

- набуття навиків, що сприяють розвитку та взаємозв'язку усіх складових здоров'я (фізичній, соціальній, психічній та духовній);

- позитивне ставлення до здорового способу життя [1].

Звертаємо увагу, що в основу навчання змісту предмета «Основи здоров'я» покладено одну з педагогічних методик – освіту на засадах розвитку життєвих і спеціальних навиків, що спрямована на формування здорової та просоціальної особистості [1].

Доцільними на уроках «Основ здоров'я» будуть завдання на проведення власних спостережень; розв'язування проблем з повсякденного життя; проведення інтерв'ю, опитувань, експериментів.

Корисні матеріали для вчителів основ здоров'я, що можуть використовуватися педагогами, розміщено та постійно оновлюються на офіційному сайті комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, зокрема у рубриці «Сторінка методиста», де створені теки: «Дистанційне навчання», «Тека вчителя основ здоров'я під час воєнного стану», «Здорове харчування» тощо (<http://surl.li/huyprf>).

З метою підвищення власної професійної майстерності, рекомендуємо вчителям основ здоров'я ознайомитися із відео-рядом конкурсних випробувань «Методичний практикум», «Майстер-клас», «Урок» першої п'ятірки конкурсантів першого туру всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2023» у номінації «Основи здоров'я» за покликанням: <http://surl.li/huzbd>. На сайті Міністерства освіти і науки України у рубриці «Віртуальна галерея конкурсу» можна переглянути

відео-ряд конкурсних випробувань відбіркового та фінального етапів першої п'ятірки конкурсантів другого туру всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2023» у номінації «Основи здоров'я» за покликанням: <http://surl.li/huzgw>.

Використані та основоположні джерела

1. Воронцова Т.В., Пономаренко В.С. та інші. Принципи освіти на основі розвитку життєвих навичок у курсі «Я досліджую світ». Київ: Видавництво «Алатон», 2018. 33 с.
2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти».
3. Навчальні програми для учнів 6-9 класів. URL : <http://surl.li/abjwi>.
4. Оновлено зміст навчальних програм закладів загальної середньої освіти. URL : <http://surl.li/csjiil>.

3.10. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчального предмета «Фізична культура» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р.

Одним із головних питань в Україні є розв'язання проблем зі здоров'ям у дітей та формування у них основ здорового способу життя. Відповідно, під час організації освітнього процесу в закладах освіти, пріоритетним завданням постає навчання учнів відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної й суспільної цінності.

Країна перебуває в стані війни, на території всієї держави введено воєнний стан, у зв'язку з цим, освітній процес в закладах освіти може відбуватися: в очному режимі; дистанційному режимі; за змішаною формою. Також, Указом Президента введено обов'язкове проведення щоденно о 09 годині 00 хвилин загальнонаціональної хвилини мовчання, якої необхідно дотримуватися під час проведення уроків, незалежно від режиму навчання.

У попередні роки, період з 01.09 до 01.10 кожного навчального року, із метою адаптації учнів до навантажень на уроках фізичної культури, прийом навчальних нормативів не здійснювався, а уроки мали рекреаційно-оздоровчий характер із помірним навантаженням. Рекомендуємо у 2023-2024 навчальному році, урахувавши вплив на учнів умов воєнного стану, збільшити період адаптації учнів до фізичних навантажень за рішенням педагогічної ради та унормувати наказом директора закладу освіти.

У 2023-2024 навчальному році, під час організації освітнього процесу, рекомендуємо вчителям використовувати матеріали інтернет-ресурсів щодо дій здобувачів освіти в умовах воєнного стану:

– посібник для освітян «Як розповідати школярам про мінну безпеку», розроблений Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в Україні (<http://surl.li/hglfl>);

– посібник із прикладами ігор та занять для дітей у незвичних обставинах «Чим зайняти дитину в надзвичайній ситуації» (<http://surl.li/frjni>);

– інструкції для дітей як діяти у надзвичайних ситуаціях у вигляді постерів (<http://surl.li/hglia>);

– правила поведінки цивільного населення під час війни, військового стану: <http://surl.li/btaht>.

Навчання учнів змісту предмета «Фізична культура» закладає основи збереження здоров'я та розвитку всіх його складових; використання вчителями комплексного підходу до формування розумових та фізичних якостей і навиків; удосконалення фізичної та психологічної підготовки до активної життєдіяльності; формування пріоритета оздоровчої спрямованості фізичних вправ та забезпечення загального культурного розвитку особистості [2].

Мета навчання фізичної культури реалізовується через:

– формування загальних уявлень про фізичну культуру, її значення в житті людини, збереження та зміцнення здоров'я;

– розширення рухового досвіду, удосконалення навиків життєво необхідних рухових дій, використання їх у повсякденній та ігровій діяльності;

– розширення функціональних можливостей організму дитини через цілеспрямований розвиток основних фізичних якостей і природних здібностей;

– формування ціннісних орієнтацій щодо використання фізичних вправ як одного з головних чинників здорового способу життя;

– формування практичних навиків для самостійних занять фізичними вправами та проведення активного відпочинку;

– формування високих морально-вольових якостей.

Типовими освітніми програмами для закладів загальної середньої освіти на вивчення предмета «Фізична культура» в інваріантній складовій визначено – 3 год., що мають використовуватися вчителями у повному обсязі.

Опанування змісту предмета фізичної культури, як базового навчального предмета, здійснюється за навчальними програмами, що мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України [2].

Навчальні програми побудовані за модульною системою та містять складові: інваріантну (обов'язкову) – теоретико-методичні знання та загальна фізична підготовка; варіативну складову, яка складається з модулів.

Критеріями вибору варіативних модулів у навчальних програмах

для 7-9 класів та 10-11 класів є:

- наявність матеріально-технічної бази в закладі освіти;
- регіональні спортивні традиції;
- кадрове забезпечення;
- бажання учнів (визначається обов'язковим опитуванням).

Змістове наповнення навчального предмета «Фізична культура» заклад освіти формує самостійно з варіативних модулів, що запропоновані навчальними програмами.

Медичне обстеження учнів проводиться щорічно в установленому законодавством порядку. До уроків фізичної культури та занять у спортивних гуртках (секціях) допускаються учні, які пройшли обов'язковий медичний огляд відповідно до «Положення про медико-педагогічний контроль за фізичним вихованням учнів у загальноосвітніх навчальних закладах», затвердженого спільним наказом Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України від 20.07.2009 № 518/674 «Інструкція про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України від 17.08.2009 № 772/16788, не мають протипоказань щодо занять фізичною культурою і спортом та розподілені на групи для занять фізичною культурою.

Списки учнів, які належать до підготовчої та спеціальної медичної груп затверджуються наказом керівника закладу освіти на поточний навчальний рік і доводяться до відома класного керівника та вчителя фізичної культури.

Присутність учнів на уроках фізичної культури, незалежно від медичної групи, тимчасово звільнених від занять, а також тих, що не пройшли медичного обстеження, є обов'язковою. Усі учні під час проведення уроку мають бути в спортивному одязі та взутті.

Допустиме навантаження на уроці для тих учнів, які за станом здоров'я належать до підготовчої або спеціальної груп встановлює вчитель фізичної культури. Учні, які не пройшли медичного обстеження, до навантажень на уроках фізкультури не допускаються.

Акцентуємо увагу вчителів, на кожному уроці фізичної культури з учнями проводиться інструктаж з безпеки життєдіяльності та робиться відповідний запис у класному журналі на сторінці про зміст уроку.

Наголошуємо, усі спортивні снаряди, спортивне обладнання та інвентар, що використовуються на уроках фізичної культури та спорту, згідно з чинним переліком типових навчально-наочних посібників та обладнання з фізичної культури для закладів освіти, повинно бути безпечним для здоров'я та життя учнів, а його використання має відбуватися з дотриманням вимог безпеки життєдіяльності. Звертаємо увагу вчителів на тому, що набув чинності наказ Міністерства освіти і науки України від 31.05.2023 № 648 «Про внесення змін до Типового

переліку обладнання та інвентарю для фізкультурно-спортивних приміщень закладів освіти, які забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти» (<http://surl.li/jnrby>).

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 01.06.2010 № 521 «Про затвердження Правил безпеки під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах», зареєстрований в Міністерстві юстиції України від 09.08.2010 № 651/17946), уроки фізичної культури в закладах освіти має право проводити вчитель фізичної культури або особа, яка має спеціальну освіту та кваліфікацію: тренер, керівник гуртка, групи, спортивної секції тощо.

Модернізація змісту освіти вимагає пошуку нових освітніх технологій, упровадження нетрадиційних форм і методів навчання. Але разом із тим, основною формою роботи вчителя щодо залучення дітей до систематичних занять фізичною культурою та спортом, залишається урок фізичної культури [1].

Рекомендуємо вчителям, під час проведення уроку фізичної культури:

- застосовувати елементи інноваційних методів навчання;
- забезпечити освітню, виховну, оздоровчу, розвивальну спрямованості;
- формувати в учнів уміння і навички самостійно займатися фізичними вправами;
- використовувати диференційований підхід до організації освітнього процесу з урахування індивідуальних особливостей здоров'я і фізичної підготовки учнів [1].

Під час оцінювання навчальних досягнень учнів із навчального предмета «Фізична культура» важливо брати до уваги орієнтовні навчальні нормативи, що розміщені після кожного варіативного модуля. Порядок їх проведення визначає вчитель відповідно до календарно-тематичного планування. Зазначаємо, нормативи можуть складати тільки учні основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров'я.

Рекомендуємо під час оцінювання навчальних досягнень учнів із фізичної культури враховувати:

- особисті досягнення учнів протягом навчального року;
- ступінь активності учнів на уроках;
- залучення учнів до занять фізичною культурою в позанавчальний час;
- участь у змаганнях усіх рівнів.

Оцінювання навчальних досягнень учнів на уроках фізичної культури може здійснюватися за такими видами навчальної діяльності, а саме:

- засвоєння техніки виконання фізичної вправи (може

здійснюватися окремо від прийому навчального нормативу);

- виконання навчального нормативу (із урахуванням динаміки особистого результату);

- засвоєння теоретико-методичних знань;

- виконання навчальних завдань під час проведення уроку.

Акцентуємо увагу вчителів області на тому, що оцінка за виконання нормативу не є домінуючою під час здійснення тематичного, семестрового чи річного оцінювання. Учні мають бути мотивовані не оцінкою, а своїми особистими досягненнями у виконанні тих чи інших вправ, динамікою зростання особистих результатів.

Під час проведення уроків фізичної культури необхідно дотримуватись правил безпеки життєдіяльності (наказ Міністерства освіти і науки України від 01.06.2010 № 521 «Про затвердження Правил безпеки під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах», зареєстрований в Міністерстві юстиції України від 09.08.2010 № 651/17946), та санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти зі змінами, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 20.09.2021 № 1984 «Про затвердження Змін до Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти» (<http://surl.li/hgnyz>).

Із метою залучення учнів до здорового способу життя, організації на уроках фізкультури нових видів спорту (петанк, фрізбі, чирлідінг, хортинг та інших) рекомендуємо вчителям під час освітньої діяльності використовувати наступні відеоматеріали:

- збірка всеукраїнських семінарів з фізичної культури: <http://surl.li/hhima>;

- збірки онлайн-уроків від громадської організації «JuniorS»: <http://surl.li/hhiuj>;

- освітній серіал із фізичної культури від Міністерства цифрової трансформації України: <http://surl.li/crjy>;

- дистанційне навчання на уроці фізичної культури: <http://surl.li/cndjc>.

Корисні матеріали для вчителів фізичної культури, що можуть використовуватися педагогами, розміщено та постійно оновлюються на офіційному сайті комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, зокрема у рубриці «Сторінка методиста», де створені теки: «Дистанційне навчання», «Тека вчителя фізичної культури під час воєнного стану», «НУШ: фізична культура» тощо (<http://surl.li/hmpfd>).

З метою підвищення власної професійної майстерності, рекомендуємо вчителям фізичної культури ознайомитися із відео-рядом конкурсних випробувань «Методичний практикум», «Майстер-клас», «Урок» першої п'ятірки конкурсантів першого туру всеукраїнського

конкурсу «Учитель року – 2023» у номінації «Фізична культура» за покликанням: <http://surl.li/huzte>. На сайті Міністерства освіти і науки України у рубриці «Віртуальна галерея конкурсу» можна переглянути відео-ряд конкурсних випробувань відбіркового та фінального етапів першої п'ятірки конкурсантів другого туру всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2023» у номінації «Фізична культура» за покликанням: <http://surl.li/huzgw>.

Використані та основоположні джерела

1. Вимоги до сучасного уроку фізичної культури в початковій школі згідно нової програми за державним стандартом. URL : <http://surl.li/cqgcu>.

2. Навчальні програми для учнів 6-9 класів та 10-11 класів. URL : <http://surl.li/abjwi>.

3.11. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчальних предметів «Трудове навчання», «Технології» та «Креслення» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н. р.

Організація освітнього процесу з технологічної освітньої галузі залежить від безпекової ситуації в кожному населеному пункті. У разі оповіщення сигналу «Повітряна тривога», учителю необхідно забезпечити безумовне переривання освітнього процесу, що здійснюється в майстерні. Учні, у супроводі вчителя мають організовано переходити до споруд цивільного захисту та перебувати в них до скасування «Тривоги». Після відбою сигналу «Тривога» усім учасникам освітнього процесу необхідно організовано повернутися до майстерні та вчителю – скорегувати навчальну діяльність, із урахуванням психологічного стану дітей.

Відповідно до Указу Президента Володимира Зеленського від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Росії проти України», щоранку о 9.00 варто долучатися до загальнонаціональної хвилини мовчання, і з метою вшанування пам'яті, громадянської відваги й самовідданості, сили духу, стійкості та героїчного подвигу воїнів, полеглих під час виконання бойових завдань із захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України, мирних громадян, які загинули унаслідок збройної агресії Росії проти України [4].

У зв'язку з оголошенням в Україні воєнного стану, згідно з Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» і відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 04.04.2022 № 1/3872-22 «Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій», важливо організувати комфортний освітній процес для учнів. Під час війни дітям важливо отримувати не лише знання, але й психологічну підтримку, не втрачати

відчуття приналежності до спільноти.

Відповідно до типових освітніх програм для закладів загальної середньої освіти на вивчення предмета трудове навчання (технології) у 2023-2024 навчальному році відводиться:

- у 7-9 класах – 1 год. на тиждень;
- у 10-11 класах (вибірково-обов'язковий предмет) – 3 год. на тиждень у 10 та 11 класах;
- у 10-11 класах (профільний предмет) – 6 год. на тиждень.

Кількість годин трудового навчання в усіх класах може збільшуватися за рахунок годин варіативної складової навчальних планів, визначених на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації. Упровадження курсів за вибором технологічного спрямування також може здійснюватися за рахунок варіативної складової.

Навчання предметам «Трудове навчання», «Технології» здійснюється за навчальними програмами:

- з трудового навчання для закладів загальної середньої освіти 5-9 класи» (оновлена), затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804 «Про оновлені навчальні програми для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів»;

- «Технології 10-11 класи (рівень стандарту)», затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 «Про надання грифу Міністерства освіти і науки України навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти»;

- «Технології 10-11 класи (профільний рівень)» затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 «Про надання грифу Міністерства освіти і науки України навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти»;

Зазначені навчальні програми розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України – URL: <https://bitly.su/p7YKk3qK>.

Звертаємо увагу, що в навчальній програмі перелік об'єктів проектно-технологічної діяльності учнів є орієнтовним, і може бути доповнено виробами (проектами) відповідно до матеріально-технічної бази та вподобань учнів. Це навчальні та творчі проекти учнів, які виконуються за допомогою будь-якої технології з представлених у змісті програми, з відповідним добором конструкційних матеріалів, плануванням робіт, необхідних для створення виробу (від творчого задуму до його практичної реалізації).

Формування змісту технологічної діяльності учнів на уроках трудового навчання здійснюється на основі об'єктів проектно-технологічної діяльності, а не технологій. Це дає змогу одночасно проектувати та виготовляти один і той самий виріб за допомогою різних основних і додаткових технологій, що є особливо зручним у класах, які не

поділяються на групи.

Результатом проектно-технологічної діяльності учнів має бути проєкт (спроєктований і виготовлений виріб, чи надана послуга). У 7-8 класах – 4-6 проєктів, у 9-му класі – 2 проєкти (також 2 проєкти з технології побутової діяльності та самообслуговування в 7-8 класах, 1 проєкт у 9 класі).

Звертаємо увагу, що важливим критерієм вибору проєкту є його значущість для учня (можливість використання виробу в побуті, для реалізації виробів на шкільних ярмарках, аукціонах тощо). Практичний результат учнівського проєкту має бути:

- особистісно ціннісним;
- корисним для сім'ї, родини, класу, школи, громади;
- соціально орієнтованим або мати підприємницький потенціал.

Процес роботи над усіма проєктами в кожному класі (міні-маркетингові дослідження, зображення виробів – малюнок, ескіз, кресленик, схема), технологічні особливості їх виготовлення тощо, учні мають обов'язково відображати у робочих зошитах, а самі роботи, після їх завершення, використовувати за призначенням.

Проєкт у 9 класі виконується з урахуванням уже засвоєних технологій і відповідних знань, умінь і навиків, набутих учнями у попередніх класах. У процесі проєктування учні 9 класу мають виконати кресленики або інші зображення деталей (ескізи, схеми, викрійки, технічні рисунки тощо), які необхідні для виготовлення виробу, що проєктується.

Рекомендуємо у класах, що не поділяються на групи, під час вибору об'єкта проектно-технологічної діяльності, планувати не менш як дві основні технології (окрім об'єктів, виготовлення яких визначає застосування однієї технології: писанка, гарячі напої тощо).

При плануванні освітнього процесу вчитель самостійно визначає теми, які учням необхідно засвоїти, зважаючи на обрані для виготовлення об'єкти проєктування; визначає і планує необхідну кількість навчальних годин, необхідних учням для вивчення відповідних процесів із обробки матеріалу тощо.

Рекомендуємо алгоритм складання календарно-тематичного планування:

Крок 1. Обрати об'єкти проектно-технологічної діяльності учнів (проєкти) та визначити їх кількість.

Крок 2. Обрати основні та, за потреби, додаткові технології для проєктування й виготовлення кожного обраного виробу.

Крок 3. Спланувати очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Крок 4. Визначити орієнтовну кількість годин, необхідних для виконання кожного проєкту.

Крок 5. Сформулювати теми та зміст уроків із проектування та виготовлення кожного об'єкта проектно-технологічної діяльності учнів.

Крок 6. Спланувати теми та зміст уроків із технології побутової діяльності і самообслуговування.

У 10-11 класах «Технології 10-11 класи» (рівень стандарту) – вибірково-обов'язковий предмет – 3 год. на тиждень протягом двох років. Можливі варіанти розподілу годин наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Розподіл годин предмету «Технології 10-11 класи» (рівень стандарту)

10 клас, год. на тиждень	11 клас, год. на тиждень
3	0
2	1
1,5	1,5
1	2
0	3

У змісті програми «Технології 10-11 класи» (рівень стандарту) основну мету технологічної освіти визначено як формування в учнів здатності до самостійного конструювання цих знань і способів діяльності через призму їхніх особистісних якостей, життєвих та професійно орієнтованих намірів, самостійного набуття ними досвіду у вирішенні практичних завдань.

Програма «Технології 10-11 клас» (рівень стандарту) має модульну структуру та складається з десяти обов'язково-вибіркового навчальних модулів, із яких учні спільно з учителем обирають лише три:

- «Дизайн предметів інтер'єру»,
- «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва»,
- «Дизайн сучасного одягу»,
- «Краса та здоров'я»,
- «Кулінарія»,
- «Ландшафтний дизайн»,
- «Основи підприємницької діяльності»,
- «Основи автоматики і робототехніки»,
- «Комп'ютерне проектування»,
- «Креслення».

Структура модуля складається з очікувальних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів, алгоритму проектної діяльності учнів і орієнтовного переліку творчих проектів.

На вивчення обраних навчальних модулів відводиться 105 годин. Кількість годин, що відводиться на вивчення кожного з трьох обраних модулів, учитель визначає самостійно, із урахуванням особливостей проектної діяльності учнів, матеріальних можливостей школи тощо.

Учні 10-11-х класів, де предмет «Технології» вивчається на

профільному рівні, обирають спеціалізацію із переліку, за якою може здійснюватися навчання:

- автосправа;
- агровиробництво;
- деревообробка;
- елементи імідж-дизайну;
- комп'ютерна інженерія;
- кондитерська справа;
- кулінарія;
- металообробка;
- обробка інформації та програмне забезпечення ПК;
- основи дизайну;
- основи лісового господарства;
- підприємництво;
- технічне проектування;
- туристична справа;
- українська народна вишивка;
- швейна справа.

У межах технологічного профілю в 10-11-х класах також можлива професійна підготовка учнів. Наказом Міністерства освіти і науки України від 23.09.2010 № 904 «Про затвердження Типових навчальних планів та Типових програм професійно-технічного навчання для учнів загальноосвітніх навчальних закладів» зі змінами і доповненнями, унесеними наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 24.09.2012 № 1040 «Про затвердження Типових навчальних планів та Типових програм професійно-технічного навчання для учнів загальноосвітніх навчальних закладів» (<https://bitly.su/zjvp>), затверджено Типові навчальні плани та Типові програми професійно-технічного навчання для учнів закладів загальної середньої освіти.

Професії, за якими здійснюється професійно-технічне навчання відповідно до Типових навчальних планів та Типових програм, розділено на три групи у залежності від кількості годин, що відводиться на їх опанування.

До першої групи віднесено:

- «Продавець (з лотка, на ринку)»;
- «Водій автотранспортних засобів категорії «В»»;
- «Водій автотранспортних засобів категорії «С», «С1»»;
- «Манікюрниця»;
- «Штукатур».

На опанування зазначених професій відводиться до 480 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю та 10 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

До другої групи віднесено:

- «Вишивальниця»;
- «Агент з організації туризму»;
- «Оператор комп'ютерного набору»;
- «Різьбяр по дереву та бересту»;
- Інтегрована професія – «Швачка. Кравець».

На опанування зазначених професій відводиться до 540 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю та 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

До третьої групи віднесено:

- «Секретар керівника (організації, підприємства, установи)»;
- «Касир (на підприємстві, в установі, організації)»;
- «Перукар (перукар-модельєр)»;
- «Молодша медична сестра з догляду за хворими»;
- «Офіціант»;
- «Секретар-друкарка»;
- «Слюсар з ремонту автомобілів»;
- «Столяр будівельний».

На опанування зазначених професій відводиться до 680 годин навчального часу: 6 годин на тиждень у 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю, по 2 години на тиждень у 10 та 11 класах за рахунок варіативної складової навчальних планів і 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

Збільшення часу навчальної практики визначається тільки для професійного навчання з метою забезпечення потрібної кількості навчальних годин. Зменшення годин навчальної практики можна уникнути за рахунок виділення (збільшення) годин з варіативної складової навчальних планів.

У випадку, коли кількість годин на опанування професії менша передбаченої навчальними планами, рекомендуємо запроваджувати профільні курси та курси за вибором профорієнтаційного спрямування, які мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України.

Здійснення професійно-технічного навчання в закладах загальної середньої освіти та міжшкільних навчально-виробничих комбінатах (міжшкільних ресурсних центрах) можливе за іншими професіями, із дотриманням вимог Державних стандартів професійно-технічної освіти.

Змістове наповнення технологічного профілю також може складатися з декількох курсів за вибором «Професійні проби». Такі курси вивчаються учнями послідовно. Програми таких курсів повинні мати відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Курси за вибором «Професійні проби» можуть вивчатися за рахунок варіативної складової навчальних планів учнями, які навчаються за будь-яким профілем.

Акцентуємо увагу на тому, що відповідно до Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у закладах загальної середньої

освіти (додаток 2 до наказу Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 06.03.2002 № 229/6517, зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки від 09.10.2002 № 572 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128», наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 17.08.2012 № 921 «Про внесення зміни до наказу Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128», наказом Міністерства освіти і науки від 08.04.2016 № 401 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128»), клас може поділятися на групи технічних і обслуговуючих видів праці. Це відбувається за бажанням учнів та технічних можливостей закладів освіти.

Важливою складовою технологічної підготовки учнів є знання ними основ графічної грамоти. Звертаємо увагу, що вивчення курсу «Креслення» в 11 класах технологічного профілю відбувається в обсязі 2 год. на тиждень за навчальною програмою «Креслення. 11 клас» (лист Державної установи «Інститут модернізації змісту освіти» від 25.09.2018 № 22.1/12-Г-906 «Про надання грифу Міністерства освіти і науки України навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти»), у 8-11 класах креслення, як курс за вибором – за навчальною програмою «Креслення» (лист Державної установи «Інститут модернізації змісту освіти» від 08.11.2019 № 22.1/12-Г-10550 «Про надання грифу Міністерства освіти і науки України навчальним програмам для учнів 5-11 класів закладів загальної середньої освіти»), у 7-8 класах для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів технічного (інженерного) циклу – за навчальною програмою «Креслення. 7-8 класи» (лист Державної установи «Інститут модернізації змісту освіти» від 25.09.2018 № 22.1/12-Г-904 «Про надання грифу Міністерства освіти і науки України навчальним програмам для учнів 5-9 класів закладів загальної середньої освіти»).

Звертаємо увагу, що у разі потреби в організації дистанційного навчання, у межах академічної автономії, питання організації освітнього процесу, виконання освітньої програми, навчального плану є внутрішніми питаннями кожного закладу загальної середньої освіти, його педагогічної ради та завданням педагогічних працівників. Отже, під час дистанційного навчання вчителі мають вжити заходів щодо виконання календарно-тематичних планів із дотриманням вимог Державного стандарту базової середньої освіти [1] засобами використання технологій дистанційного навчання та, за потреби,

ущільнення відповідного матеріалу (на розсуд учителя) з організацією повторення окремих тем на початку очного навчання та завершення розпочатих проєктів.

Під час організації дистанційного навчання, рекомендуємо перелік платформ: Skype, Zoom, Adobe Connect, Naurok, Moodle тощо.

Варто користуватися відомими інструментами комунікації та зворотного зв'язку, які сприяють навчанню. Звертаємо увагу, що методичні рекомендації щодо особливостей організації діяльності закладів загальної середньої освіти, у форматі дистанційної взаємодії між учасниками освітнього процесу, розміщено на сайті Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (<http://surl.li/jmteb>) [2].

Плануючи онлайн уроки, варто пам'ятати що кожна активність онлайн, потребує більше часу, ніж у майстерні. Розпочинати онлайн навчання не варто з виконання складних проєктів. Наголошуємо на необхідності надання вчителями трудового навчання чітких покрокових інструкцій з візуальною підтримкою під час проведення навчальних занять.

Кожного уроку під час роботи у навчальній майстерні необхідно звертати увагу на дотримання учнями правил безпечної роботи, виробничої санітарії та особистої гігієни; формувати уміння безпечних прийомів роботи, ознайомлювати із заходами попередження травматизму (наказ Міністерства освіти і науки України від 13.08.2007 № 730 «Про затвердження Правил безпеки під час занять у навчальних і навчально-виробничих майстернях навчальних закладів системи загальної середньої освіти») (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-07>) [3].

Використані та основоположні джерела

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP200898.html.

2. Дистанційний формат взаємодії суб'єктів освітньої діяльності: методичні рекомендації / Уклад. І. В. Коренева; за ред. І. В. Удовиченко. Суми: НВВ КЗ СОІПО, 2021. С. 141-144. URL : <http://www.soippo.edu.ua/images/>.

3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.08.2007 № 730 «Про затвердження Правил безпеки під час занять у навчальних і навчально-виробничих майстернях навчальних закладів системи загальної середньої освіти». URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-07>.

4. Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України».

3.12. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту предметів «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», інтегрованого курсу «Мистецтво» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2022-2023 н.р.

У 2023-2024 навчальному році навчання змісту навчальних предметів «Образотворче мистецтво» у 7 класах, «Музичне мистецтво» у 7 класах, інтегрованого курсу «Мистецтво» у 7-11 класах необхідно здійснювати, дотримуючись нормативно-правових актів:

– Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти») [1];

– Закону України «Про освіту» [3];

– Закону України «Про повну загальну середню освіту» [4], листа Міністерства освіти і науки України від 30.06.2022 № 1/7322-22 «Про організацію 2022/2023 навчального року» [5].

Відповідно до Указу Президента України, щоранку о 09 год. 00 хв. необхідно згадати хвилиною мовчання загиблих внаслідок збройної агресії російських окупантів проти України [11]. Під час конструювання уроку вчителям «Образотворчого мистецтва», «Музичного мистецтва», інтегрованого курсу «Мистецтво», необхідно звернути увагу на його місце в розкладі. Якщо урок припадає на 09 годину виважено, – добирати твори мистецтва для розкриття теми й будувати урок таким чином, щоби не порушувати його драматургію та емоційний вплив на учнів.

З метою надання психологічної та емоційної підтримки, учасникам освітнього процесу рекомендуємо ознайомитися з матеріалами, які розміщено на сайті Сумського ОІППО, у розділ «Сторінка методиста», (рубрика «Учителю мистецтва», тека «Учителю мистецтва в умовах воєнного стану», вкладка «Психологічна підтримка») (<http://surl.li/jypqw>):

Оскільки предмети освітньої галузі «Мистецтво» мають потужний терапевтичний потенціал, їх проведення має стати засобом гармонізації психологічного стану всіх учасників освітнього процесу. Варто розпочинати уроки з мотивувального неформального спілкування.

Звертаємо увагу, що навчання змісту предметів: «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво» та інтегрованого курсу «Мистецтво», в умовах правового режиму воєнного стану, реалізується залежно від безпекової ситуації в кожному населеному пункті: в очному форматі (із гарантуванням безпечних умов навчання для всіх учасників освітнього процесу); у дистанційному форматі (у разі наявності безпосередньої небезпеки, зокрема продовження воєнних (бойових) дій, можливих артилерійських обстрілів, загрози ракетно-бомбових ударів); у змішаному (очно-дистанційному) форматі [5, 10].

В організації дистанційного навчання необхідно керуватися Положенням про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115 «Деякі питання організації дистанційного навчання» [8]. Також, рекомендуємо опрацювати методичні рекомендації «Організація дистанційного навчання в школі», які розроблені Міністерством освіти і науки України на допомогу вчителям та розміщені за посиланням: <https://cutt.ly/PZVgXb0>.

Організацію освітнього процесу з образотворчого мистецтва, музичного мистецтва, інтегрованого курсу «Мистецтво», в умовах воєнного стану рекомендуємо організовувати за допомогою технологій дистанційного навчання, у синхронному й асинхронному режимах, використовуючи онлайн платформи Microsoft Teams, Classroom, Class Dojo (<https://www.classdojo.com/>), GIOS (<https://gioschool.com/>), МійКлас (<https://miyklas.com.ua/info/uciteliam>), Edmodo (<https://new.edmodo.com>). Також рекомендуємо скористатися методичними рекомендаціями «Дистанційний формат взаємодії суб'єктів освітньої діяльності» (за ред. І.В. Удовиченко), у яких подано інформацію щодо особливостей організації діяльності закладу загальної середньої освіти у форматі дистанційної взаємодії між учасниками освітнього процесу, а також порадами, посиланнями на інтернет-джерела, прикладами змістового моделювання (рекомендації розміщено на сайті Сумського ОППО за покликанням: <https://cutt.ly/IXcruz9>) [2].

У 2023-2024 навчальному році вивчення предметів освітньої галузі «Мистецтво» в 7-11 класах здійснюватиметься за навчальними програмами:

– «Мистецтво. 5-9 класи» (наказ Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 405 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня») [6];

– «Мистецтво. Рівень стандарту. 10-11 класи», «Мистецтво. Профільний рівень. 10-11 класи» (наказ Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 «Про надання грифу Міністерства освіти і науки навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти», у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 28.11.2019 №1493 зі змінами «Про внесення змін до типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня») [7].

Навчальні програми розміщені на офіційних вебсайтах: Міністерства освіти і науки України <https://mon.gov.ua/ua>; Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>.

Зміст освітньої галузі «Мистецтво» (у 7 класах) може реалізовуватися як через інтегрований курс «Мистецтво», так і через зміст окремих предметів за видами мистецтва: образотворче мистецтво і

музичне мистецтво. Вибір здійснюється з урахуванням фахової підготовки, кадрового складу педагогічних працівників школи та погоджується педагогічною радою. За умови обрання закладом загальної середньої освіти вивчення змісту засобами окремих предметів, у робочому навчальному плані та на сторінках класного журналу зазначаються окремі навчальні предмети: «Образотворче мистецтво», «Музичне мистецтво», – на які відводиться по 1 годині на тиждень. Звертаємо увагу, що у 7 класах пріоритетними є різноманітні форми практичної діяльності учнів, у процесі чого відбувається їхнє самовираження у співі, інструментальному музикуванні, малюванні, ліпленні, конструюванні, театралізації тощо.

У 8-9 класах зміст освітньої галузі «Мистецтво» реалізується через інтегрований курс «Мистецтво», – на який відводиться 1 година на тиждень.

Пізнання мистецтва відбувається через сприймання, інтерпретацію та оцінювання художніх творів з акцентом на культурологічний контекст, творче самовираження учня, насамперед, у музичній та художній діяльності, що реалізується, зокрема, у виконанні різноманітних завдань та мистецьких проєктів (індивідуальних, колективних), відповідно до потреб учнів у співі чи малюванні, конструюванні тощо, що сприятиме активному формуванню компетентностей, визначених навчальною програмою.

Звертаємо увагу, що у 10-11 класах реалізація змісту освітньої галузі «Мистецтво» реалізується через навчальний предмет «Мистецтво», який у Базовому навчальному плані загальноосвітніх навчальних закладів II-III ступенів (додаток 1 до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти) [1] позначено як вибірково-обов'язковий.

До вибірково-обов'язкових навчальних предметів належить «Мистецтво» (як й «Інформатика» та «Технології»), із переліку яких учені обирають два навчальні предмети, які вони обов'язково опануватимуть упродовж навчання у старшій школі: один – у 10-му, інший – в 11-му класі, або одночасно два предмети в 10 і 11 класах (у такому разі години, відведені на вивчення вибірково-обов'язкових навчальних предметів, діляться між двома обраними навчальними предметами).

Тематична структура навчальної програми «Мистецтво. 10-11 класи» розкриває особливості мистецтва культурних регіонів світу, визначених ЮНЕСКО: африканського, американського, далекосхідного, індійського, арабо-мусульманського, європейського (у тому числі, мистецтва України як невід'ємної складової європейського мистецтва) [7].

Основними видами діяльності учнів у процесі опанування мистецтва у 7-11 класах є сприймання, інтерпретація й оцінювання художніх творів; пізнання явищ мистецтва, художньо-творче

самовираження, які мають бути збалансованими між собою.

Учителям мистецтва доцільно в освітньому процесі застосовувати на уроках педагогічні технології, методи та прийоми стимулювання асоціативнообразного мислення (міжвидових мистецьких паралелей, аналогій, порівнянь тощо), що зумовлено спільним тематизмом, який об'єднує навчальний матеріал різних видів мистецтва, насамперед музичного і образотворчого. Також на уроках доцільно застосовувати інтерактивні, проблемно-евристичні, інформаційно-комунікаційні технології; активізувати пошук учнями в мистецтві особистісно значущих сенсів та змісту, «співзвучних» власному досвіду.

Особливістю програми «Мистецтво» є її варіативність. Орієнтуючись на вимоги та тематику навчальної програми, учитель самостійно: обирає освітні технології; необхідні практичні завдання; мистецькі твори для сприймання, орієнтуючись на критерій їх високої художньої якості та яскраву приналежність до культури певного регіону; визначає обсяг годин на вивчення окремої теми, поурочний розподіл опанування кожної теми навчальної програми; за необхідності, – має право змінювати порядок вивчення тем у межах навчального року.

На уроках важливо максимально диференціювати форми практичних завдань, побудови процесу сприйняття візуального та музичного матеріалу на виключно життєствердних позитивних зразках мистецьких творів.

У період воєнної агресії і трагедії, які так болісно переживає населення України, вважаємо за необхідне вилучити з використання в освітньому процесі твори російських, а також білоруських митців (через позицію Білорусі щодо російського вторгнення в Україну). Вивільнений навчальний час доцільно використати на ознайомлення учнів із творами українських, у тому числі, регіональних митців, що також сприятиме формуванню патріотичної національної свідомості учнівства, поваги до українського мистецтва і культури, звичаїв та традицій українського народу.

Звертаємо увагу, що під час навчання змісту навчальних предметів освітньої галузі «Мистецтво» пріоритетом залишається впровадження компетентнісного, інтегрованого, діяльнісного, особистісно орієнтованого підходів у навчанні мистецтву.

Компетентнісний підхід сприяє формуванню комплексу ключових, міжпредметних та предметної мистецької компетентностей в учнів.

Інтегрований підхід реалізується у рамках освітньої галузі, у виявленні міжпредметних зв'язків, поширенні мистецького досвіду, який набуто учнями у процесі навчання.

Діяльнісний підхід спрямований на розвиток в учнів умінь з різних видів мистецтва та усвідомлення можливостей їх застосування у навчальному та соціокультурному середовищі.

Особистісно орієнтований підхід спрямований на розвиток в учнів художніх інтересів, індивідуальних мистецьких «схильностей» та здібностей учнів. Нагадуємо, що з інформацією щодо особливостей впровадження компетентнісного підходу в освітній процес, можна ознайомитися, послуговуючись методичними рекомендаціями (листи Міністерства освіти і науки України: від 17.08.2016 № 1/9-437 «Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах»; від 09.08.2017 № 1/9-436 «Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах у 2017-2018 навчальному році»; від 03.07.2018 № 1/9-415 «Щодо вивчення у закладах загальної середньої освіти навчальних предметів у 2018-2019 навчальному році»; від 01.07.2019 № 1/11-5966 «Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2019-2020 навчальному році»; від 11.08.2020 № 1/9-430 «Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2020-2021 навчальному році»; від 22.09.2021 № 1/9-482 «Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2021-2022 навчальному році».

Система оцінювання результатів навчання учнів із музичного мистецтва, образотворчого мистецтва, інтегрованого курсу «Мистецтво» ґрунтується на позитивному ставленні до кожного учня. Звертаємо увагу, оцінюванню підлягає не рівень недоліків і прорахунків, а рівень прогресу особистісних досягнень учнів. Тому, критерієм перевірки та оцінювання результатів із мистецької освіти є динаміка особистісного розвитку учня та його ставлення до опанування предмету.

Акцентуємо увагу, що на уроках навчальних предметів освітньої галузі «Мистецтво» не рекомендуються будь-які письмові форми робіт (запис учнями інформації зі слів учителя чи з дошки; контрольні, самостійні, домашні роботи; написання рефератів тощо), що спричиняє додаткове недоцільне навантаження учнів. Письмовий формат може використовуватися, за потреби, у старших класах, наприклад, для презентації результатів дослідно-пошукової (проектної) діяльності, яка може бути реалізована не більше 1-2 рази за семестр. Для учнів 7-11 класів рекомендуємо використовувати домашні завдання на слухання та інтерпретацію музики у навколишньому середовищі, завдання творчого спрямування, спостереження та замальовки ескізного характеру з натури, пам'яті тощо. У старших класах можуть бути завдання практичнотворчого чи дослідницько-пошукового характеру (зокрема, виконання проєктів), із використанням матеріалів підручника, краєзнавчого спрямування тощо.

Оформлення сторінок класного журналу здійснюється відповідно

до Інструкції з ведення класного журналу учнів (наказ Міністерства освіти і науки України від 03.06.2008 № 496 «Про затвердження Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» (<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0496290-08#Text>)).

Учителям образотворчого мистецтва, музичного мистецтва, інтегрованого курсу «Мистецтво», під час проведення уроків, необхідно пам'ятати, що мистецтво є дуже важливим у справі виховання в учнів почуття патріотизму, гордості за рідну землю, країну, у якій ми живемо.

Використані та основоположні джерела

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>.

2. Дистанційний формат взаємодії суб'єктів освітньої діяльності : методичні рекомендації / за ред. І. В. Удовиченко. Суми : НВВ КЗ СОІППО, 2021. 198 с. URL : <https://cutt.ly/OZNoSdE>.

3. Закон України «Про освіту». URL : <http://surl.li/ixnq> .

4. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> .

5. Лист Міністерства освіти і науки України від 30.06.2022 № 1/7322-22 «Про організацію 2022/2023 навчального року» URL : <https://cutt.ly/SXl4li0>

6. Навчальна програма «Мистецтво. 5-9 класи». URL : <https://cutt.ly/xXcucYi>.

7. Навчальна програма «Мистецтво. 10-11 кл. Рівень стандарту». URL : <https://cutt.ly/SXcyHY4>.

8. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115 «Деякі питання організації дистанційного навчання». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text>.

10 Постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні» URL : https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/89658/ .

11. Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України». URL : <https://www.president.gov.ua/documents/1432022-41729>

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ
В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
У 2023-2024 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ**

«Громадянські думки, почуття, тривоги, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність – це основа почуття людської гідності. Той, у кому ви сформували ці якості душі, ніколи не проявить себе в чомусь поганому, навпаки – він буде прагнути, проявити себе тільки в доброму, гідному наших ідей, нашого суспільства»

В. Сухомлинський

«Одне з важливих виховних завдань учителя полягає в тому, щоби діти зрозуміли й відчули серцем: через творення матеріальних і духовних благ виявляється в нашому суспільстві ставлення людини до людини, суспільне обличчя громадянина»

В. Сухомлинський

«Найважливіше завдання виховання – навчити дитину бачити в красі навколишнього світу духовне благородство, доброту, сердечність, і на основі цього утверджувати прекрасне в собі»

В. Сухомлинський

4.1. Методичні рекомендації щодо організації виховного процесу у закладах загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р.

Головна мета виховної роботи у закладах загальної середньої освіти – створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України; сформувати покоління, здатне навчатися впродовж усього життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства.

У 2023-2024 навчальному році напроми й завдання виховної роботи в закладах загальної середньої освіти визначено нормативно-правовими документами:

- Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII;
- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», редакція від 01.01.2020 № 2671-VIII;
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України проти булінгу (цькування)», редакція від 01.01.2020 № 2657-IX;
- Закон України «Про протидію торгівлі людьми», редакція від 01.01.2020 № 2671-VIII;
- Закон України «Про повну загальну середню освіту», редакція від 27.05.2022 № 2208-IX;
- Закон України «Про охорону дитинства», редакція від 08.06.2022 № 2267-IX;
- Указ Президента України від 25.05.2020 № 195/2020 «Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі»;
- Указ Президента України від 08.05.2023 № 226/2023 «Про День Європи»;
- Конвенція ООН про права дитини (ратифіковано Постановою Верховної Ради України від 27.02.91 № 789-XII, редакція зі змінами від 20.11.2014, підстава 995-160);
- Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 932 «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки»;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2021 № 673 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України»;
- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 № 269-р «Про затвердження плану заходів з відзначення подвигів ветеранів війни, проявлених під час захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України, на період 2023-2026 років»;
- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 № 301-р «Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти»;
- Концепція реалізації державної політики у сфері реформування

загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р);

– лист Міністерства освіти і науки України від 14.08.2020 № 1/9-436 «Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження і протидії булінгу (цькуванню»);

– лист Міністерства освіти і науки України від 10.03.2021 № 1/9-128 «Щодо необхідності проведення додаткових профілактичних заходів в середовищі дітей та підвищення обізнаності батьків»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 09.07.2021 № 4.5/1992-21 «Щодо відзначення Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 17.03.2022 № 1/3485-22 «Методичні рекомендації щодо проведення бесід з учнями закладів загальної середньої освіти з питань уникнення враження мінами та вибухонебезпечними предметами»;

– лист Міністерства освіти і науки України від 30.05.2022 № 1/5735-22 «Про запобігання та протидію домашньому насильству в умовах воєнного стану в Україні».

Зазначаємо, що в надскладних умовах воєнного стану цільовим напрямом виховного процесу в новій українській школі має стати створення максимально можливих безпечних умов для кожної дитини, реалізація безпекової складової здоров'я особистості, забезпечення її фізичного, психічного, соціального та духовного благополуччя. Відповідно, основними завданнями виховної роботи з учнями є:

– надання здобувачів освіти базових знань з основ безпеки, формування поведінки, правильних безпекових дій в умовах воєнного стану, дотримання правил збереження свого та (оточуючих) здоров'я, життя у разі бойових дій;

– надання психологічної підтримки, забезпечення психолого-педагогічного супроводу емоційно вразливих категорій осіб;

– сприяння адаптації та емоційно-психологічної підтримки тимчасово внутрішньо переміщеним особам;

– формування рис і якостей українця-переможця у війні Росії проти України: твердості духу й моральної стійкості, витримки, сили волі; протидії ворожій пропаганді, віри в перемогу; здатності та вміння протистояти негативним емоціям, стресу, тривозі; співчуття, милосердя, взаємодопомоги, відчуття себе громадянином.

Безпечна школа сьогодні – це рівні можливості для всіх учасників освітнього процесу, якісна освіта, участь батьківських комітетів і шкільного самоврядування в плануванні шкільних заходів, створення атмосфери довіри та взаємоповаги, перетворення закладу загальної

середньої освіти на безпечне місце, де немає насильства та цькування.

Створити безпечне освітнє середовище – одне з першочергових завдань закладу освіти, виконання якого має реалізувати право на безпечні та нешкідливі умови навчання в умовах війни.

Наявність укриття – це лише частина тієї безпеки дітей, яку має організувати керівник закладу загальної середньої освіти. Окрім того, поруч із дитиною має бути персонал закладу загальної середньої освіти, її батьки. Адже безпека дитини – це поняття, яке можна описати формулою: безпечне місце + «безпечний» дорослий = дитина у безпеці.

З матеріалами щодо створення безпечного освітнього середовища, підготовленими центром інноваційної освіти «ПРО.СВІТ», можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/jxsif>.

З метою підвищення рівня безпеки та організації безпечного освітнього середовища у закладах загальної середньої освіти рекомендуємо опрацювати Концепцію безпеки закладів освіти (схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 № 301-р «Концепція безпеки закладів освіти»), зі змістом якої можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/jxshn>.

Окрім того, виховна робота у закладах загальної середньої освіти також має бути спрямована на:

- формування шанобливого ставлення учнів до української культури;

- формування в учнів моральної активності особистості, чесності, правдивості, працелюбності, справедливості, гідності, милосердя, толерантності, терпимості до іншого, готовності допомогти іншим, ввічливості, тактовності; уміння працювати у команді; здатності прощати та просити пробачення; протистояти виявам несправедливості та жорстокості;

- формування в учнівської молоді усвідомлення природи в житті людини, почуття особистої причетності до збереження природних багатств, відповідальності за них, здатності гармонійно співіснувати з природою; екологічної безпеки, критичної оцінки споживацько-утилітарного ставлення до природи, вміння протистояти негативним проявам;

- формування в учнів навиків здорового способу життя;

- формування у школярів уміння цінувати себе як носія фізичних, духовних і соціальних сил, уміння протистояти негативним проявам у суспільстві, бути компетентним у питаннях захисту власного здоров'я.

Рекомендуємо до використання, під час реалізації виховної роботи в освітньому процесі, матеріали з безпеки життєдіяльності, які розміщені на офіційних сайтах:

- Міністерства освіти і науки України, у рубриці «Цивільний захист та безпека життєдіяльності» (<https://cutt.ly/RHqiPut>);

- Державної служби України з надзвичайних ситуацій: статтю «Дії населення в умовах надзвичайних ситуацій воєнного характеру» (<https://cutt.ly/uHqiLHX>);
- освітньої платформи «Освіторія» (<http://surl.li/eqtjm>);
- Української Гельсінської групи з прав людини (<https://www.helsinki.org.ua/>), (<https://cutt.ly/bHqi0kN>);
- Української Гельсінської групи з прав людини (модуль 9 «Основи безпеки та правила поведінки в період збройного конфлікту та інших надзвичайних ситуацій» навчально-методичного посібника для закладів освіти «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право» (<https://cutt.ly/bHqi0kN>); Короткий Т. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право: методичний посібник для закладів освіти (<https://cutt.ly/bHqi0kN>).

Окрім того, радимо скористатися матеріалами для соціально-емоційного та етичного виховання дітей, розміщеними на сторінках Телеграм-боту «Дорослі в ресурсі заради дітей» (<https://t.me/s/adultsforchildren?after=1280>).

Наголошуємо на необхідності щодня, о 09 годині 00 хвилин, проводити в закладах загальної середньої освіти загальнонаціональну хвилину мовчання за співвітчизниками, загиблими внаслідок збройної агресії російських окупантів проти України (Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії російської федерації проти України») [23].

Для того, щоби «хвилину мовчання» набула для учнів сенсу, стала усвідомленим проживанням, а не «відпрацюванням», не посилювала тривогу, а була досвідом, коли дитина відчуває свій внесок у загальну справу, психологи рекомендують:

- запропонувати учням подумати, як діти можуть виразити свою вдячність і шану тим, хто за нас бореться. Важливо, щоби учні самі пропонували, як це робити – словами, листівками, молитвами, подяками (поклавши руку на серце, посадивши дерева, поводячись гідно, говорячи українською, знаючи історію країни тощо);
- обережно говорити з дітьми про те, що варто пам'ятати тих, хто боровся за нас, загинув, став жертвою війни (це – наша можливість ушанувати загиблих українців, для цього і є хвилини пам'яті, хвилину мовчання – хвилину нашої уваги і шани);
- запропонувати дітям запалити свічку пам'яті чи ввімкнути безпечну LED-свічку «сили» і передавати її «колом» тощо.

Тож нехай наша вдячність оберігає всіх, хто боронить Україну!

Відповідно до Закону України «Про освіту», Концепції «Нова українська школа» виховання є невід'ємною складовою освітнього процесу, наскрізним процесом, який охоплює всі сфери шкільного життя

і має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях.

Основою сучасного виховного процесу має бути Людина як найвища цінність, а виховний процес необхідно спрямовувати на розвиток ціннісного світоглядного ставлення особистості до соціального та природного навколишнього світу і до самої себе. Ціннісне ставлення обумовлює поєднання інтересів учителя і учня, спрямованих на вільний саморозвиток особистості, збереження її індивідуальності, виховання такого громадянина-патріота, який здатен забезпечити високий рівень розвитку культури держави, її престиж і гідне місце в цивілізованому світі.

У Концепції «Нова українська школа» зазначено, що ефективною відповіддю на виклики сучасності мають стати освіта та виховання, які базуються на загальнолюдських цінностях, сформованості критичного, творчого та креативного мислення, соціально значущій мотивації життєдіяльності, тому, українське суспільство, сьогодні, як ніколи, потребує громадян творчих, здатних на духовне, моральне й соціально-культурне самотворення і на служіння державі та суспільству. Тому, пріоритетного значення в школі набуває завдання формувати в учнів систему загальнолюдських цінностей – морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей) і соціально-політичних (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність). У центрі освітнього процесу має перебувати виховання в учнів відповідальності за себе, за добробут своєї країни.

Відповідно до статті 15 Закону України «Про повну загальну середню освіту» виховний процес у закладах загальної середньої освіти має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, культурних цінностях українського народу, цінностях вільного демократичного суспільства, принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини тощо [4].

Особлива роль у здійсненні виховного процесу в закладах загальної середньої освіти належить класним керівникам, діяльність яких регламентується «Положенням про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти», затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 06.09.2000 № 434 «Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти» (зі змінами) [15].

З метою формування життєвих цінностей, розвитку вольових якостей, поліпшення взаємин дитини з батьками та ровесниками, рекомендуємо до використання в освітньому процесі платформу UNICEF «Поруч», із матеріалами якої можна ознайомитися за покликанням: <https://poruch.me/>.

В Україні основні підходи до осмислення та реалізації прав дітей,

визначених міжнародним і вітчизняним законодавством, протягом останнього часу істотно змінилися. Це пов'язано з посиленням уваги з боку держави до інтересів дітей, удосконаленням механізму контролю за дотриманням чинного законодавства у сфері охорони дитинства, розвитком інституцій соціально-правового захисту дітей.

Відповідно до Закону України «Про освіту» в Україні створюються рівні умови доступу дітей до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак [2].

Основоположними документами у сфері забезпечення прав дитини в Україні є Конвенція ООН про права дитини, яка ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27.02.1991 (набула чинності 27.09.1991 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-12#Text>) [8] і Закон України «Про охорону дитинства» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>) [3].

Звертаємо увагу, що в Україні не існує спеціального законодавства для неповнолітніх, а їхні права виділені окремими статтями Сімейного, Цивільного, Кримінального та Кримінально-Процесуального кодексів, а також регулюються Законами України: «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про попередження насильства в сім'ї» тощо.

З метою забезпечення прав дитини, формування навиків безпечної поведінки дітей, рекомендуємо до використання інформаційно-методичні матеріали, посібники, які розміщено на сайті українського фонду «Благополуччя дітей» (<http://surl.li/fcdky>).

Щоби допомогти дітям, їхнім батькам та опікунам знизити рівень стресу, упоратися з емоційним навантаженням і піклуватися про здоров'я, безпеку та розвиток дітей під час війни, рекомендуємо ознайомитися з інформаційними матеріалами, розміщеними на сайті ЮНІСЕФ Україна «Для кожної дитини», з якими можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/bqxve>.

В умовах обмежень і викликів рекомендуємо до використання сайт «Спільно до навчання», де педагоги та батьки зможуть завантажити інструкції з безпеки, уроки та робочі матеріали з мінної безпеки, психологічної підтримки, матеріали щодо харчування, гігієни, імунізації, які призначені для дітей різного віку (<https://osvitanow.org/>).

Акцентуємо увагу педагогів на необхідності у 2023-2024 навчальному році спланувати виховні заходи до Дня вшанування пам'яті дітей (04 червня), які загинули внаслідок збройної агресії російських окупантів проти України, що встановлений Постановою Верховної Ради України від 01.06.2021 № 1490-IX «Про вшанування пам'яті дітей, які загинули

внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» [18].

З інформацією щодо захисту прав дітей в Україні, із урахуванням міжнародних договорів з питань сімейного права, можна ознайомитися за покликанням: https://minjust.gov.ua/m/str_19188.

Наголошуємо, що питання запобігання та виявлення випадків жорстокого поводження з дітьми регулюється Законом України «Про охорону дитинства» (стаття 10), де визначено, що «кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, закладах освіти та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості та виключають приниження честі й гідності дитини» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>).

Регулювання батьківської відповідальності за виховання є також актуальними, і ці питання (щодо прав, обов'язків і відповідальності батьків за виховання дітей) унормовані в таких нормативно-правових актах України:

– Закон України «Про освіту» (стаття 55 «Права та обов'язки батьків здобувачів освіти»);

– Закон України «Про охорону дитинства» (стаття 12 «Права, обов'язки та відповідальність батьків за виховання та розвиток дитини»);

– Цивільний кодекс України (стаття 1179 «Відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою»);

– Кодекс України про адміністративні правопорушення (стаття 184 «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей»);

– Кримінальний кодекс України (стаття 166 «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування»);

– Сімейний кодекс України (стаття 150 «Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини», стаття 164 «Підстави позбавлення батьківських прав») тощо.

Перший урок у 2023-2024 навчальному році – важлива подія як для учнів, так і для їхніх батьків і вчителів. Саме тому, підготовка до першого уроку повинна бути належною. Важливо, щоби початок нового навчального року налаштував дітей на навчання, а освітній процес був комфортним як для педагогів, так і для дітей.

Обираючи ту чи іншу тему, учителю необхідно: орієнтуватися на вік учнів, урахувати актуальність проблеми тощо.

Так, для учнів 5-9-х класів, наприклад варто запропонувати теми, які стосуються важливих екологічних чи інтеграційних процесів: «Хочемо, щоб усі жили в мирі», «Розкажемо Європі про себе», «Українці

серед інших європейських націй», «Історія нескорених» тощо.

Для учнів 10-11 класів корисними для обговорення будуть теми: «Як я бачу партнерські відносини Україна-ЄС»; «Будуємо справжню демократичну країну»; «Прагнемо миру!», «Єдина Україна – наш спільний дім».

Рекомендуємо вчителям Перший урок у 2023-2024 навчальному році також присвятити темі безпеки: на вулиці, у громадських місцях, у цифровому середовищі, світовому просторі тощо.

Важливим напрямом сучасної освітньої діяльності в Україні є реалізація комплексної державної політики щодо збереження здоров'я та захисту життя молодого покоління. У першу чергу, це – цивільний захист населення, пожежна й мінна безпека, надання домедичної допомоги. Актуальним в організації освітнього процесу залишається лист Міністерства освіти і науки України від 17.03.2022 № 1/3485-22 «Методичні рекомендації щодо проведення бесід з учнями закладів загальної середньої освіти з питань уникнення враження мінами та вибухонебезпечними предметами» [11].

У сучасних викликах і загрозах для України, і водночас, великих перспектив розвитку, кардинальних змін у політиці, економіці, соціальній сфері пріоритетним завданням суспільства, поряд із забезпеченням своєї суверенності й територіальної цілісності, пошуками шляхів для інтегрування в європейське та євроатлантичне співтовариство, є виховання молоді, як майбутнього Української держави.

Національно-патріотичне виховання дітей у закладах загальної середньої освіти, має бути спрямоване на шанобливе ставлення до національних надбань українців, наслідування найкращих прикладів мужності та звитяги борців за свободу та незалежність України, соціальний добробут, демократію, свободу, толерантність, виваженість, відповідальність за природу як за національне багатство, здоровий спосіб життя, готовність до змін та до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України.

Здійснення системного національно-патріотичного виховання є однією з головних складових національної безпеки України. Національно-патріотичне виховання має на меті формування національно-патріотичної свідомості, а саме: особистісної ідентифікації зі своєю нацією, віри в духовні сили та майбутнє країни; усвідомлення моральних і культурних цінностей; знання історії, звичаїв, обрядів, символіки як всієї країни так і її регіонального різноманіття. Головною домінантою національно-патріотичного виховання молоді є формування в особистості ціннісного ставлення до суспільства, держави та самої себе; відчуття своєї належності до України, усвідомлення єдності власної долі з долею своєї країни; активної життєвої позиції. Національно-патріотичне виховання має формуватися на прикладах історії

становлення Української державності, українського козацтва, національно-визвольного руху тощо [16].

В умовах повномасштабної війни, яку розв'язала Росія проти України, уже ні в кого не викликає сумнівів той факт, що зараз ми маємо приділити особливу увагу національно-патріотичному вихованню.

На сучасному етапі, коли існує пряма загроза потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді на основі національних та європейських цінностей, а саме:

- поваги до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України);
- активної участі в громадсько-політичному житті країни;
- верховенства права, поваги до прав людини;
- готовності до природоохоронної діяльності;
- толерантного ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей;
- готовності захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Акцентуємо увагу, що серед основних складових національно-патріотичного виховання в Концепції також виокремлені громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання.

Наголошуємо, що у досягненні мети щодо патріотичного та громадянського виховання учнів, суттєву роль відіграють позанавчальні виховні заходи, які сприяють поглибленню знань учнів з історії та культури українського народу, його традицій, формуванню патріотичних поглядів, переконань і почуттів, відповідальної поведінки; діяльність учнівського самоврядування як потужного виховного потенціалу, який сприяє розвитку лідерських якостей учнів, формує соціальний досвід та ціннісні орієнтири, створює простір для самореалізації учнів; комплексна, усебічна краєзнавча робота в закладі загальної середньої освіти тощо.

Підкреслюємо особливу значущість таких базових духовно-моральних цінностей, як національна ідентичність, любов (до батьків, Батьківщини, до себе), гідність, відповідальність, совість, свобода, патріотизм, справедливість, рівноправність, повага до інших, толерантність, ініціативність.

Акцентуємо увагу на важливості усвідомлення учнями поняття «патріотизм» та необхідності формування громадянина-патріота своєї країни. Патріотизм – моральна позиція, що виявляється в любові до Батьківщини, гордості за її успіхи й досягнення, у повазі до її історичного минулого, культурних традицій, у готовності прийти на допомогу в скрутні часи, відстояти її незалежність, пожертвувати життям за її незалежність і свободу.

Звертаємо увагу, що основні стратегічні підходи до національно-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти визначено: Указом Президента України від 18.05.2019 № 286/219 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» [22], Постановами Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 932 «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки» [16], від 30.06.2021 № 673 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» [17].

Наголошуємо на необхідності опрацювання в педагогічних колективах Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641» [9].

З метою вшанування мужності та героїзму захисників незалежності та територіальної цілісності України, військових традицій і звитяг українського народу, сприяння зміцненню патріотичного духу школярів, рекомендуємо до використання під час виховних заходів такі матеріали:

– матеріали проєкту «Діалоги про війну», підготовлені Українським інститут національної пам'яті, за ініціативи Міністерства культури та інформаційної політики України, з якими можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/zhka>;

– добірку відеоматеріалів: «Українська революція 1917-1921 років», «Голодомор і масові штучні голоди», «Шістдесятники, дисиденти, демократичні революції України», «Революція гідності. Сучасна війна» (<http://surl.li/iaxpf>).

З метою формування в учнів громадянської ідентичності (самобутність, воля, соборність, гідність); популяризації та збереження культурної спадщини і культурних цінностей України; сприяння утвердженню сімейних цінностей та активного залучення сім'ї до процесу національно-патріотичного виховання, доцільно у закладах загальної середньої освіти: організувати участь дітей у Міжнародному конкурсі з української мови імені Петра Яцика, Міжнародному мовно-літературному конкурсі учнів та студентської молоді імені Тараса Григоровича Шевченка, Міжнародному конкурсі з українознавства для учнів 8-11 класів, у Всеукраїнському конкурсі учнівської творчості «Об'єднаймося ж брати мої!», присвяченому Шевченківським дням; досліджувати минуле рідного краю, його духовну спадщину; сприяти розвитку співпраці та обміну досвідом роботи між органами учнівського самоврядування різних регіонів України тощо.

З метою набуття дітьми шанобливого та відповідального ставлення до суспільства, формування соціально значущої ініціативності, доцільно залучати учасників освітнього процесу до волонтерської діяльності, як такої, що сприяє встановленню соціальних зв'язків у суспільстві.

Ураховуючи сучасні масштаби екологічних змін, які спричиняють реальну загрозу життю людей, діяльність закладу загальної середньої освіти має бути спрямована на виховання екологічної культури учнів. Завдання вчителя полягає у сприянні нагромадженню екологічних знань учнів, вихованні любові до природи, прагненню берегти, примножувати її багатства тощо. Окрім того, розвиваючи в учнів уміння осмислювати екологічні явища, робити висновки про стан природи, розумно взаємодіяти з нею, сприятиме формуванню моральних почуттів обов'язку та відповідальності за її збереження, спонукатиме до природоохоронної діяльності.

З метою формування в учнів уміння критично сприймати контент, розрізняти маніпуляції, усвідомлювати їх наслідки; формувати навички безпечної поведінки в інтернеті, рекомендуємо до використання в освітньому процесі матеріали Академії Української Преси, з якими можна ознайомитися у рубриці «Бібліотека масової комунікації та медіаграмотності» за покликанням: <https://www.aup.com.ua/category/library/>.

На допомогу педагогам, учням пропонуємо інформаційні матеріали, які розміщені на сайтах за покликаннями: Центр протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України (<https://cpd.gov.ua/category/manual/>); Академія Української Преси. Портал медіаосвіти і грамотності (<https://medialiteracy.org.ua/>).

З метою підвищення рівня знань громадян України щодо подій, пов'язаних із збройною агресією Росії проти України, про видатних осіб українського державотворення, борців за незалежність України (Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 № 269-р «Про затвердження плану заходів з відзначення подвигів ветеранів війни, проявлених під час захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України, на період 2023-2026 років») – не менш важливими є виховні заходи з відзначення подвигів ветеранів війни, проявлених під час захисту суверенітету України [19].

З метою утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань, поваги до культурного та історичного минулого України, задля виконання завдань національно-патріотичного виховання рекомендуємо:

- дотримуватися у виховній роботі неухильно єдиного мовного режиму;

- формувати інформаційно й емоційно самобутній україномовний простір, який забезпечуватиме залучення школярів до мовного

дивосвіту, здобуття знань про рідну мову;

- сприяти формуванню українського менталітету, способу самоусвідомлення та самоідентифікації, української мови як коду праісторичної пам'яті;

- плекати розвиток духовної, емоційно-естетичної, інтелектуальної особистості;

- розвивати у закладах загальної середньої освіти мережу історичних (євро) клубів, щоби учні мали можливість глибше ознайомитися з історією рідного краю, держави та європейських країн;

- здійснювати патріотичне виховання на традиціях українського козацтва;

- здійснювати волонтерську та пошукову роботу;

- проводити заходи, спрямовані на підвищення рівня знань учнівської молоді про стандарти НАТО та престижності проходження військової служби у Збройних Силах України;

- пропагувати здоровий спосіб життя серед учнівської молоді;

- формувати моральні якості особистості, культуру поведінки, виховувати бережливе ставлення до природи, розвивати мотивацію до праці тощо.

Основними завданнями виховного процесу нової української школи є формування ціннісного ставлення і судження у школярів, уміння вибудовувати доброзичливі й толерантні стосунки з учасниками освітнього процесу.

Так, у Законі України «Про освіту», зокрема у статті 53, закріплено: право здобувачів освіти на захист, під час освітнього процесу, від приниження честі та гідності, будь-яких форм насильства та експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти (<http://surl.li/ixnq>).

Наголошуємо, що згідно з Законом України від 18.12.2018 № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», до повноважень органів управління освітою входить здійснення контролю за виконанням плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти та розгляд скарг про відмову в реагуванні на випадки булінгу (цькування) за відповідними заявами [5].

Акцентуємо увагу, що держава гарантує кожному громадянину право на отримання безоплатної правової допомоги. Для отримання такої допомоги варто зателефонувати за номером Єдиного контакт-центру 0 800 213 103 (цілодобово та безкоштовно у межах України зі стаціонарних і мобільних телефонів).

Звертаємо увагу, що діти мають право безоплатно отримати послуги адвоката (складання заяв, представництво в суді).

З метою профілактики булінгу (цькування) у закладах загальної

середньої освіти, Міністерство освіти і науки України рекомендує:

- упроваджувати в освітній процес гурток «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації» і факультатив «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе»;

- використовувати відеоролик «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Медіація – ровесників і ровесниць» та освітній електронний курс «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе»;

- розвивати медіацію однолітків, створювати служби порозуміння (Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти»);

- проводити освітню роботу з батьками та законними представниками дітей із питань профілактики насильства, булінгу, формування ненасильницької моделі поведінки та вирішення конфліктів мирним шляхом.

З корисними посиланнями щодо теми антибулінгу можна ознайомитися на сайті Міністерства освіти і науки України за покликанням: <http://surl.li/enydi>.

Згідно з положеннями Закону України «Про повну загальну середню освіту» на кожному рівні повної загальної середньої освіти освітній процес має організовуватися в безпечному освітньому середовищі, складовими якого є унеможливлення заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової (моральної) шкоди, зокрема шляхом фізичного (психологічного) насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо) [4].

З метою запобігання та протидії проявам насильства в закладах загальної середньої освіти, медіації однолітків через комплекс освітніх програм та інноваційних засобів навчання, рекомендуємо до використання такі матеріали:

- відеомодуль «Медіація однолітків» <https://youtu.be/s8Ki1B8zBdQ>;

- навчальний відеоролик «Медіація ровесників і ровесниць» (<https://www.youtube.com/watch?v=Awy4fe-FAM&t=4s>);

- електронний курс «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе» (<https://la-strada.org.ua/onlajn-navchannya>);

- буклет «Медіація однолітків – шлях до мирних стосунків» (<https://la-strada.org.ua/download/buklet-mediatsiya-odnolitkiv>);

- комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації» [7];

- навчально-методичний посібник «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе. Базові навички медіації однолітків» [1];

- навчально-методичний посібник «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти» [6];
- навчально-методичний посібник «Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти» [21];
- методичний посібник «Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід» [20].

Питання безпеки освітнього процесу не є новим для суспільства, однак особливої актуальності набуває, коли той чи інший регіон потрапляє в зону конфлікту, військової агресії, окупації.

У надзвичайних ситуаціях освіта є одним із головних факторів психічного та фізичного захисту дітей. Виховний процес має здійснюватися таким чином, щоби створити для учнів безпечне та стабільне середовище, допомогти відновити відчуття стабільності, гідності та надії, забезпечуючи як безперервність навчання, так і соціально-емоційну підтримку.

Під час війни стабільність та надійність зв'язків між усіма учасниками освітнього процесу – запорука ефективної підтримки та допомоги, яку може потребувати кожен із них. Саме тому, злагоджена та ефективна співпраця батьків і вчителів може стати додатковою опорою для дітей в умовах воєнного стану.

Найбільш актуальними напрямками роботи вчителів із батьками під час воєнного стану є:

- підтримка;
- просвіта;
- моніторинг стану дітей.

Учительський колектив є своєрідною експертною групою, до якої батьки можуть звернутися за підтримкою у кризових ситуаціях. Це не обов'язково мають бути питання щодо навчання дітей, але й потреба у порадах стосовно вибудовування стосунків із дитиною, можливостей для її розвитку, сфери її інтересів і потреб.

З метою формування в учнів безпечної поведінки в мережі «Інтернет», навиків онлайн-культури, рекомендуємо до використання під час виховних заходів такі інтернет-джерела:

- Посібник із безпеки дітей в Інтернеті (<https://cutt.ly/mCWlvUk>).
- Права людини в інтернеті (<https://cutt.ly/6CWk4A6>).
- «Онлайн» – друге оновлене видання навчально-методичного посібника «Керівництво із соціально-педагогічного супроводу формування безпечної поведінки підлітків в інтернеті» (<http://surl.li/adcik>).
- Діти в інтернеті: реальні загрози віртуального світу (<http://surl.li/jrtfx>).

З метою розуміння учнями правил поведінки в інтернеті, посилення їхнього безпечного перебування в мережі, рекомендуємо до використання в освітньому процесі добірку вправ «Безпечне спілкування в інтернеті», із якими можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/jrtgl>.

Оскільки інтернет є невід'ємною частиною життя сучасної людини, з метою роз'яснення дорослим і дітям, що права людини в онлайн середовищі та механізми їхнього захисту існують, рекомендуємо до використання посібник «Освіта в сфері прав людини в Інтернеті», з яким можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/jrtgt>.

Сучасні діти не можуть собі уявити світ без інтернету, соціальних мереж чи онлайн-ігор – це для них такі самі очевидні речі, як для дорослих світло чи вода вдома. В Україні близько 96 % дітей віком від 10 до 17 років постійно користуються інтернетом. Зауважимо, що сьогодні, онлайн-світ формує світогляд дитини, допомагає навчатися, розвиває уяву, впливає на сімейні стосунки; разом із тим, він створює безліч ризиків для юних користувачів.

З метою захисту дитини в соціальних мережах, Громадська організація #stop_sexтинг підготувала серію спеціальних гайдів (порад) для батьків, які допоможуть налаштувати Instagram та TikTok дитини, зрозуміти, яких правил поведінки варто дотримуватися в соцмережах дорослим і дитині, а також як налаштувати гаджет дитини для безпечного використання, з такими порадами можна ознайомитися за покликанням: <https://osvita.ua/school/89665/>.

З метою зменшення негативного впливу кібербулінгу на підлітків, а також інформування батьків про його ознаки та наслідки, доцільно ознайомитися з інформаційною платформою протидії кібербулінгу для підлітків та дорослих за покликанням: <https://stopcyberbullying.com.ua/>.

З метою забезпечення комплексного підходу до протидії домашньому насильству та сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від домашнього насильства, шляхом проведення превентивних заходів, ефективного реагування на факти домашнього насильства, необхідно опрацювати наказ Міністерства освіти і науки України від 02.10.2018 № 1047 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами» [14] (<http://surl.li/bcpey>).

Жорстоке поводження з дітьми, нехтування їхніми інтересами не лише завдає непоправної шкоди їхньому фізичному здоров'ю, але й тягне за собою важкі психічні та соціальні наслідки. У більшості дітей-жертв насильства з'являються серйозні відхилення в психічному, фізичному розвитку, в емоційній сфері.

З метою попередження насильства в сім'ї та закладах загальної середньої освіти, рекомендуємо до використання:

– методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству (лист Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018 № 1/11-5480 «Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству») [10] <https://ips.ligazakon.net/document/MUS30017>;

– методичний посібник для педагогічних працівників «Попередження насильства в закладах освіти» [13] (<http://surl.li/atkgzj>);

– інформаційні матеріали «5 шляхів подолання домашнього насильства» (<https://www.network.rv.ua/news/1929>);

– інформаційні матеріали «Діємо проти насильства: важливо знати кожному» (<http://surl.li/jrthr>);

– онлайн-тест «Насильство: дізнайся чи є воно у твоєму житті. Умій визначати та діяти» (<http://surl.li/jxsui>).

У лютому 2023 року теренами України ширився напрям молодіжної культури «ПВК Рьодан», штучна субкультура, яка була спрямована на втягування підлітків у протиправну діяльність.

З метою запобігання протиправним діям підлітків та організації превентивних заходів щодо формування толерантних стосунків між учнями, рекомендуємо:

– ознайомити учасників освітнього процесу із існуючими молодіжними субкультурами, їхніми основними рисами, позитивним і негативним спрямуванням;

– проаналізувати причини виникнення молодіжних субкультур, показати їх специфічність через зовнішні атрибути, стиль одягу та музику;

– з'ясувати позитивну роль молодіжних субкультур у процесі адаптації і самоствердження юної особистості;

– проводити виховні години з елементами тренінгу «Усі ми – різні, усі ми – рівні», творчі дискусії на теми: «Молодіжні субкультури: за і проти», «Людина та індивідуальність. Субкультури», «Субкультура як результат самореалізації молоді», «Моє ставлення до молодіжних субкультур» тощо;

– створити інформаційні колажі: «Модель толерантності», «Толерантність – шлях до культури», «Толерантність як засіб збереження культури» тощо.

Окрім того, з метою розуміння учнями значення знань про культуру, поняття «культурний релятивізм»; формування в учнів толерантних відносин у суспільстві, здатності аналізувати реальні соціальні ситуації, визначати власне ставлення до явищ сучасного життя, рекомендуємо до використання інтегрований курс за вибором «Культура добросусідства» (частина 7 «Палітра культур і релігій»), з яким можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/jrtic>.

Пріоритетом в освітній діяльності закладів загальної середньої освіти щодо запобігання торгівлі людьми є підвищення загального рівня

правової свідомості дітей та молоді; формування навиків безпечної поведінки під час подорожі, у новому місці перебування та вдома; виховання поваги до прав та основних свобод людини; толерантне ставлення до потерпілих від торгівлі людьми.

Відповідно до статей 7, 9, 20, 21, 22, 23, 24 Закону України від 20.09.2011 № 3739-VI «Про протидію торгівлі людьми» (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>), у закладах загальної середньої освіти доцільно впроваджувати в освітній процес заходи щодо підвищення рівня обізнаності здобувачів освітніх послуг та їхніх батьків із питань протидії торгівлі дітьми.

З матеріалами щодо запобігання ризику втягнення молоді до ситуацій торгівлі людьми, протидії торгівлі людьми можна ознайомитися на сайті Міністерства освіти і науки України за покликанням: <http://surl.li/eqpww>.

У закладах загальної середньої освіти, з метою організації заходів, спрямованих на захист прав та інтересів дітей і всіх учасників освітнього процесу, доцільно:

- упроваджувати, за рахунок варіативної складової, програму виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми для учнів 7-10 класів «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» (<http://surl.li/eqpww>);

- проводити інформаційні заходи до:

- Всесвітнього дня протидії торгівлі людьми (30 липня);

- Європейського дня боротьби з торгівлею людьми (18 жовтня);

- Міжнародного дня за відміну рабства (2 грудня);

- Міжнародного дня захисту прав людини (10 грудня);

- розвивати співробітництво з громадськими та міжнародними організаціями і фондами;

- налагодити освітню роботу з батьками та законними представниками дітей із питань профілактики торгівлі людьми;

- поширювати серед учасників освітнього процесу інформацію про діяльність Кол-центру Міністерства соціальної політики України, з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, за телефонними номерами:

- 1578 – з питань протидії торгівлі людьми;

- 1588 – із питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей;

Національної безкоштовної «гарячої лінії» із протидії торгівлі людьми та консультування мігрантів Представництва Міжнародної організації з міграцій (МОМ) в Україні – 0 800 505 501 (безкоштовно зі стаціонарних); 527 (безкоштовно з мобільних) www.527.org.ua.

Національної дитячої «гарячої лінії» – 0 800 500 225 або 116 111 (для дзвінків з мобільного) та Національної «гарячої» лінії з попередження насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації – 0 800 500 335 або 116 123 (для дзвінків з мобільного) громадська організація «Ла Страда-Україна».

Правова освіта та правове виховання – цілісна система, що охоплює всі сфери діяльності закладу загальної середньої освіти, сприяє вихованню правової свідомості, демократичних громадянських цінностей і поведінки всіх учасників освітнього процесу, визначає практично-орієнтовані та інтерактивні методи навчання.

Основними завданнями правового виховання учнів є:

- формування системи знань з питань основ держави та права;
- розвиток інтересу до цієї галузі знань і зв'язок права з навколишньою дійсністю;
- формування поваги до держави, до її законодавчих та виконавчих органів;
- прищеплення навиків правосвідомої поведінки;
- виховання нетерпимості до різноманітних правопорушень;
- формування потреб та умінь активно захищати в установленому законом порядку свої права та законні інтереси інших осіб.

Серед ключових чинників ризику щодо можливості скоєння злочинів неповнолітніми можна назвати такі: недостатній рівень правосвідомості та правових знань; брак організованої системи дозвілля; вживання алкогольних і наркотичних речовин; низький рівень правових знань батьків і недостатня увага з їхнього боку до виховання тощо.

Правопорушення, здійснені неповнолітніми – це небезпечне соціальне явище, оскільки, по-перше, негативно впливає на формування особистості; по-друге, завдає значної шкоди суспільству через втрату трудових ресурсів (лише третина покараних повертаються до повноцінного суспільного життя); по-третє, відіграє значну роль у формуванні рецидивної злочинності (дві третини рецидивістів розпочинають свій злочинний шлях ще неповнолітніми).

Одним із напрямів у боротьбі зі злочинністю взагалі та злочинністю неповнолітніх є профілактична діяльність.

Для проведення профілактики правопорушень серед неповнолітніх у закладах загальної середньої освіти, рекомендуємо наступне:

- налагоджувати співпрацю з організаціями, що працюють у сфері попередження протиправних дій неповнолітніх, залучати до співпраці громадські організації;
- урізноманітнювати форми та методи профілактики, збільшувати застосування вербальних методів: окрім лекцій та бесід, які реалізують пасивне сприйняття інформації, використовувати диспути, дискусії,

вікторини, які активніше залучають слухачів, а також інтерактивні методи подання інформації (тренінги, сюжетно-рольові ігри, вправи);

- залучати правоохоронців до спільних заходів дозвілля дітей (спортивних змагань, конкурсів) і для проведення сюжетно-рольових ігор, з метою ознайомлення з роботою правоохоронних органів;

- проводити заходи з правової освіти фахівцями та за методикою «рівний-рівному» – самими неповнолітніми;

- створити у закладах загальної середньої освіти служби порозуміння.

З метою організації превентивних заходів і популяризації серед дітей здорового способу життя, Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти рекомендує ознайомитися зі змістом листа Міністерства освіти і науки України від 13.05.2022 № 1/5119-22 «Про здійснення превентивних заходів серед дітей та молоді в умовах воєнного стану в Україні» [12] за покликанням: <http://surl.li/cccze>.

З метою профілактики шкідливих звичок і протиправної поведінки дітей, рекомендуємо методичні рекомендації «Превентивне виховання учнів в умовах воєнного стану», які розміщено на сайті Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти у рубриці «Сторінка методиста» (підрубрика «Виховна робота») (<https://cutt.ly/x1FQpG8>).

З метою всебічного та гармонійного розвитку особистості як найвищої загальнолюдської цінності, забезпечення її конкурентоспроможності та мобільності, формування свободи думки та дії, усвідомлення гордості за свою державу, підвищення рівня обізнаності учнівської молоді з питань євроатлантичної інтеграції, рекомендуємо у закладах загальної середньої освіти в онлайн (офлайн) форматі проводити: тематичні зустрічі з лідерами громадської думки, представниками різних сфер суспільного життя (наука, культура, спорт, бізнес); дебати, дискусії, інтернет-подорожі, прес-клуби, години спілкування, майстер-класи, фотовиставки, дискусійні клуби, конкурси на кращий опублікований інформаційний матеріал із європейської тематики в шкільних газетах тощо.

Звертаємо увагу, що на сучасному етапі в українському просторі домінує доволі поверхове уявлення про НАТО й Європейський Союз, їх інституції, суспільно-політичні процеси, цінності та їх вплив на Україну. Без інформаційної стратегії, яка має висвітлювати переваги європейського курсу держави, неможливо здійснювати євроінтеграційні реформи.

З метою забезпечення належного рівня обізнаності з європейськими цінностями та орієнтирами, особливостями процесу європейської інтеграції, змісту та завдань Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, підтримки громадянами України

євроінтеграційного курсу, Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти пропонує для проведення інформаційно-просвітницьких заходів такі інтернет-джерела:

- Відносини Україна – НАТО (<http://surl.li/gtxft>);
- Основоположні документи Альянсу (https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts.htm);
- Розвиток конструктивного партнерства України з НАТО (<http://surl.li/gtxgl>);
- Посібник «НАТО – сила, що захищає мирних громадян» (<http://surl.li/gtxfb>).

Зосереджуємо увагу на питаннях щодо активізації суспільно-значущої діяльності та розвитку учнівського самоврядування в закладах загальної середньої освіти.

Відповідно до статей 28 та 70 Закону України «Про освіту», у закладах загальної середньої освіти функціонують органи учнівського самоврядування, діяльність яких спрямована на створення сприятливих умов повноцінного становлення особистості, її успішної інтеграції у суспільне життя, залучення до участі дітей у державно-громадському управлінні закладом на принципах прозорості та відкритості [2].

Відповідно до Закону України «Про освіту», громадське самоврядування в закладі освіти – це право учасників освітнього процесу як безпосередньо, так і через органи громадського самоврядування, колективно вирішувати питання організації та забезпечення освітнього процесу в закладі освіти, захисту їхніх прав та інтересів, організації дозвілля та оздоровлення, брати участь у громадському нагляді та в управлінні закладом освіти у межах повноважень, визначених законом та установчими документами закладу освіти [2].

Основними завданнями діяльності учнівського самоврядування є організація життя учнівського колективу, яке реалізуються у залученні всіх його членів до планування, організації, контролю і підбиття підсумків навчальної та суспільної діяльності. Основна мета діяльності – виховати в учнів активну життєву позицію, підготувати їх до дійової участі в демократичному управлінні суспільством. Правова основа діяльності органів дитячого самоврядування: Конституція України, Конвенція ООН про права дитини, Закони України «Про охорону дитинства», «Про освіту» тощо.

Основними напрямками діяльності органів учнівського самоврядування є:

- залучення дітей до активної участі в житті колективу, громади;
- розкриття, самовдосконалення та самореалізація особистості;
- захист прав та інтересів членів учнівського колективу;
- організація просвітницької роботи серед своїх однолітків;
- організація життя та діяльності учнівського колективу;

– підготовка до майбутнього дорослого життя, орієнтовний вибір майбутньої професії.

Рекомендуємо формувати пріоритети та стратегічні напрями у роботі з дітьми та учнівською молоддю, підтримувати соціально-активні програми, ініціативи та проекти органів учнівського самоврядування; удосконалювати механізми урахування думки дитини під час вирішення питань, що стосуються її життя; забезпечувати ефективну взаємодію між громадськими організаціями та органами державної влади, органами місцевого самоврядування.

Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості, і українське законодавство чітко визначає межі відповідальності сім'ї за навчання, виховання дітей: саме батьки чи особи, які їх замінюють, зобов'язані постійно дбати про своїх дітей, створювати належні умови для розвитку їхніх природних здібностей, зміцнення фізичного здоров'я, отримання загальної освіти та інше [2].

Правове регулювання відносин у сім'ї між батьками і дітьми здійснюється на основі Конституції України, законодавства про шлюб і сім'ю, цивільного Кодексу України. Правовідносини між батьками та дітьми регулюються також міжнародними документами: Загальною декларацією прав людини, Декларацією прав дитини, Конвенцією ООН про права дитини.

Так, у статті 55 Закону України «Про освіту» зазначено: «виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості. Батьки мають рівні права та обов'язки щодо освіти і розвитку дитини виховувати у дітей повагу до гідності, прав, свобод і законних інтересів людини, законів та етичних норм, відповідальне ставлення до власного здоров'я, здоров'я оточуючих і довкілля; дбати про фізичне і психічне здоров'я дитини, сприяти розвитку її здібностей, формувати навички здорового способу життя тощо» [2].

Значну роль у вихованні школярів варто віднести спільним діям закладу загальної середньої освіти та сім'ї, ефективність яких залежить від особливостей організації роботи з батьками у сучасній школі.

Головними завданнями роботи закладу загальної середньої освіти з сім'єю є:

- підвищення педагогічної грамотності батьків;
- організація заходів, спрямованих на оволодіння батьками умінь, необхідних для організації діяльності дитини вдома;
- гуманізація змісту та форм роботи з сім'єю та взаємовідносин «педагоги – батьки – учні».

Батьки та вчителі повинні стати партнерами, активними учасниками великого творчого процесу виховання учнів, що дозволить реалізувати виховну мету закладу загальної середньої освіти.

У сучасних умовах координацію виховних дій сім'ї покладено на

заклад загальної середньої освіти, і від того, як організована робота з батьками, значною мірою залежить успішність процесу навчання і виховання учнів.

Одним із пріоритетних напрямів виховної роботи є сприяння творчому розвитку особистості. Він спрямований на розвиток власних спостережень, пізнавальних інтересів у певній галузі знань, до технічної творчості, моделювання, винахідництва; сприяння інтелектуальному, емоційному та естетичному розвитку школярів, уміння бачити пізнавальні проблеми у сфері науково-технічної, художньої, декоративно-прикладної творчості, еколого-натуралістичній, туристсько-краєзнавчій, фізкультурно-спортивній діяльності.

Основними шляхами розвитку дитячих обдарувань є оптимально побудований освітній процес, раціональна організація позанавчальних форм роботи та ефективна взаємодія сім'ї та школи.

В організації виховної роботи зі старшокласниками доцільно передбачити їхню можливу участь у волонтерському русі.

Заступникам директорів з виховної роботи, класним керівникам варто спланувати співпрацю з відповідними центрами соціальних служб для молоді, де працюють групи волонтерів, які надають соціальну допомогу незахищеним категоріям населення, перш за все, людям похилого віку, інвалідам, дітям-сиротам, малозабезпеченим, безпритульним дітям; допомагають їм вирішувати побутові проблеми; організовують секції, гуртки різноманітного спрямування, проводять культурно-масові заходи, розповсюджують рекламно-інформаційну друковану продукцію, що пропагує здоровий спосіб життя; консультують з питань, які входять до їхньої компетенції.

Така робота збагатить життя учнівського колективу і спрямує на виховання свідомих громадян з високою моральністю та відповідальністю.

Акцентуємо увагу, що однією з важливих ланок процесу виховання учнів є також створення шкільних музеїв (кімнат, експозицій), які сприяють формуванню у молодого покоління національної свідомості, громадянських якостей, збереженню духовної єдності поколінь, історико-культурної спадщини свого народу, удосконаленню освітнього процесу, розвитку творчих інтересів учнів до пошукової, природоохоронної, народознавчої роботи, під час якої учні збирають історичні документи, предмети побуту, записи спогадів тощо.

Використані та основоположні джерела

1. Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе. Базові навички медіації однолітків. Навчально-методичний посібник. / Андрєєнкова В.Л., Левченко К.Б., Матвійчук М.М., Дацко О.В. К. 2020. 200 с.

2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII.

3. Закон України «Про охорону дитинства», редакція від 08.06.2022 № 2267-IX.

4. Закону України «Про повну загальну середню освіту» від 27.05.2022 № 2208-IX.

5. Законом України від 18.12.2018 № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)».

6. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник/ Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. К.: ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.

7. Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації». К. 2018. 140 с.

8. Конвенція ООН про права дитини (ратифіковано Постановою Верховної Ради України від 27.02.91 № 789-XII, редакція зі змінами від 20.11.2014, підстава 995-160).

9. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641»).

10. Лист Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018 № 1/11-5480 «Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству».

11. Лист Міністерства освіти і науки України від 17.03.2022 № 1/3485-22 «Методичні рекомендації щодо проведення бесід з учнями закладів загальної середньої освіти з питань уникнення враження мінами та вибухонебезпечними предметами».

12. Лист Міністерства освіти і науки України від 13.05.2022 № 1/5119-22 «Про здійснення превентивних заходів серед дітей та молоді в умовах воєнного стану в Україні».

13. Методичний посібник для вчителів «Попередження насильства в закладах освіти». Видання друге, доповнене та оновлене. Київ: Благолійний фонд «Здоровя жінки і планування сім'ї». 2020. 104 с.

14. Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.10.2018 № 1047 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами».

15. Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.09.2000 № 434 «Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти».

16. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 932 «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки».

17. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2021 № 673 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України».

18. Постанова Верховної Ради України від 01.06.2021 № 1490-IX «Про вшанування пам'яті дітей, які загинули внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України».

19. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 № 269-р «Про затвердження плану заходів з відзначення подвигів ветеранів війни, проявлених під час захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України, на період 2023-2026 років».

20. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник /Андреєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А. К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с.

21. Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/ рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти. К.: ФОП Нічога С.О. 2018. 174 с.

22. Указ Президента України від 18.05.2019 № 286/219 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання».

23. Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії російської федерації проти України».

За загальною редакцією: І.В. Удовиченко

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ
В 2023-2024 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Комп'ютерне макетування, верстка: А.В. Метейко
Технічний коректор: О.П. Сердюк

Підп. до друку 03.10.2023.
Формат 60x84/16. Гарнітура Cambria.
Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 9,33.
Тираж 300 прим.

Видавець і виготовлювач:
НВВ КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 5
тел/факс: 8(0542) 33-40-67
e-mail: osvita.soippo@sm.gov.ua